

USAID

ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ (USAID/FINREP-II)

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАХИСТОМ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

грудень 2014 • Київ, Україна

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ (USAID/FINREP-II)

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАХИСТОМ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Колектив авторів:

Вітка Ю.В., керівник юридичного відділу Програми USAID/FINREP-II, к.ю.н.

Страхова В.К., експерт із правових та регуляторних питань Програми USAID/FINREP-II

Ханик-Посполітак Р.Ю., консультант Програми USAID/FINREP-II, завідувач кафедри галузевих правових наук НаУКМА, к.ю.н.

Карнаух Т.М., консультант Програми USAID/FINREP-II, доцент кафедри галузевих правових наук НаУКМА, к.ю.н

Грудень 2014
Київ, Україна

Ця публікація підготовлена за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Місія USAID в Україні, згідно з технічним завданням Програми розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II), Контракт № AID-121-C-12-00001.

Думки, висловлені в цьому документі, є виключною відповідальністю авторів і необов'язково збігаються з позицією USAID або Уряду Сполучених Штатів Америки.

Програма розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II)

Ярославський пров., 7/9, 2-й поверх,

Київ, 04071, Україна

www.finrep.kiev.ua

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
I. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	6
II. СУДОВА ПРАКТИКА У СПРАВАХ ЩОДО БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ	19
Банківські вклади (депозити)	19
Банківські кредити	32
III. СУДОВА ПРАКТИКА У СПРАВАХ ЩОДО НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	46
Страхування	46
Кредитні спілки	61
Ломбарди	69
Недержавне пенсійне забезпечення.....	77
Адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах	81
IV. СУДОВА ПРАКТИКА ЩОДО ФОНДОВОГО РИНКУ	88
Інститути спільного інвестування	88
Фінансування будівництва житла	92
V. СУДОВА ПРАКТИКА ЩОДО ФІНАНСОВИХ ПІРАМІД.....	101
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	107
Додаток. Перелік проаналізованих судових рішень	111

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВСУ	Верховний Суд України
ВССУ	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ЗУ	Закон України
ЦК України	Цивільний кодекс України
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України
КАС	Кодекс адміністративного судочинства
СК	страхова компанія
ІСІ	інститут спільного інвестування
КУА	компанія з управління активами
НПФ	недержавний пенсійний фонд
ФФБ	фонд фінансування будівництва
ФОН	фонд операцій з нерухомістю
НБУ	Національний банк України
НКЦПФР	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
Нацкомфінпослуг	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг
МТСБУ	Моторне (транспортне) страхове бюро України

Вступ

Стрімке зростання споживчого кредитування, а також користування іншими видами фінансових послуг середини 2000-их, і світова фінансова криза 2008-2009 років загострили проблему захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні. Видається, на сьогодні вже не заперечується той факт, що збалансованість прав споживачів та кредиторів – запорука фінансової стабільності.

Програма розвитку фінансового сектору USAID/FINREP-II та її попередник – Проект USAID/FINREP – починаючи з 2010 року працюють із Урядом України та зацікавленими організаціями у питаннях захисту прав споживачів фінансових послуг.

Серед новаторських досліджень попереднього Проекту можна назвати «Національне дослідження фінансової грамотності та обізнаності в Україні» 2010 року, «Аналіз практики споживчого кредитування в Україні» та «Правовий аналіз проблем захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні» 2011 року. Вагомим кроком до посилення захисту прав споживачів фінансових послуг стала розробка за підтримки FINREP Закону України від 22.09.2011 р. № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг».

Програма FINREP-II продовжила роботу в царині захисту прав споживачів фінансових послуг, зокрема, розробивши проекти Законів України «Про споживче кредитування» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення захисту прав споживачів фінансових послуг».

Як показали проведені нами обчислення, кількість прийнятих судами першої інстанції судових рішень у справах за участю споживачів фінансових послуг становить близько 1/7 загальної кількості судових рішень, прийнятих такими судами. Існує закономірна тенденція до збільшення кількості справ зазначеної категорії, що пов'язане, перш за все, із більшою інклюзивністю населення у фінансові послуги. Водночас, велике навантаження на

суди, тривалість розгляду справ, а у частині фінансових послуг – складність певних правових конструкцій – не дозволяють, на жаль, говорити про належну ефективність цього способу захисту прав.

З огляду на вищезазначене, з'явилася ідея проведення першого в Україні дослідження проблемних питань судової практики захисту прав споживачів усіх видів фінансових послуг на основі аналізу, насамперед, судових рішень із Єдиного державного реєстру судових рішень.

Дослідження являє собою аналіз судової практики вирішення спорів за такими видами фінансових послуг, як: банківські вклади, банківські кредити; послуги небанківських фінансових установ – страхування, кредитні спілки, ломбарди, недержавне пенсійне забезпечення, адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах, фінансові послуги на фондовому ринку в рамках інститутів спільного інвестування та схем залучення коштів для фінансування будівництва житла, а також спорів щодо фінансових пірамід.

Дослідження може стати основою для аналізу та узагальнення судами вищих інстанцій практики з питань захисту прав споживачів фінансових послуг у цілому або за окремими напрямками. Використання таких узагальнень судами першої інстанції забезпечить уніфікацію підходів до застосування правових норм та підвищить рівень судового захисту прав учасників правовідносин. Власне, і саме дослідження може слугувати свого роду навчальним посібником для усіх організацій та осіб, залучених до сфери фінансових послуг.

I. Проблемні питання застосування процесуального права

Процесуальні питання судового захисту прав споживачів фінансових послуг регулюються процесуальним законодавством, зокрема ЦПК України, ЗУ «Про судовий збір». Орієнтиром для судової практики слугують узагальнюючі роз'яснення вищих судових органів – Пленуму ВСУ, Пленуму ВССУ.

Значну частину процедурних питань захисту прав споживачів фінансових послуг вирішило внесення змін до ЗУ «Про захист прав споживачів» (викладення його у новій редакції Законом України від 01.12.2005р., що набрав чинності з 13.01.2006 р.). Зазначені зміни уможливили застосування загального ЗУ «Про захист прав споживачів» до такої спеціальної сфери правовідносин, якою є сфера надання фінансових послуг. Поширення поняття «споживач» і механізмів захисту його прав на споживачів фінансових послуг дало можливість останнім користуватися звільненням від сплати судового збору при зверненні до суду, мати вибір територіальної підсудності, не кажучи вже про можливість використання інших захисних властивостей Закону.

Судова юрисдикція

Цивільна юрисдикція – це визначена законом сукупність повноважень судів щодо розгляду цивільних справ, віднесених до їх компетенції (ст. 15 ЦПК України).

Оскільки у спорах, що виникають із відносин по наданню фінансових послуг, сторонами є як юридичні (як правило, фінансові установи – відповідачі), так і фізичні особи (споживачі), а також з урахуванням вимог ст.ст. 15–16, ч. 2 ст. 118 ЦПК України, при визначенні судової юрисдикції необхідно виходити з того, що такі справи підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства у разі, якщо однією зі сторін є фізична особа.

При цьому, як зазначає Пленум ВССУ у п. 2 постанови «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки» № 4 від 01.03.2013 р., позов юридичної особи (фізичної особи – підприємця) до юридичної особи (фізичної особи – підприємця) із залученням фізичної особи – водія як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, з урахуванням положень ст.ст. 1, 12 ГПК України не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Так, Шевченківський районний суд м. Києва своєю ухвалою від 22.04.2014 р. закрив провадження у справі за позовом страхової компанії про стягнення виплаченого страхового відшкодування до іншої страхової компанії та фізичної особи, яка, будучи за кермом автомобіля, спричинила дорожньо-транспортну пригоду та заподіяння шкоди. Рішення було мотивовано тим, що оскільки відповідальність фізичної особи-заподіювача шкоди повністю застрахована страховою компанією-відповідачем, то нести відповідальність має лише остання; фізична ж особа є неналежним відповідачем у даній справі, а спірні відносини фактично виникли між двома юридичними особами, і тому даний спір підсудний господарському суду. Однак, ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 26.06.2014 р.¹ зазначену ухвалу було скасовано на тій підставі, що позовні вимоги до винної особи та страхової компанії про відшкодування матеріальної шкоди є взаємопов'язаними і обов'язок відповідачів відшкодувати завдану шкоду є солідарним. Тому оскільки у даній цивільній справі сторонами є як юридичні, так і фізична особа, то, з урахуванням вимог ст.118 ЦПК України, даний спір підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Неоднаковою є практика визначення юрисдикції справ про стягнення страхового відшкодування в порядку обов'язкового державного особистого страхування посадових осіб державних органів влади.

¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39503202>

Відповідно до ст. 3 ЗУ «Про страхування» зі страховиками можуть укладатися договори про страхування третіх осіб (застрахованих осіб) або за згодою останніх, або у випадках, передбачених чинним законодавством. Наприклад, відповідно до ст. 18 ЗУ «Про державну податкову службу» від 04.12.1990 р., а після втрати ним чинності – відповідно до ст. 347 Податкового кодексу України обов'язковому державному особистому страхуванню за рахунок коштів державного бюджету підлягають посадові особи органів державної податкової служби на випадок їх загибелі або смерті, поранення, контузії, травми або каліцтва, захворювання чи інвалідності, що сталися у зв'язку з виконанням службових обов'язків. При цьому застраховані особи можуть набувати прав і обов'язків страхувальника згідно з договором страхування.

Сихівський районний суд м. Львова розглянув відповідний позов працівника податкового органу про стягнення страхового відшкодування у порядку цивільного судочинства (рішення від 25.12.2013 р.², яке залишене без змін ухвалою Апеляційного суду Львівської області від 18.03.2014 р.³). Але ВССУ, переглядаючи зазначені рішення у порядку касаційного провадження, відзначив, що суди не врахували, що предметом спору є виплати, пов'язані з проходженням публічної служби, і суд цивільної юрисдикції не є у даному випадку належним і повноважним судом у розумінні ст. 6 Європейської Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» та ст. 8 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 17 КАС України юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема: спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. Зокрема, за п. 4 ч. 1 ст. 18 КАС України місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні всі адміністративні справи щодо спорів фізичних осіб з суб'єктами владних повноважень з приводу обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг. Враховуючи це, справи за позовами працівників податкових органів про стягнення страхового відшкодування у зв'язку з втратою працездатності у порядку обов'язкового державного особистого страхування відповідних працівників, підвідомчі адміністративним судам. А тому раніше відкрите у порядку цивільного судочинства провадження було закрито (ухвала ВССУ від 14.07.2014 р.⁴).

Таким чином, як показує аналіз судової практики, при визначенні судової юрисдикції справ, що виникають зі спорів про захист прав споживачів фінансових послуг, повна однозначність поки відсутня. Причини неоднакового вирішення таких питань лежать, в основному, у площині праворозуміння і правозастосування суддями, як правило, нижчих інстанцій. Тому для усунення подібних розбіжностей на майбутнє доцільно рекомендувати ВССУ та/чи ВСУ видати роз'яснення відповідних питань, які б акцентували увагу суддів саме на однакових підходах до вирішення таких питань, що ґрунтуються на нормах законодавства України.

Попри намагання на законодавчому рівні обмежити можливість фінансових установ зловживати розглядом спорів із боржниками у третейських судах, близьких чи контрольованих фінансовими установами (згідно п. 14 ст. 6 ЗУ «Про третейські суди» справи у справах щодо захисту прав споживачів, у т.ч. споживачів послуг банку (кредитної спілки), виключені з підвідомчості третейських судів), судовою практикою пішла шляхом визнання за фінансовими установами права використовувати інститут третейського розгляду за позовами, що подаються ними до споживачів фінансових послуг. При цьому, суди, зокрема у справах за позовами про стягнення заборгованості з позичальників-фізичних осіб, зазначають, що оскільки йдеться про позов банку до фізичної особи-позичальника, то дана справа не є справою про захист прав споживачів, а, отже, третейський суд має повноваження на її розгляд і вирішення. Саме з таких підстав ухвалами Бабушкінського

² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36619307>

³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37848401>

⁴ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39870662>

районного суду м. Дніпропетровська від 21.05.2014, 13.06.2014 р.⁵ задоволено заяви банку про видачу виконавчих листів про примусове виконання рішень постійно діючого третейського суду про стягнення заборгованості за кредитними договорами.

Такий же підхід у аналогічних справах продемонстровано і вищим судовим органом. Так, ВСУ, переглядаючи рішення про визнання недійсною умови кредитного договору про можливість передачі спорів між банком та позичальником-фізичною особою на розгляд третейського суду, у постанові від 06.06.2012 р. зазначив, що п. 14 ч. 1 ст. 6 ЗУ «Про третейські суди» заборонено передавати на розгляд третейських судів лише справи за позовами самих споживачів про захист їх прав⁶. Пленум ВСУ в п.п. 1, 6 постанови «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» від 12.04.1996 р. № 5 звернув увагу на те, що позовна заява про захист прав споживача подається саме споживачем у разі порушення його прав, передбачених ст. ст. 4-15 ЗУ «Про захист прав споживачів»⁷. Тому зазначена вище заборона не поширюється на позови банків (кредитних спілок) про стягнення заборгованості з позичальників-фізичних осіб.

Слід зазначити, що ухвала про видачу виконавчого листа про примусове виконання рішень третейського суду оскарженню не підлягає, оскільки вона не включена до закріпленого у ст. 293 ЦПК України переліку ухвал, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку. Тому у разі незгоди споживачів фінансових послуг із винесеними щодо них рішеннями третейських судів існує єдина можливість захисту їх інтересів, що передбачена ст. 389¹ ЦПК України, – подання заяви про скасування рішення третейського суду. Саме про такий порядок захисту прав зазначено в ухвалі Апеляційного суду Чернігівської області від 30.05.2014 р.⁸

Підсудність

Підсудність визначає коло цивільних справ у спорах, вирішення яких належить до повноважень конкретного суду першої інстанції (ст.ст. 108–114 ЦПК).

За загальним правилом, закріпленим у ст. 109 ЦПК України, позови подаються до суду за місцезнаходженням відповідача-юридичної особи або за зареєстрованим місцем проживання (перебування) відповідача-фізичної особи. Однак, беручи до уваги, що:

(i) фізичні особи, які виступають позичальниками за кредитними договорами, вкладниками за договорами банківського вкладу, банківського рахунку, одержувачами послуг ломбардів, страхувальниками, застрахованими особами або вигодонабувачами за договорами страхування, що укладаються для задоволення їх особистих потреб у страхових послугах, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника, є споживачами згаданого виду фінансових послуг,

(ii) страхові компанії, ломбарди, банки, інші фінансові установи, як правило, діють через мережу своїх філій та представництв,

(iii) спір виникає з договорів банківського вкладу, кредиту, позики, страхування тощо,

визначення підсудності цивільних справ за позовами фізичних осіб-споживачів фінансових послуг до фінансових установ здійснюється з урахуванням можливості вибору підсудності, що закріплена у ст. 110 ЦПК України.

Відповідно до ст. 110 ЦПК України, зокрема, позови про захист прав споживачів можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування споживача або за місцем заподіяння шкоди чи виконання договору (ч. 5); позови, що виникають з діяльності

⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370286> ; <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370326> ;
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370322> ; <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370320> ;
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370297> ; <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370296> ;
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370290> ; <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370300> ;
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370293>

⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24976431>

⁷ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96>

⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39030895>

філії або представництва юридичної особи, можуть пред'являтися також за їх місцезнаходженням (ч. 7); позови, що виникають з договорів, у яких зазначено місце виконання або виконувати які через їх особливість можна тільки в певному місці, можуть пред'являтися також за місцем виконання цих договорів (ч. 8).

Так, позови, що виникають з діяльності філії або представництва юридичної особи, можуть подаватися також за їх місцезнаходженням (ч. 7 ст. 110 ЦПК України). Однак, суди не завжди застосовують дане правило. Зокрема, позичальник звернувся до Харцизького міського суду Донецької області за місцезнаходження філії ломбарду з позовом про визнання дій ломбарду неправомірними та стягнення завданих збитків. Але суддя ухвалою від 07.07.2011 р.⁹ повернув позовну заяву позивачу, оскільки той не надав доказів, що спір витікає з діяльності філії. Вбачається, що таке процесуальне рішення судді є необґрунтованим і передчасним. З одного боку, таке рішення заперечує право позивача подати позов за місцезнаходженням філії відповідача у прямо передбачених процесуальним законодавством України випадках. З іншого боку, воно винесене без урахування передбаченої ст. 121 ЦПК України можливості залишити позовну заяву без руху, надавши позивачу час для усунення недоліків, допущених при її оформленні.

Вбачається, що залишення позовної заяви без руху у разі наявності недоліків у її оформленні сприяє забезпеченню реального доступу пересічних громадян, у тому числі споживачів фінансових послуг, до правосуддя, а також скороченню часу на початок процедури судового захисту їхніх прав, а тому судам варто більш активно застосовувати цей процесуальний механізм за наявності відповідних підстав.

Ухвалою Долинського районного суду Івано-Франківської області відкрито провадження у справі за позовом страхувальника до страхової компанії про стягнення боргу за договором страхування. Скасовуючи дану ухвалу та передаючи дане питання на новий розгляд до суду першої інстанції, апеляційний суд виходив з того, що згідно з договором страхування транспортного засобу позивачка уклала договір зі страховою компанією в особі виконуючого обов'язки директора філії в м. Івано-Франківську, а тому вона має право звернутися з позовом за місцем знаходження юридичної особи, або філії, а не за місцем проживання (згідно з узагальненням Апеляційного суду Івано-Франківської області¹⁰).

Подання позовів про захист прав споживачів також можливе за зареєстрованим місцем проживання чи перебування споживача або за місцем заподіяння шкоди чи виконання договору (ч. 5 ст. 110 ЦПК України). Підтверджує можливість врегулювання відносин, що виникають із договорів страхування, договорів про надання фінансово-кредитних послуг для задоволення власних побутових потреб громадян (у тому числі про надання кредитів, відкриття й ведення рахунків, проведення розрахункових операцій, приймання і зберігання цінних паперів) за ЗУ «Про захист прав споживачів» і ВСУ (п. 2 постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» від 12.04.1996 р. № 5).

Разом із тим, судова практика багата прикладами заперечення з боку судів правомірності застосування наведеного правила при розгляді справ за позовами споживачів фінансових послуг.

Одні суди не визнають одержувачів фінансових послуг споживачами, а тому не вбачають підстав для застосування альтернативної підсудності на їх розсуд. Так, Суворовський районний суд м. Херсона ухвалою від 10.01.2014 р.¹¹ позовну заяву про стягнення страхового відшкодування зі страхової компанії, місце реєстрації якої м. Київ, повернув позивачу. При цьому, посилення позивача на ст. 110 ЦПК було визнано необґрунтованим, оскільки позов, на думку суду, має подаватися за загальним правилом про підсудність – за місцем знаходження відповідача згідно зі ст. 109 ЦПК України.

⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17128054>

¹⁰ http://ifa.court.gov.ua/sud0990/prosud/analiz/insurance_contracts/

¹¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37292499>

Придніпровський районний суд м. Черкаси ухвалою від 20.06.2014 р. повернув позовну заяву та роз'яснив право звернутись до належного суду позивачу-клієнту банку з позовом про застосування реституції за договором банківського рахунку, який попередньо було визнано недійсним. При цьому, були залишені без уваги посилення позивача на порушення його прав як споживача фінансових послуг, що дає можливість із застосуванням ст. 110 ЦПК України визначати підсудність даної справи за вибором позивача, а саме за його місцем проживання. Ухвалою Апеляційного суду Черкаської області від 14.08.2014 р.¹² ухвалу районного суду було скасовано, а справу направлено до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження у справі.

Калінінський районний суд м. Донецька ухвалою від 26.02.2014 р. передав позов позичальника про визнання недійсним кредитного договору, укладеного з ломбардом, на розгляд за підсудністю за місцезнаходженням відповідача до Оболонського районного суду м. Києва. При цьому, суд виходив із того, що спір виник з підстав договору фінансового, а не споживчого кредиту, тому вказаний спір підлягає розгляду за загальними правилами підсудності. Позивач, не погодившись із зазначеною ухвалою, оскаржив її, посилаючись на ч. 4 ст. 12 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», згідно з якою фінансова установа під час надання інформації клієнту зобов'язана дотримуватися вимог законодавства про захист прав споживачів. А значить, зазначена норма підтверджує, що на відносини з надання фінансового кредиту саме фізичній особі розповсюджується дія ЗУ «Про захист прав споживачів». Тому безпідставними є висновки суду першої інстанції, що за відсутністю доказів про витрачання коштів саме на споживчі потреби не може бути застосовано ЗУ «Про захист прав споживачів», а також норми про альтернативну підсудність за місцем проживання споживача. Апеляційний суд Донецької області ухвалою від 17.04.2014 р.¹³, хоч і скасував оскаржувану ухвалу та направив справу для вирішення питання на новий розгляд, доводи апелянта залишив без уваги, акцентувавши увагу на можливість подання позову, що виникає з діяльності філії відповідача, за місцезнаходженням цієї філії.

Червонозаводський районний суд м. Харкова ухвалою від 10.11.2011 р.¹⁴ повернув позов позичальників ломбарду для подання його за належною підсудністю. При цьому, суд визнав такою, що не підлягає застосуванню ч. 5 ст. 110 ЦПК України (підсудність за вибором споживача), оскільки, на думку суду, з наданих документів вбачається, що правовідносини між сторонами виникли у зв'язку із укладанням між позивачами та відповідачем договору позики, тобто між вказаними сторонами існують договірні зобов'язання. Тому суд дійшов висновку, що посилення позивачів на порушення їх прав як споживачів є помилковим, оскільки в даному випадку правовідносини регулюються не ЗУ «Про захист прав споживачів», а нормами цивільного законодавства, які регулюють договірні зобов'язання.

З подібних позицій було винесено і рішення Стахановського міського суду Луганської області від 14.06.2013 р.¹⁵ Розглядаючи позов про зобов'язання ломбарду повернути після погашення позики майно, що слугувало закладом та забезпечувало виконання позичальником своїх фінансових зобов'язань, суд дійшов висновку про те, що положення ЗУ «Про захист прав споживачів» не можуть застосовуватись до спірних правовідносин сторін, оскільки укладений між сторонами договір не є договором надання споживчого кредиту. Адже, як передбачено п. 23 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів», споживчий кредит – це кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції. А оскільки кредитні кошти видавалися позивачці не на придбання продукції, а для власних, не визначених договором потреб, то зазначені відносини регулюються положеннями ЦК, ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р., ЗУ «Про заставу» від 02.10.1992 р. При цьому суд, обґрунтовуючи своє рішення щодо поширення норм ЗУ «Про захист прав споживачів» лише на відносини, що виникають у рамках надання кредиту на придбання

¹² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40173476>

¹³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38715791>

¹⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22348566>

¹⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31831413>

продукції, посилаючись на рішення Конституційного Суду України від 10.11.2011 р. № 15-рп/2011. Однак, судом було проігноровано, що тлумачення п.п. 22, 23 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів» надавалося Конституційним Судом України в аспекті конституційного звернення, а саме, щодо застосування норм цього закону як під час укладення, так і виконання договору про надання споживчого кредиту.

У той же час зазначеним рішенням Конституційного Суду України було обґрунтовано ухвалу ВССУ від 19.09.2012 р.¹⁶ про скасування ухвал судів нижчих інстанцій (Микитівського районного суду м. Горлівки Донецької області від 13.07.2011 р. та Апеляційного суду Донецької області від 08.12.2011 р.) та повернення справи до місцевого суду для вирішення питання про відкриття провадження за позовом до кредитної спілки та страхової компанії про захист прав споживача фінансових послуг. Повертаючи позовну заяву для подання її до суду за місцем знаходження кредитної спілки, місцевий суд вважав, а апеляційний суд погодився із таким висновком, що ЗУ «Про захист прав споживачів» не підлягає застосуванню для визначення підсудності, оскільки спір виник не на стадії, яка передує укладанню договору, а у зв'язку із його виконанням. Проте ВССУ з таким висновком не погодився, правильно посилаючись на рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2011 від 10.11.2011 р., згідно з яким окремі положення ЗУ «Про захист прав споживачів» необхідно розуміти так, що їх дія поширюється на правовідносини між кредитором та позичальником (споживачем) за договором про надання споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і виконання такого договору.

Слід визнати, що у справах про захист прав споживачів послуг кредитних спілок також склалась судова практика, яка містить численні випадки безпідставного повернення позовних заяв, поданих, на думку суду, з неправильним застосуванням правил про підсудність, встановлених для захисту прав споживачів. Наприклад, Вишгородський районний суд Київської області, розглянувши позовну заяву вкладника до кредитної спілки про повернення депозитних вкладів, виніс ухвалу від 07.03.2014 р.¹⁷ про повернення позову, поданого з безпідставним застосуванням правила про альтернативну підсудність, передбаченого у справах щодо захисту прав споживачів.

В ухвалі Шевченківського районного суду м. Києва від 29.08.2011 р.¹⁸ у справі за позовом до кредитної спілки про стягнення заборгованості за договором депозиту та моральної шкоди суд повернув позовну заяву для подання до належного суду, обґрунтувавши своє процесуальне рішення тим, що правовідносини, які випливають з договору про внесення внеску (вкладу) члена кредитної спілки, є предметом регулювання не ЗУ «Про захист прав споживачів», а ЗУ «Про кредитні спілки» та відповідних положень ЦК України. Крім цього, суд зазначив, що внесок (вклад) члена кредитної спілки не є ані роботою (діяльністю виконавця, результатом якої є виготовлення товару або зміна його властивостей за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб), ані продажем товару (продукції) у сенсі положень, визначених ЗУ «Про захист прав споживачів», кошти вкладу аж ніяк не можуть розглядатися як «вартість робіт (послуг)» та/або «загальна вартість замовлення», а договір про внесення внеску (вкладу) члена кредитної спілки не містить понять «вартість робіт (послуг)» та/або «загальна вартість замовлення» у сенсі положень ст. 10 ЗУ «Про захист прав споживачів».

Також було повернуто позов про визнання недійсним укладеного з кредитною спілкою кредитного договору, поданий за місцем проживання позичальника. В ухвалі від 21.01.2011 р. про повернення позовної заяви¹⁹ Зарічний районний суд м. Суми дійшов висновку, що відповідно до ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів» споживчий кредит – це кошти, що надаються споживачеві на придбання продукції кредитором, яким є банк або інша фінансова установа. Однак, згідно з положеннями ст. 1 ЗУ «Про кредитні спілки» кредитна спілка – це неприбуткова організація, яка не є фінансовою установою, а, отже, зазначений позов не є позовом про захист прав споживача.

¹⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26426830>

¹⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37529280>

¹⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18052110>

¹⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13593313>

У той же час інші суди, визнаючи користувачів фінансових послуг споживачами, визнають за ними право звертатись до суду за альтернативною підсудністю, визначеною на їх власний розсуд. Так, Вінницький міський суд ухвалою від 28.05.2014 р. відкрив провадження у справі за позовом вкладника до банку про повернення депозиту та відшкодування збитків, поданим за місцем знаходження відділення банку. Апеляційний суд Вінницької області, розглядаючи апеляційну скаргу банку, залишив ухвалу без змін, зазначивши, що діяльність відділення, уповноваженого на укладення депозитних договорів, свідчить про діяльність філії через своє відділення і, відповідно, обґрунтовує подання позову до суду за місцезнаходженням відділення. Крім того, правовідносини, які виникають із договорів банківського вкладу, підпадають під дію ЗУ «Про захист прав споживачів», а, значить, відповідно до ч. 5 ст. 110 ЦПК України, позови про захист прав споживачів можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування споживача або за місцем заподіяння шкоди чи виконання договору (ухвала від 22.07.2014р.²⁰).

Ухвалою Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області було відкрито провадження у справі за позовом страхувальника до страхової компанії про зобов'язання виплатити страхове відшкодування. Оскаржуючи дану ухвалу, представник відповідача посилався на те, що юридичною адресою є м. Київ, а тому за загальним правилом підсудності справа повинна розглядатися Подільським районним судом м. Києва. Залишаючи дану ухвалу без зміни, апеляційний суд виходив з того, що спір між сторонами виник з приводу виконання договору про надання страхових послуг, тому правовідносини, крім ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», регулюються ще й ЗУ «Про захист прав споживачів», а отже, позивач вправі був звернутися для вирішення спору за місцем свого проживання (за матеріалами узагальнення Апеляційного суду Івано-Франківської області²¹).

Однак зустрічаються і випадки, коли суд не вбачає за можливе визначити правильність обраної підсудності на стадії відкриття провадження у справі. Так, Апеляційний суд м. Києва залишив без змін ухвалу Деснянського районного суду м. Києва від 04.02.2011 р., якою відкрито провадження у справі за позовною заявою вкладника до банку про захист прав споживачів та стягнення заборгованості за договором за місцем проживання позивача, оскільки, на думку суду апеляційної інстанції, суд на стадії відкриття провадження у справі не вправі робити висновок про те, чи порушені права та інтереси позивача як споживача, та чи поширюється дія ЗУ «Про захист прав споживачів» на спірні правовідносини. Такі висновки суд може зробити лише після розгляду справи. З цих підстав було відхилено доводи апеляційної скарги відповідача про те, що спірні правовідносини не регулюються ЗУ «Про захист прав споживачів», і тому відкриття провадження у справі за місцем проживання позивача є незаконним.

Неоднаковий підхід до визначення підсудності має місце й у справах за позовами, що виникають з фінансових правовідносин з приводу тих чи інших об'єктів нерухомого майна, зокрема, з правовідносин фінансування будівництва нерухомості, з правовідносин іпотеки, що забезпечують виконання фінансових зобов'язань. Незважаючи на те, що фізичні особи (інвестори) є споживачами фінансових послуг, а, отже, мають процесуальне право визначати підсудність на власний розсуд в рамках альтернативи, передбаченої для споживачів ч. 5 ст. 110 ЦПК України, такі справи розглядаються як спори, що виникають з приводу нерухомого майна, а, отже, відповідно до ст. 114 ЦПК України позови мають пред'являтися за місцезнаходженням майна або його основної частини. На такому підході акцентував увагу і ВСУ, зазначивши у п. 27 своєї постанови «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» № 9 від 06.11.2009 р., що позови про визнання недійсними правочинів щодо нерухомого майна та застосування наслідків недійсності пред'являються відповідно до ч. 1 ст. 114 ЦПК за місцезнаходженням майна або основної його частини. На виконання зазначеного положення, зокрема, Броварський міськрайонний суд Київської області в ухвалі від 14.08.2013 р.²² зазначив, що за місцезнаходженням нерухомого майна

²⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39918589>

²¹ http://ifa.court.gov.ua/sud0990/prosud/analiz/insurance_contracts/

²² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33079439>

повинні пред'являтися також позови про визнання недійсними правочинів щодо нерухомого майна, яке буде створено в майбутньому (щодо інвестиційних договорів про будівництво нерухомого майна, договорів про участь у фонді фінансування будівництва тощо). Разом з тим, Богунський районний суд м. Житомира у справі за аналогічним позовом відкрив провадження у справі, керуючись ч. 7, 8 ст. 110 ЦПК України, за місцезнаходженням філії відповідача, яке збігається з місцем виконання договору (ухвала від 12.10.2012 р., залишена без змін ухвалою Апеляційного суду Житомирської області від 11.12.2012 р.²³).

Досить часто фізичними особами-позичальниками подаються позови до фінансових установ про визнання недійсними договорів іпотеки, що уклалися для забезпечення належного виконання їх грошових зобов'язань. Як встановлено ч. 1 ст. 114 ЦПК України, позови, що виникають з приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Правило виключної підсудності розглядається як спеціальне у порівнянні з правилом про альтернативну підсудність за вибором споживача. Тому суди майже одностайно виносять ухвали про повернення таких позовів, що подані за місцем проживання споживачів, для їх подання до належних судів за місцем знаходження предметів іпотеки (наприклад, ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 09.09.2011 р.²⁴, ухвала Московського районного суду м. Харкова від 07.03.2012 р.²⁵).

Однак, є винятки з такої «одностайності». Аналогічні позови, подані до суду за місцем проживання позивачів-споживачів, визнаються поданими до неналежного суду, але інколи передаються до «належного» суду за місцезнаходженням філії або представництва фінансової установи-відповідача, з діяльності яких виникли спірні правовідносини (наприклад, ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.07.2013 р.²⁶). Інколи суди розглядають зазначені позови як такі, що повинні подаватися за загальним правилом підсудності, тобто за місцезнаходженням відповідача юридичної особи (ч. 2 ст. 109 ЦПК України). Так, ухвалою Чортківського районного суду Тернопільської області від 18.05.2011 р.²⁷ позов до банку про визнання договору іпотеки недійсним, поданий за місцезнаходженням предмета іпотеки, було повернуто позивачу для його пред'явлення за місцезнаходженням відповідача. У подальшому зазначена ухвала була об'єднана скасована ухвалою Апеляційного суду Тернопільської області від 30.06.2011 р.²⁸ з направленням справи до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження у справі.

Таким чином, змушені констатувати, що далеко не завжди як суди першої, так і апеляційної інстанцій, визнають фінансові послуги, що надаються фізичним особам, споживчими послугами із застосуванням законодавства про захист прав споживачів, у т.ч. в частині визначення територіальної підсудності.

Як вбачається з проведеного аналізу судової практики, причиною неоднаковості у вирішенні питань про відкриття провадження у справах за позовами споживачів різних фінансових послуг з позицій дотримання правил підсудності є неоднакове застосування правових норм судами нижчих інстанцій. Враховуючи однозначність відповідних норм процесуального права, на нашу думку, доцільно посилити роз'яснювальну роботу серед суддів місцевих та апеляційних судів, можливо з виданням та направленням на місця узагальнень відповідної судової практики при розгляді справ про захист прав споживачів фінансових послуг.

Справедливості заради, необхідно відзначити, що у деяких категоріях справ за участю споживачів фінансових послуг повернення судами позовних заяв здійснюється абсолютно правомірно у зв'язку з безпідставним посиленням позивачів на можливість застосування альтернативної підсудності, дозволеної у справах про захист прав споживачів. Такими категоріями справ, зокрема, є такі.

²³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28399754>

²⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18615092>

²⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22419235>

²⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32475368>

²⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15997315>

²⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17240179>

1. Справи за позовами, які пред'являються фінансовими установами щодо виконання кредитних зобов'язань споживачами-позичальниками. Як вбачається, правило про альтернативну підсудність, закріплене у ч. 5 ст. 110 ЦПК України, передбачене на законодавчому рівні для захисту саме прав споживача від недобросовісного виконавця послуг. При укладанні кредитного договору споживачем є боржник, а не кредитор, оскільки саме кредитор пропонує та надає боржнику шляхом укладення договору певну фінансову послугу. Тому фінансова установа не має права на застосування альтернативної підсудності за позовами до споживачів, а, значить, повернення судами позовів фінансових установ для подання їх до належного суду за місцем проживання відповідача-споживача є обґрунтованим.

2. Справи, у яких позивачем при поданні позову про захист прав споживачів не заявляється жодна позовна вимога про захист прав споживачів, що виключає підсудність справи за вибором позивача згідно з ч. 5 ст. 110 ЦПК України, адже у разі пред'явлення позову про захист прав споживачів відповідно до ЗУ «Про захист прав споживачів» у заяві має бути викладено, яке саме право споживача порушено, коли і в чому це порушення виявилось, способи захисту, про застосування яких просить позивач-споживач тощо. Без обґрунтування наявності порушення прав саме споживача фінансових послуг застосування підсудності за вибором позивача є безпідставним.

3. Справи щодо повернення позовної заяви, поданої споживачем до суду за місцем проходження курсу свого реабілітаційного лікування. Ст. 110 ЦПК України містить виключний перелік підстав для звернення до суду з позовною заявою за вибором позивача. Проходження реабілітаційного лікування не передбачене законом ні в якості такої підстави, ні в якості місця такої підсудності.

4. Справи щодо стягнення боргу за кредитним договором, укладеним з кредитною спілкою, на підставі договору про відступлення права вимоги кредитора. Незважаючи на виникнення початкових кредитних правовідносин між кредитною спілкою та позичальником-фізичною особою, після заміни кредитора внаслідок відступлення кредитною спілкою права вимоги іншій фізичній особі, остання не може отримати статус споживача у даних правовідносинах, оскільки вона замінює кредитну спілку, яка у кредитних правовідносинах виступала виконавцем, що надавала послуги споживчого кредитування. Тому суд правомірно повернув позов, поданий фізичною особою, що не є споживачем, але посилається на положення ЗУ «Про захист прав споживачів», для його подання до належного суду (ухвала Корольовського районного суду м. Житомира від 23.04.2014 р.²⁹).

Судовий збір

Як встановлено п. 7 ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про захист прав споживачів» та ч. 3 ст. 22 ЗУ «Про судовий збір», від сплати судового збору звільнені споживачі за позовами, що пов'язані з порушенням їхніх прав. Оскільки споживачів фінансових послуг визнано однією з категорій споживачів, на яку крім спеціального законодавства поширюється дія і ЗУ «Про захист прав споживачів» (п. 2 постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» № 5 від 12.04.1996 р.), то відповідно, споживачі фінансових послуг мають користуватися пільгою зі сплати судового збору на рівні з іншими споживачами.

Однак, як показує аналіз судових справ, підхід судів до питання сплати споживачами фінансових послуг судового збору при поданні позовів про захист їх прав, апеляційних та касаційних скарг є неоднаковим, як і в питаннях визначення підсудності у даній категорії справ. Часто суди залишають без руху або повертають позови, скарги споживачів через несплату ними судового збору. При цьому, такі рішення обґрунтовуються тим, що спірні правовідносини не підпадають під регулювання ЗУ «Про захист прав споживачів», а спори, що виникають з них, не відносяться до категорії спорів, що пов'язані з захистом прав споживачів.

²⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30394568>

Так, були залишені без руху позов позичальника до ломбарду про стягнення коштів (ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 22.12.2011 р.³⁰); позов до страхової компанії про стягнення страхового відшкодування та моральної шкоди (ухвала Жовтневого районного суду м. Луганська від 20.02.2013 р.³¹); позов до кредитної спілки про стягнення коштів за депозитним договором та відшкодування моральної шкоди (ухвала Енергодарського міського суду Запорізької області від 13.11.2013 р., скасована ухвалою Апеляційного суду Запорізької області від 24.12.2013 р.³²); апеляційна скарга, подана споживачем-страхувальником на рішення Нахімовського районного суду м. Севастополя про відмову у стягненні страхового відшкодування та моральної шкоди (ухвала Апеляційного суду м. Севастополя від 05.12.2012 р.³³); апеляційна скарга, подана на ухвалу Вінницького міського суду у справі за позовом про визнання договору кредиту та договору відступлення права вимоги недійсними (ухвала апеляційного суду Вінницької області від 20.05.2014 р.³⁴); апеляційна скарга, подана на рішення Луцького міськрайонного суду в справі за позовом до кредитної спілки про визнання недійсним кредитного договору (ухвала Апеляційного суду Волинської області від 20.01.2012 р.³⁵); апеляційна скарга на рішення Березнівського районного суду Рівненської області у справі за позовом до кредитної спілки про визнання кредитного договору та договору про відступлення права вимоги за ним недійсним, стягнення майнової та моральної шкоди (ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 13.11.2013 р., скасована ухвалою ВССУ від 23.07.2014 р.³⁶); касаційна скарга на рішення Подільського районного суду м. Києва та рішення Апеляційного суду м. Києва у справі за позовом про стягнення суми страхового відшкодування (ухвала ВССУ від 28.11.2013 р.³⁷); касаційна скарга на рішення Апеляційного суду Житомирської області у справі за позовом про стягнення суми страхового відшкодування (ухвала ВССУ від 23.05.2014 р.³⁸).

Одночасно, варто відзначити, що інколи залишення без руху позовів, що подаються фізичними особами з посиланнями на захист прав споживачів, є обґрунтованими, наприклад, у справах щодо захисту порушених прав осіб, які надавали забезпечення за споживчим кредитом. Не є споживачами у розумінні ЗУ «Про захист прав споживачів» поручителі, які лише забезпечують належне виконання зобов'язань отримувачем споживчого кредиту перед кредитною спілкою, але не отримують від останньої за договором поруки жодної послуги. Тому вони не підпадають під категорію споживачів, які звільнені від сплати судового збору за позовами про захист своїх прав. На цій підставі зустрічний позов фізичної особи-поручителя про захист прав споживачів шляхом визнання договору поруки припиненим, поданий без доказів сплати судового збору, було обґрунтовано залишено без руху та надано строк для виправлення недоліків (ухвала Красноградського районного суду Харківської області від 13.06.2014 р.³⁹).

Як демонструє проведений аналіз, суди всіх інстанцій (першої, апеляційної, касаційної) допускають неправильне застосування норм про звільнення споживачів фінансових послуг від сплати судового збору за позовами про захист їх прав як споживачів, а тому існує потреба в активізації роз'яснювальної роботи відповідних положень законодавства серед суддів.

Докази. Експертизи

Інколи відмови страхових компаній у виплаті страхового відшкодування обґрунтовуються неправдивим повідомленням страхувальників про обставини страхової події, особливо часто – невідповідністю характеру наявних пошкоджень на автомобілях обставинам ДТП, про які

³⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21938288>

³¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29445017>

³² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36312485>

³³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35252200>

³⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38779554>

³⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21242201>

³⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39933382>

³⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37069870>

³⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39012106>

³⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39323319>

повідомляє застрахована особа. Непоодинокі випадки, коли суди не лише не беруть до уваги суперечливі висновки проведених досудових експертних досліджень, але і не призначають при цьому додаткових чи повторних судових експертиз (рішення Ужгородського міськрайонного суду від 29.03.2013 р.⁴⁰, ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 18.12.2013 р.⁴¹, скасовані ухвалою ВССУ від 04.06.2014 р.⁴²).

Часто суди не враховують висновки експертів, в основі яких лежать протоколи про адміністративні правопорушення, які пізніше визнаються такими, що складені з порушенням вимог закону. Констатуючи у судових рішеннях відсутність клопотань позивача про проведення додаткових експертиз для визначення особи, винної у вчиненні ДТП, та не роз'яснюючи позивачам їх право заявляти клопотання про призначення, зокрема, судових автотехнічних експертиз (рішення Комінтернівського районного суду м. Харкова від 17.09.2013 р., залишене в силі ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 15.10.2013 р., скасовані ухвалою ВССУ від 26.02.2014 р.⁴³), суди тим самим звужують процесуальні можливості споживачів фінансових послуг захисту їх прав та інтересів.

Як вбачається з проведеного аналізу судових справ, суди не повністю забезпечують об'єктивне дослідження обставин справи. Попри те, що часто правильне вирішення спорів про захист прав споживачів фінансових послуг потребує спеціальних знань (економічних, автотехнічних, медичних тощо), суди не завжди призначають необхідні для їх отримання експертизи. У результаті обмежуються можливості споживачів довести факти порушення їх прав з боку фінансових інституцій.

Питання належного позивача

Відповідно до ст. 979 ЦК України у разі настання страхового випадку страховик зобов'язується виплатити страхову виплату страхувальникові або іншій особі, визначеній у договорі.

При розгляді спорів про стягнення страхового відшкодування за договорами, які передбачають виплати на користь вигодонабувача, в якості якого, як правило, виступає банк, що надав кредит на придбання застрахованого майна, суди першої інстанції часто припускаються помилки і виносять рішення на користь позивачів-страхувальників та не дають належної оцінки наявності у них права вимагати від страхової компанії сплати страхового відшкодування (рішення Печерського районного суду м. Києва від 28.03.2012 р.⁴⁴, рішення Ленінського районного суду м. Луганська від 31.01.2013 р., скасоване рішенням Апеляційного суду Луганської області від 23.07.2013 р.⁴⁵).

Визначеність судового захисту

Відповідно до ст. 215 ЦПК України резолютивна частина судового рішення повинна містити, серед іншого, висновок суду про задоволення позову або відмову в позові повністю чи частково, а також висновок суду по суті позовних вимог. Інколи суди не дотримуються цієї вимоги, обмежуючись зазначенням про задоволення вимог позивача у загальний спосіб, що не дозволяє забезпечити ефективний захист прав споживачів фінансових послуг. Так, рішення Ковельського міськрайонного суду від 12.12.2011р.⁴⁶ зобов'язано страхову компанію здійснити страхову виплату відповідно до лімітів відповідальності страховика, відшкодувавши у встановленому порядку майнову шкоду, яка була заподіяна в результаті ДТП, а також стягнуто з відповідача судовий збір на користь держави. У зв'язку з невідповідністю зазначеного рішення суду вимогам ст. 215 ЦПК України, воно було змінено

⁴⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30726892>

⁴¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36614542>

⁴² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39085943>

⁴³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37550556>

⁴⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22399371>

⁴⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32622898>

⁴⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19930904>

рішенням Апеляційного суду Волинської області від 14.03.2012 р.⁴⁷, в якому обов'язок відповідача визначений у точній сумі.

Задля забезпечення ефективного судового захисту прав споживачів фінансових послуг судові рішення мають бути визначеними.

Касаційний перегляд

Однією із стадій судового процесу є перегляд судових рішень у порядку касаційного провадження. Такий перегляд уповноважений здійснювати ВССУ. Однією з особливостей даної стадії є вирішення питання про відкриття касаційного провадження, яке здійснюється одноособово суддею-доповідачем касаційної інстанції. Останнім може бути винесена ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження. Перелік підстав для такої відмови закріплено у ст. 328 ЦПК України. Більшість із них пов'язана з відсутністю чи наявністю певних фактів (наприклад, наявністю ухвали про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою від касаційної скарги на це саме рішення чи ухвалу; наявністю ухвали про відхилення касаційної скарги або про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на це саме рішення чи ухвалу). Однак, більше за все питань викликає підстава для відмови у відкритті касаційного провадження, яка закріплена у п. 5 ч. 4 ст. 328 ЦПК України, – якщо касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи.

На жаль, більшість відмов у відкритті касаційного провадження у справах про захист прав споживачів фінансових послуг здійснюється з посиланням саме на цю підставу. Дуже часто ухвали про відмову у відкритті касаційного провадження носять формальний характер, цитують вищезазначену процесуальну норму та не містять доказів, які б давали підстави стверджувати про необґрунтованість скарги та відсутність доводів, що викликають необхідність перевірки матеріалів справи (див., наприклад, ухвали ВССУ від 31.07.2014 р.⁴⁸, 01.08.2014 р.⁴⁹, 08.05.2014 р.⁵⁰, 18.08.2014 р.⁵¹). Враховуючи, що даний вид ухвал подальшому оскарженню не підлягає, на цьому етапі споживачі фінансових послуг досить часто втрачають можливість отримати ефективний судовий захист своїх порушених прав.

Беручи до уваги важливість ефективного судового захисту прав та інтересів зацікавлених осіб, однією із стадій якого є касаційний перегляд судових рішень, актуальним є питання забезпечення доступу учасників судового розгляду до правосуддя, що здійснюється судом касаційної інстанції. Попри безумовну необхідність існування певних процесуальних фільтрів, що покликані, серед іншого, розвантажити судову систему, не допустити подання до судів необґрунтованих звернень, та беручи до уваги значний суб'єктивізм, що присутній при вирішенні одноособово суддею суду касаційної інстанції питання про обґрунтованість касаційної скарги для її допуску для розгляду по суті, на нашу думку, процесуальне законодавство України потребує внесення змін в частині допуску до розгляду в суді касаційної інстанції всіх касаційних скарг, що надходять у передбачені строки та відповідають встановленим вимогам щодо їх оформлення та порядку подання.

⁴⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22420467>

⁴⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40038343>

⁴⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40066838>

⁵⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39012103>

⁵¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40178636>

Висновки

► Найбільш поширені проблемні процесуальні питання, які неоднаково вирішуються судами під час розгляду справ про захист прав споживачів фінансових послуг, наступні:

- через незастосування окремими судами до споживачів фінансових послуг загального законодавства по захист прав споживачів існують неоднакові підходи при визначенні територіальної підсудності таких справ за правилами альтернативної підсудності, встановленими саме для позивачів-споживачів, а також при вирішенні питання про звільнення позивачів-споживачів від сплати судового збору;
 - непризначення судових експертиз у тих випадках, коли для ефективного захисту інтересів споживачів необхідні спеціальні знання експертів (особливо під час розгляду справ щодо заборгованості за кредитами, здійснення страхових виплат);
 - незабезпечення рівного доступу учасників судового розгляду до правосуддя, що здійснюється судом касаційної інстанції, через існування механізму допуску касаційної скарги одноособово суддею суду касаційної інстанції.
- З метою підвищення ефективності судових процедур захисту прав споживачів фінансових послуг доцільно рекомендувати:
- посилити роз'яснювальну роботу серед суддів всіх рівнів, можливо з виданням та направленням на місця узагальнень відповідної судової практики щодо поширення на споживачів фінансових послуг загальних норм законодавства про захист прав споживачів, а також норм щодо визначення територіальної підсудності, звільнення від сплати судового збору;
 - беручи до уваги певний суб'єктивізм, який існує при одноособовому вирішенні суддею суду касаційної інстанції питання про обґрунтованість касаційної скарги для її допуску для розгляду по суті, внести зміни до ЦПК України в частині допуску до розгляду в суді касаційної інстанції всіх касаційних скарг, що надходять у передбачені строки та відповідають встановленим вимогам щодо їх оформлення та порядку подання.

II. Судова практика у справах щодо банківських послуг

Банківські вклади (депозити)

Розміщення грошових коштів на депозитних рахунках за договорами банківського вкладу – одна з найпоширеніших форм інвестування вільних коштів населенням в Україні.

За даними НБУ, оприлюдненими в повідомленні «Основні тенденції грошово-кредитного ринку України», обсяг депозитів у національній валюті України на 10.10.2014 р. становив 369,2 млрд. грн., з них депозити фізичних осіб – 205,6 млрд. грн. (55,69 %).⁵²

На сьогодні, на жаль, через політичну і фінансово-економічну кризу поширення набула проблема платоспроможності банків, що, не в останню чергу, зумовлено і динамікою обсягу депозитного портфелю. За даними НБУ щодо основних тенденцій грошово-кредитного ринку України за жовтень 2014 р., депозити фізичних осіб у національній валюті знизилися з початку поточного року на 18,9 % – до рівня 205,6 млрд. грн., в іноземній валюті падіння склало 36,0 % – до 14,7 млрд. дол.⁵³

Загальний порядок залучення банками України грошових коштів (як у національній, так і в іноземній валюті) регулюється параграфом 3 глави 71 ЦК України, Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженим постановою Правління НБУ № 516 від 03.12.2003 р. Важливе значення мають правові норми, які гарантуючи права вкладників, визначають, що за договором банківського вкладу незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника (ч. 2 ст. 1060 ЦК України, п. 3.3 зазначеного Положення), а також закріплюють презумпцію нікчемності умови договору про відмову від права на отримання вкладу на першу вимогу вкладника (п. 2 ч. 2 ст. 1060 ЦК України).

Значну роль у забезпеченні прав вкладників та, одночасно, стабільності та довіри до банківської системи відіграє система гарантування вкладів фізичних осіб. Засади функціонування такої системи, порядок відшкодування вкладів вкладникам учасників (тимчасових учасників) Фонду гарантування вкладів фізичних осіб встановлюються ЗУ «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Фонд гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом в розмірі вкладу, включаючи відсотки, нараховані на день прийняття рішення НБУ про віднесення банку до категорії неплатоспроможних та початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми, встановленої адміністративною радою Фонду на дату прийняття такого рішення незалежно від кількості вкладів в одному банку. Відповідно до рішення адміністративної ради Фонду від 21.08.2012 р. № 27 розмір відшкодування коштів за вкладами на даний час становить 200 тис. грн.

Судова практика з розгляду спорів, що пов'язані з укладенням та виконанням договорів банківського вкладу (депозиту), є значною. Так, у Єдиному державному реєстрі судових рішень за період з 1 липня 2011 р. нами знайдено 10938 судових рішень, які стосуються спорів споживачів стосовно зазначених договорів. Одночасно змушені констатувати, що судова практика у даній категорії справ є досить різноманітною та далекою від однакового застосування законодавства.

Укладення договору банківського вкладу

У результаті аналізу судової практики виявлено ряд аспектів, через недотримання яких виникають проблеми з вирішенням питання про укладення договорів банківського вкладу.

Підписання договору банківського вкладу

Згідно з ч. 2 ст. 1059 ЦК України у разі недодержання письмової форми договору банківського вкладу цей договір є нікчемним. Відповідно до ч. 2 ст. 207 ЦК України правочин

⁵² <http://bankografo.com/analitichniy-oglyad-bankiv-depoziti-2014-october-new.html>

⁵³ http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6784322&cat_id=58038

вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами). Трапляються випадки, коли договір банківського вкладу в силу певних обставин виявляється підписаним не особою, поіменованою в тексті самого договору в якості вкладника, а іншою особою (наприклад, родичем). У подібній справі рішенням Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 19.12.2013 р. у справі № 403/11076/12⁵⁴ відмовлено особі, зазначеній у договорі в якості вкладника, у задоволенні її вимог про повернення коштів, внесених за договором банківського вкладу, і задоволено позов третьої особи, підпис якої стоїть на договорі та банківських документах, що підтверджують фактичне внесення коштів, про повернення коштів з банку. При цьому, вимоги останньої особи було задоволено лише в частині повернення внесених коштів, які, за висновком суду, були отримані банком без достатніх правових підстав (ст. 1212 ЦК України), і відмовлено у задоволенні вимог про стягнення відсотків за час дії договору, оскільки договір через відсутність підпису був нікчемним.

Нересстрація (невідображення) договорів банківського вкладу в облікових системах банку

Досить часто причиною звернень вкладників до суду за захистом своїх порушених прав на повернення внесених коштів на депозит стають злочинні дії працівників банків по неправомірному заволодінню коштами клієнтів з відповідним підробленням документів. У порядку захисту від вимог вкладників у таких ситуаціях банки, працівники яких в результаті зловживання службовим становищем та вчинення шахрайських дій, фактично заволоділи коштами вкладників, часто зазначають про відсутність реєстрації договору банківського вкладу і, як наслідок, необліковування на рахунку банку грошових коштів, залучених від вкладників на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу, а, отже, про відсутність, на думку банків, укладеного договору. Однак, суди критично сприймають таку аргументацію і з посиланням на законодавство доходять висновку про відсутність підстав для твердження про недодержання письмової форми договору банківського вкладу за наявності ощадної книжки (сертифіката) чи іншого документа, що відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту, і є підтвердженням внесення готівки у відповідній платіжній системі. Такий факт, як відсутність відкритих вкладникам банківських рахунків і, як наслідок, необліковування на них грошових коштів, залучених від вкладників на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу, на думку суду, слід кваліфікувати як невиконання банком своїх обов'язків за договором банківського вкладу (постанова ВССУ від 25.04.2012 р. у справі № 6-20цс12⁵⁵, постанова ВССУ від 06.06.2012 р. у справі № 6-17цс12⁵⁶).

Крім цього, під час судового розгляду зазначених вище позовів банки намагаються заперечити свою вину у неповерненні коштів, стверджуючи про існування у подібних випадках деліктних зобов'язань між вкладниками та працівниками банків, які вчинили злочинне заволодіння коштами. При цьому, ними заперечується відповідальність банків за дії своїх працівників. Суди у подібних справах здійснюють здебільшого правильну кваліфікацію правових відносин та застосовують норми цивільного законодавства як про виконання зобов'язань та відповідальність за невиконання договірних зобов'язань, у т.ч. тих, що виникають з договору банківського вкладу, так і норми п. 1 ст. 1172 ЦК України, згідно з якою юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків. А тому у подібних ситуаціях задовольняються вимоги вкладників до банків не тільки про повернення сум вкладів, але й про сплату нарахованих відсотків (рішення Піщанського районного суду Вінницької області від 10.06.2014 р. у справі № 2-п/142/2/14⁵⁷, рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 19.12.2013 р. у справі № 403/11076/12⁵⁸).

⁵⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37047720>

⁵⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24068110>

⁵⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24976417>

⁵⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39449031>

⁵⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37047720>

Оформлення документів, які підтверджують внесення грошових коштів

Договір банківського вкладу є реальним, оплатним договором і вважається укладеним з моменту прийняття банком від вкладника або третьої особи на користь вкладника грошової суми (вкладу). Згідно зі ст. 1059 ЦК України договір банківського вкладу укладається у письмовій формі, яка вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту. У разі недодержання письмової форми договору банківського вкладу цей договір є нікчемним.

Непоодинокі випадки, коли клієнти банків з різних причин не мають жодного з вищеперерахованих документів на підтвердження внесення ними грошових коштів за договором банківського вкладу, що тягне за собою відмову судів у поверненні ним коштів саме за таким договором.

Так, Центральний районний суд м. Сімферополя Автономної Республіки Крим рішенням від 11.12.2013 р., залишеним у силі ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 19.02.2014 р. у справі № 124/10174/13-ц⁵⁹, задовольнив позов вкладника про повернення йому банком коштів, але не за договором банківського вкладу, який не був укладений через відсутність жодного з документів, що передбачені законодавством для підтвердження передачі коштів, а на підставі ст. 1212 ЦК України у зв'язку з отриманням банком коштів без достатньої правової підстави.

Інколи у судовій практиці зустрічаються справи, ініційовані недобросовісними вкладниками, які у змові з працівниками банків фальсифікували документи, що підтверджують внесення ними грошових вкладів за договорами банківського вкладу, та пізніше, після отримання обґрунтованих відмов банків щодо повернення фактично невнесених коштів, звертались до судів з позовами про їх стягнення разом з процентами та штрафними санкціями. Однак суди, досліджуючи обставини справи, встановлюють істину у таких справах і присуджують до повернення банками лише тих сум коштів, які фактично були внесені вкладниками. Так, рішенням Апеляційного суду Вінницької області від 15.01.2014 р. у справі № 127/2809/13-ц⁶⁰ було скасовано рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 20.05.2013 р. у справі № 127/2809/13-ц⁶¹ та задоволено позов вкладника лише частково: стягнуто з банку за договором банківського вкладу кошти в сумі 200 доларів США, а не в сумі 500 тис. доларів США, як вимагав позивач. Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про часткове задоволення вимог позивача, апеляційний суд, з висновками якого погодився й суд касаційної інстанції (ухвала ВССУ від 09.04.2014 р.), виходив із того, що додаткового письмового договору про внесення додаткового внеску за договором банківського вкладу між сторонами не укладалось; грошові кошти в сумі 499 800 доларів США на рахунок позивача не надходили та не обліковувались; квитанція про внесення 499 800 доларів США завірена не печаткою банку, а іншою печаткою, що підтверджується висновком експерта; до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено запис за заявою банку про вчинення злочину його працівником, яка, зловживаючи службовим становищем і за попередньою змовою з позивачем, шляхом подання підроблених договорів та касових документів намагалась заволодіти майном банку в особливо великих розмірах. ВСУ підтримав рішення нижчих інстанцій і, не знайшовши неоднакового застосування норма матеріального права, постановою від 02.07.2014 р.⁶² відмовив у задоволенні скарги позивача.

Проаналізована судова практика дозволяє зробити висновок, що переважна кількість причин виникнення судових спорів з приводу повернення за договорами банківського вкладу коштів, факт внесення яких не підтверджений належними і передбаченими чинним законодавством документами, перебуває у сфері відповідальності самих вкладників – або через їх недбалість чи необізнаність, або через їх недобросовісні дії. При цьому, однією з

⁵⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37413690>

⁶⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36740284>

⁶¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31424411>

⁶² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39689404>

поширених причин порушень прав вкладників є недобросовісні (а інколи і злочинні) дії працівників місцевих підрозділів банків, які, зловживаючи своїм посадовим становищем знаннями роботи банківських комп'ютерних систем та доступом до таких систем, заволодівають коштами клієнтів, імітуючи для вкладників дійсність договорів, за якими останні вносять кошти до банків.

Зміна договору банківського вкладу

Непоодинокими є спори вкладників з банками з приводу односторонньої зміни (зменшення) останніми розміру процентів за договорами банківського вкладу. Як правило, причина непорозумінь - у механізмах зміни ставок процентів, які узгоджуються сторонами і закріплюються в укладених договорах. Вкладники часто підписують договори з умовами про право банку змінювати впродовж строку вкладу розмір процентів залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку та про можливість вкладників дізнаватись про такі зміни з інформації на веб-сайтах банку або звертаючись до відділень банку чи до його інформаційної служби. Однак, протягом строку дії таких договорів пересічні вкладники, як правило, такі зміни не відслідковують, а тому, лише отримавши у кінці строку депозиту проценти у меншому розмірі, ніж розраховували під час укладення договору, висловлюють своє обурення діями банку та звертаються до судів з позовами про визнання неправомірними односторонніх змін банками розмірів ставок процентів. Але у значній кількості випадків твердження вкладників про безпідставну односторонню зміну банком умови договору банківського вкладу про розмір процентів не знаходять свого підтвердження, і суд відмовляє у задоволенні вимог позивачів (рішення Ленінського районного суду м. Харкова від 24.09.2013 р. у справі № 642/5957/13-ц⁶³, залишене без змін ухвалою Апеляційного суду м. Харкова від 03.12.2013 р. у справі № 642/5957/13-ц⁶⁴).

З метою уникнення таких ситуацій та враховуючи відносно невисокий рівень фінансової грамотності населення та його відносно невеликий досвід інвестування, доцільно внести зміни до чинного законодавства, а саме ч. 2 ст. 1061 ЦК України викласти в такій редакції: «Банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклади на вимогу, якщо інше не встановлено договором. Про зменшення процентів банк зобов'язаний повідомити вкладника не пізніше, ніж за десять днів до дня, з якого проценти нараховуються за новою ставкою, у спосіб, встановлений договором, який дає можливість встановити дату відправлення та отримання повідомлення вкладником».

Інколи дії банку, що свідчать про фактичну зміну ними раніше укладених договорів банківського вкладу, призводять до необхідності тлумачення окремих умов таких договорів. Так, виникла суперечка вкладника з банком щодо можливості поповнювати вклад протягом строку дії договору банківського вкладу та відсутності необхідності укладати для цього додаткові договори про внесення відповідних змін до основного договору. Незважаючи на умову договору «Поповнення рахунку додатковими внесками дозволяється», яка розумілася вкладником як така, що дає йому право поповнювати суму вкладу на тих же істотних умовах, які були зафіксовані в основному договорі на момент його укладення без необхідності укладення додаткових договорів до основного договору, банк застосовував таку умову як таку, що дозволяє поповнювати вклад, але на умовах, які повинні визначатися окремими додатковими договорами. У результаті такого спору спірна умова договору банківського вкладу була розтлумачена Білоцерківським міськрайонним судом Київської області таким чином, що поповнення рахунку, тобто збільшення розміру банківського вкладу додатковими внесками, дозволяється шляхом внесення коштів на рахунок на підставі додаткового договору про внесення змін до договору банківського вкладу за взаємною згодою сторін щодо нових істотних умов (рішення від 25.12.2012 р. у справі № 1003/15415/12⁶⁵).

Досить рідкими є справи про зміни правовідносин, що виникли на підставі договорів банківського вкладу. Так, група вкладників звернулась до суду з вимогою про визнання укладених ними раніше договорів банківського вкладу з видачею купонного ощадного

⁶³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33705250>

⁶⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36005691>

⁶⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31084322>

сертифікату на пред'явника строковими договорами банківського рахунку простого депозитного банківського вкладу. Підставою звернення до суду стала відмова Фонду гарантування вкладів здійснити повернення вкладів за договорами банківського вкладу з видачею купонного ощадного сертифікату на пред'явника, що ґрунтується на вимогах ст. 26 ЗУ «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Позивачі наполягали на тому, що укладені ними договори банківського вкладу з видачею купонного ощадного сертифікату на пред'явника насправді укладені під впливом помилки, не відповідають їх справжній волі, яка була спрямована укладення договорів простого депозитного банківського вкладу. Однак, Шевченківський районний суд м. Києва рішенням від 27.03.2014 р., залишеним у силі ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 22.05.2014р. у справі № 22-ц/796/6441/2014⁶⁶, відмовив у задоволенні позовних вимог, визнавши, по-перше, відповідність укладених договорів вимогам законодавства, а, по-друге, встановивши, що на момент судового розгляду у банка-відповідача у зв'язку з невідновленням його платоспроможності було відкликано банківську ліцензію, що позбавляє його права укладати будь-які нові договори банківського вкладу.

Розірвання договору банківського вкладу

Як правило, ініціаторами розірвання договору банківського вкладу виступають вкладники, які в силу об'єктивних чи суб'єктивних причин пред'являють банкам вимоги про дострокове повернення своїх вкладів. Незважаючи на загальну норму ст. 525 ЦК України про недопущення односторонньої відмови від зобов'язання або односторонньої зміни його умов, вкладники мають право в односторонньому порядку вимагати дострокового повернення їм вкладів в силу прямої норми закону. Адже згідно з ч. 2 ст. 1060 ЦК України за договором банківського вкладу незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім вкладів, зроблених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлені договором. При цьому, умова договору про відмову від права на одержання вкладу на першу вимогу є нікчемною.

Дуже часто спори виникають у зв'язку з неповерненням банками вкладів на першу вимогу вкладників. Як правило, причина відмови банків у відсутності необхідних коштів. Рішення судів у таких справах виносяться на користь вкладників і містять резолюцію або лише щодо стягнення суми вкладів, процентів та штрафних санкцій (наприклад, рішення Суворовського районного суду м. Херсону від 30.09.2014 р. у справі № 668/11919/14-ц⁶⁷), або, крім цього, - і щодо розірвання договорів банківського вкладу (наприклад, рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 24.04.2014 р. у справі № 161/5223/14-ц⁶⁸, рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 25.09.2012 р. у справі № 0907/2-6862/2011⁶⁹).

Обґрунтування винесених судами рішень про розірвання договору банківського вкладу у подібних ситуаціях різне:

- істотне порушення договору банком (ч. 2 ст. 651 ЦК України) – рішення Шевченківського районного суду м. Львова від 05.06.2012 р. у справі № 1328/2412/12⁷⁰;
- право вкладника у будь-який момент вимагати повернення свого вкладу (ч. 2 ст. 1060 ЦК України) – рішення Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 23.04.2013 р. у справі № 0426/9186/2012⁷¹,
- або обидві ці обставини одночасно – рішення Богунського районного суду м. Житомира від 20.03.2014 р. у справі № 295/19131/13-ц⁷².

⁶⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39160568>

⁶⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40760538>

⁶⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38542595>

⁶⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27020686>

⁷⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27088383>

⁷¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30892555>

⁷² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37857753>

Визнання договору банківського вкладу недійсним

Судова практика визнання договорів банківського вкладу недійсними є незначною. Як правило, визнання таких договорів недійсними та застосування правових наслідків недійсності у вигляді повернення всього отриманого за договором не відповідає інтересам вкладників, які у такому разі втрачають нараховані проценти, а отримують лише суму свого вкладу, а тому їхні звернення до судів з відповідними позовами є вкрай рідкими. Одним з таких звернень є позов 27 вкладників про визнання недійсними договорів банківського вкладу з видачею купонного ощадного сертифікату на пред'явника, укладених з одним із українських банків у 2012 р. під впливом обману. Однак, Шевченківський районний суд м. Києва не визнав рекламу банку, під впливом якої вкладниками були укладені оспорювані договори і яка містила твердження про гарантування Фондом гарантування вкладів виплат за всіма видами вкладів, такою, що свідчить про навмисний обман вкладників з боку банку, і, як наслідок, відмовив у задоволенні позовних вимог (рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 27.03.2014 р., залишене в силі ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 22.05.2014 р. у справі № 22-ц/796/6441/2014⁷³). А отже, позивачі, що є вкладниками банку, який визнано неплатоспроможним, не змогли отримати належні їм вклади в межах сум, що гарантуються Фондом гарантування вкладів, оскільки згідно зі ст. 26 ЗУ «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» зазначений Фонд не відшкодовує кошти за вкладом, підтвердженим ощадним/депозитним сертифікатом на пред'явника.

Слід відзначити, що заради уникнення подібних ситуацій у майбутньому та з метою реального захисту інтересів вкладників рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 31.01.2013 р. № 8 обов'язки банків-учасників Фонду щодо інформування вкладників про систему гарантування вкладів фізичних осіб було доповнено обов'язком у разі залучення банком вкладу, на відшкодування коштів за яким не поширюються гарантії Фонду, ознайомити про це під підпис фізичну особу, яка має намір розмістити такий вклад, до укладення такого договору, у тому числі вкладу, розміщеного на умовах отримання від банку процентів на більш сприятливих договірних умовах, ніж звичайні, або з іншими фінансовими привілеями від банку (вклади на індивідуальній основі). Відповідна норма (п. 3.2 розділу III) була включена до Положення про порядок інформування вкладників про систему гарантування вкладів фізичних осіб, затвердженого рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 23.07.2012 р. № 10 та зареєстрованого Міністерством юстиції України 14.08.2012 р. за № 1370/21682.

Поруч з однозначно позитивним ефектом запровадження такого обов'язку для банків, залишається неврегульованим питання захисту вкладників з боку системи гарантування вкладів у разі невиконання банком такого обов'язку. На нашу думку, процес нормативного врегулювання такої ситуації має бути доведений до логічного кінця.

Відповідальність банку за невиконання грошових зобов'язань

Останнім часом спостерігається тенденція, коли банки, не маючи фінансової можливості повернути вклади, отримані за депозитними договорами, проводять формальне повернення вкладів за депозитним договором на поточний рахунок клієнта, однак у подальшому клієнти не мають можливості розпорядитися цими коштами, отримавши їх готівкою чи здійснивши грошовий переказ. У такій ситуації вкладник продовжує бути фактично позбавленим своїх коштів при формально виконаному депозитному договорі. При цьому, вже не можуть продовжувати нараховуватись проценти по депозиту, залишається лише можливість стягнення 3% річних та інфляційних втрат.

Як справедливо зазначено у постанові Судової палати у цивільних справах ВСУ від 25.12.2013 р. у справі № 6-140цс13⁷⁴, у разі перерахування коштів на поточний банківський рахунок вкладника в цьому самому банку, але ненадання вкладнику можливості використання цих коштів зобов'язання банку з повернення вкладу не є виконаним і до банку

⁷³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39160568>

⁷⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36475623>

слід застосувати відповідальність за порушення грошового зобов'язання, яка передбачена ч. 2 ст. 625 ЦК України.

Схожі рішення виносять і суди нижчих інстанцій. Так, Богунський районний суд м. Житомира у справі № 295/5041/14-ц встановив, що банк, перерахувавши на вимогу вкладника суму вкладу, раніше внесеного за договором банківського вкладу, на його поточний рахунок, але не надавши йому можливості розпорядитися цими коштами, у т.ч. отримати їх у готівковій формі через касу, фактично не здійснив повернення коштів вкладнику, а тому рішенням від 01.08.2014р.⁷⁵ він задовольнив вимоги вкладника про стягнення з банку суми вкладу, процентів, а також 3% річних.

У деяких випадках твердження банків про повернення коштів за депозитним договором на поточний рахунок клієнта, який начебто з невідомих причин не звертався до банку за отриманням належних йому коштів, судами не приймаються з огляду на положення депозитних договорів, які містять умови про їх автоматичне пролонгування на наступний термін за відсутності заперечення вкладника (рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 11.09.2013 р. у справі № 22ц/796/13984/13, залишене без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києві від 31.10.2013 р.⁷⁶).

Такий підхід судів у цілому слід визнати правильним і таким, що сприяє реальному захисту прав вкладників на фактичне отримання від банків своїх грошових вкладів. При цьому, з метою забезпечення захисту інтересів вкладників доцільно таку позитивну судову практику закріпити на нормативному рівні та доповнити законодавство положенням, згідно з яким у разі повернення банком коштів за договором банківського вкладу на поточний рахунок вкладника без надання фактичної можливості розпоряджатися ними, проценти, встановлені умовами такого договору, підлягають нарахуванню і виплаті до моменту отримання вкладником реальної можливості фактичного розпорядження такими коштами.

Стягнення інфляційних втрат

Стягнення інфляційних втрат за несвоєчасне повернення банками вкладів, виражених у національній валюті, є загальновизнаним способом захисту економічних інтересів споживачів, практика застосування якого судами є однаковою. Однак вирішення питання про стягнення інфляційних втрат у спорах, де предметом договору є іноземна валюта, продовжує залишатись неоднозначним.

Частиною 2 ст. 625 ЦК України встановлено, що боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора повинен сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції. Як передбачено нормами ЗУ «Про індексацію грошових доходів населення» від 03.07.1991 р., індекс інфляції (індекс споживчих цін) - це показник, що характеризує динаміку загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Ціни в Україні встановлюються в національній валюті – гривні, тому офіційний індекс інфляції, що розраховується Державним комітетом статистики України, визначає рівень знецінення національної грошової одиниці України, тобто купівельної спроможності гривні, а не іноземної валюти.

Виходячи з вищенаведених положень законодавства, ВСУ у рішенні від 28.03.2012 р. у справі № 6-36736вов10⁷⁷ зазначив, що індексації внаслідок знецінення підлягає лише грошова одиниця України - гривня, а іноземна валюта, яка була предметом договору, індексації не підлягає. Тому норми ч. 2 ст. 625 ЦК України щодо сплати боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції поширюються лише на випадки прострочення грошового зобов'язання, яке визначене у гривні.

Однак, не всі суди дотримуються такої позиції, задовольняючи вимоги про стягнення інфляційних втрат і закладами, вираженими в іноземній валюті. Так, Солом'янським

⁷⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40491465>

⁷⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34679484>

⁷⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22547726>

районним судом м. Києва рішенням від 20.12.2011 р. в справі № 2-6539/11⁷⁸, яке було скасоване в цій частині Апеляційним судом м. Києва, було задоволено вимогу про стягнення інфляційних втрат за несвоєчасне повернення вкладу, зробленого в євро. Аналогічне рішення було прийнято Будьоннівським районним судом м. Донецька 29.05.2012 р.⁷⁹

Беручи до уваги різноманітність судової практики, що склалася у справах про стягнення інфляційних втрат за несвоєчасне повернення вкладів, виражених в іноземній валюті, та з метою запровадження однакового підходу до захисту інтересів вкладників, доцільно рекомендувати вищим судовим органам узагальнити судову практику у цій категорії справ та забезпечити суди відповідними рекомендаціями уніфікованого підходу до їх вирішення.

Відшкодування моральної шкоди

Судова практика вирішення спорів у частині відшкодування моральної шкоди, завданої вкладникам банків внаслідок невиконання чи неналежного виконання зобов'язань за договорами банківського вкладу, продовжує залишатися неоднаковою.

Одні суди задовольняють такі вимоги вкладників, обґрунтовуючи свої рішення нормами ЗУ «Про захист прав споживачів» - невиконання банком умов депозитного договору порушує передбачене п. 2 ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про захист прав споживачів» право на належну якість продукції та обслуговування (рішення Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 28.05.2012 р. у справі № 436/1879/12⁸⁰, у подальшому скасоване у частині задоволення вимог про відшкодування моральної шкоди рішенням Апеляційного суду Дніпропетровської області від 27.09.2012 р. у справі № 436/1879/12⁸¹; рішення Піщанського районного суду Вінницької області у справі № 219/1929/12 від 10.06.2014 р.⁸²).

Правові відносини, які виникають з договору банківського вкладу, врегульовані нормами ЦК України (ст.ст. 625, 1058-1065), що не передбачають такого виду відповідальності банку, як відшкодування моральної шкоди. Тому інша частина судів вирішують спори саме з урахуванням такого підходу. Правовідносини, що існують між сторонами, є зобов'язальними. У разі порушення зобов'язання моральна шкода може відшкодовуватися лише тоді, якщо це встановлено договором або законом (ст. 611 ЦК України). В умовах, коли законом можливість відшкодування моральної шкоди не передбачена, її відшкодування здійснюється лише у випадку, якщо сторони передбачили таку можливість в укладеному договорі. Більшість депозитних договорів із зрозумілих причин подібної умови не містять. Тому відмови судів у задоволенні вимог вкладників про відшкодування моральної шкоди є обґрунтованими і ґрунтуються на законодавстві (рішення Приморського районного суду м. Одеси від 25.07.2013 р. у справі № 1522/13038/11⁸³; рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 27.09.2012 р. у справі № 436/1879/12⁸⁴). Разом з тим, варто відзначити, що зустрічаються і рішення судів, в яких суди, хоч і відмовляють у стягненні моральної шкоди, але лише через її недостатню доведеність, а не через відсутність правових підстав, передбачених у законі чи договорі (рішення Куйбишевського районного суду м. Донецька від 25.04.2013 р. у справі № 259/2456/13-ц⁸⁵).

• Наявність перешкод у виконанні банком грошових зобов'язань

Останнім часом заради стабілізації грошово-валютного ринку в Україні досить частим стало запровадження НБУ так званих мораторіїв щодо здійснення тих чи інших грошових операцій. Такі обмеження (заборони), наприклад, були введені постановами Правління НБУ № 412 від 04.12.2008 р., № 245 від 29.04.2014 р., № 328 від 30.05.2014 р., № 540 від 29.08.2014 р. Банки, посилаючись на них, часто відмовляють вкладникам у видачі їх вкладів,

⁷⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21260127>

⁷⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31650001>

⁸⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24453966>

⁸¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27032833>

⁸² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39449031>

⁸³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32792006>

⁸⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27032833>

⁸⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31074333>

що спричиняє численні судові спори. Слід визнати, що судова практика їх розгляду є неоднаковою.

Так, одні суди визнають згадані постанови Правління НБУ такими, що мають рекомендаційний характер, а тому не вбачають підстав для звільнення банків від відповідальності за невиконання умов договору. Так, Приморський районний суд м. Одеси рішенням від 25.07.2013 р. у справі № 1522/13038/11⁸⁶ визнав неправомірними дії банку, який відмовив вкладнику у достроковому поверненні вкладу з посиланням на постанову Правління НБУ № 412 від 04.12.2008 р.

Інші суди у своїх рішеннях взагалі не надають ніякої юридичної оцінки таким актам Правління НБУ і свої рішення обґрунтовують лише нормами законів. Так, Солом'янський районний суд м. Києва рішенням від 18.08.2014 р. у справі № 2-3842/14⁸⁷, незважаючи на дію постанови Правління НБУ від 29.04.2014 р. № 245 «Про врегулювання діяльності фінансових установ та проведення валютних операцій», якою було обмежено видачу готівкових коштів в іноземній валюті з поточних та депозитних рахунків клієнтів через каси та банкомати в межах до 15 000 гривень на добу на одного клієнта в еквіваленті за офіційним курсом Національного банку України, задовольнив позов вкладника з посиланням на ст.ст. 526, 1058, 1060, 1065 ЦК України та зобов'язав банк погасити ощадний (депозитний) сертифікат готівкою в іноземній валюті через касу банку одноразовою операцією, виплативши вклад, який значно перевищував встановлену НБУ суму, за договором банківського вкладу (депозиту) з нарахованими процентами.

Однак є суди, які все ж таки визнають за такими постановами Правління НБУ обов'язкову силу, з огляду на що відмовляють у задоволенні вимог вкладників.

Інша категорія мораторіїв діє щодо окремих операцій банків, віднесених до неплатоспроможних, і пов'язана з введенням тимчасової адміністрації у таких банках.

Протягом останніх трьох років регулювання діяльності неплатоспроможних банків дещо змінювалось. До 22.09.2012 р. згідно зі ст. 85 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» НБУ під час здійснення тимчасової адміністрації, що призначалась у разі загрози неплатоспроможності банку, мав право повністю або частково на строк не більше ніж три місяці ввести мораторій на задоволення вимог кредиторів банку. При цьому мораторій не поширювався на зобов'язання, які пов'язані з обслуговуванням господарської діяльності банку. З 22.09.2012 р. з набранням чинності ЗУ «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. НБУ був позбавлений наведеного вище повноваження запроваджувати мораторій, оскільки ч. 5 ст. 36 зазначеного закону передбачила, що під час тимчасової адміністрації, зокрема, не здійснюється задоволення вимог вкладників; нарахування неустойки (штрафів, пені), інших фінансових (економічних) санкцій за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань перед кредиторами, у тому числі не застосовується індекс інфляції за весь час прострочення виконання грошових зобов'язань банку, а також нарахування відсотків за зобов'язаннями банку перед кредиторами. При цьому, обмеження на задоволення вимог вкладників не поширюється на зобов'язання банку щодо виплати коштів за вкладами вкладників за договорами, строк яких закінчився, та за договорами банківського рахунку вкладників, які здійснюються в межах суми відшкодування, що гарантується Фондом, в національній валюті України. У результаті таких змін законодавства змінилась і практика вирішення справ за позовами вкладників у зв'язку з неправомірними, на їх думку, діями банків.

Як правило, банки, в яких введена тимчасова адміністрація, відмовляють вкладникам у видачі їх вкладів та сплаті нарахованих відсотків, що спричиняє численні звернення вкладників до суду. Одні суди у таких справах виносять рішення на користь вкладників. Не погоджуючись із відмовою банків, в яких призначено тимчасову адміністрацію та введено мораторій, повертати вкладникам їхні депозити, такі суди зазначають, що право вкладника на дострокове повернення депозитного вкладу прямо передбачено ч. 2 ст. 1060 ЦК України, а отже, відмова банків достроково повернути депозитні вклади є незаконною та порушує права вкладника на розпорядження його грошовими коштами.

⁸⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32792006>

⁸⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40418384>

Інші суди вирішують питання законності відмови банку залежно від часу настання його обов'язку повернути вклад. Як було встановлено ст. 85 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» до виключення цієї статті у вересні 2012 р., мораторій поширюється на зобов'язання, строки виконання яких настали до призначення тимчасової адміністрації. Враховуючи це, суди, які застосовували відповідне законодавство до правовідносин, що мали місце протягом його дії, визнавали відмову банку у поверненні вкладу законною, якщо строк його повернення настав до введення мораторію, і, навпаки, незаконною та задовольняли вимоги вкладників, якщо строк повернення їхніх вкладів настав після введення мораторію. Наприклад, рішенням Київського районного суду м. Харкова від 03.07.2012 р. у справі № 2018/9628/2012⁸⁸ визнано відмову банку законною, адже відповідно до ч. 1 ст. 1074 ЦК України обмеження прав клієнта щодо розпорядження грошовими коштами, що знаходяться на його рахунку не допускається, крім випадків обмеження права розпорядження рахунком за рішенням суду або в інших випадках, встановлених законом. Частиною 2 ст. 58 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що банк не відповідає за невиконання або несвоєчасне виконання зобов'язань у разі оголошення мораторію на задоволення вимог кредиторів, зупинення операцій по рахунках. А відповідно до ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» мораторій є зупиненням виконання банком зобов'язань перед кредиторами та зобов'язань щодо податків і зборів (обов'язкових платежів) та зупинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань. За ч. 3 ст. 85 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» мораторій не поширювався лише на зобов'язання, які пов'язані з обслуговуванням господарської діяльності банку.

Самарський районний суд м. Дніпропетровська рішенням від 28.05.2012 р. у справі № 436/1879/12⁸⁹, яке залишене без змін у цій частині рішенням Апеляційного суду Дніпропетровської області від 27.09.2012 р. у справі № 436/1879/12⁹⁰, визнав незаконною відмову банку і задовольнив вимоги вкладника, строк повернення вкладу якого настав після введення мораторію. Аналогічне рішення прийнято Будьоннівським районним судом м. Донецька 29.05.2012 р.⁹¹

Деякі суди, посилаючись на ч. 4 ст. 85 ЗУ «Про банки і банківську діяльність», згідно з якою мораторій не поширюється на обслуговування поточних операцій, роблять висновок, що вимоги вкладників про переказ грошових коштів з депозитного рахунку на поточний рахунок є поточною операцією, а тому це не заборонено законом. Не погоджуючись з таким мотивуванням, зазначимо, що, по-перше, вказані у цій статті поточні операції спрямовані на забезпечення функціонування банку і стосуються безпосередньо його як учасника цивільних правовідносин – юридичної особи, а не як фінансової установи у відносинах із вкладниками (поточні операції не є пасивними операціями банку); а по-друге, поточні операції можуть здійснюватися лише на поточних і розрахункових рахунках, а не на депозитних (вкладних).

Інші суди відмовляють у задоволенні вимог вкладників, якщо тільки у банку введено тимчасову адміністрацію та запроваджено мораторій. Рішенням від 09.07.2012 р. у справі № 2018/9924/2012⁹² Київський районний суд м. Харкова відмовив у задоволенні вимог вкладника про стягнення з банку вкладу під час дії мораторію, без з'ясування дати закінчення строку депозиту.

Як встановлено п. 2 ч. 3 ст. 85 ЗУ «Про банки і банківську діяльність», протягом мораторію не нараховується неустойка (штраф, пеня), інші фінансові (економічні) санкції за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань перед кредиторами та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів). Як правильно відзначив Шевченківський районний суд м. Києва у своєму рішенні від 11.09.2013 р. у справі № 22ц/796/13984/13, залишеному без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києві від 31.10.2013 р.⁹³, наслідки прострочення боржником грошового зобов'язання у вигляді інфляційного нарахування на суму боргу й 3% річних не є санкціями, а виступають способом захисту майнового права та

⁸⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25090476>

⁸⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24453966>

⁹⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27032833>

⁹¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31650001>

⁹² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25262142>

⁹³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34679484>

інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних витрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів і отриманні компенсації (оплати) від боржника за користування отриманими ним грошовими коштами, належними до сплати кредитором, а тому ці кошти нараховуються незалежно від вини боржника та незалежно від сплати ним неустойки (пені) за порушення виконання зобов'язання. Виходячи з цього, заперечення банку про незаконність нарахування 3% річних та інфляційних втрат протягом дії мораторію, запровадженого у зв'язку із введенням тимчасової адміністрації, було залишено без уваги, а вимоги вкладника про їх застосування - задоволені.

Нарахування процентів за договором банківського вкладу

Нарахування процентів по день фактичного повернення вкладу

Як визначено ч. 5 ст. 1061 ЦК України, проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передуює його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав. Однак незважаючи на здавалося б однозначне нормативне регулювання, судова практика по стягненню з банку процентів за договором банківського вкладу залишається неоднаковою.

Одні суди задовольняють вимоги про нарахування процентів до дня, який передуює поверненню вкладникові його вкладу. Так, рішенням Апеляційного суду м. Києва від 19.11.2013 р.⁹⁴ скасовано рішення Оболонського районного суду м. Києва від 16.10.2013 р. у справі № 756/10987/13-ц⁹⁵ в частині відмови стягнути проценти по день фактичного повернення вкладу та постановлене нове про задоволення такої вимоги. Рішенням Центрального районного суду м. Сімферополя від 14.12.2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 24.10.2012 р. у справі № 22-ц/0190/5444/2012⁹⁶, були задоволені позовні вимоги вкладників банку про стягнення процентів по день фактичного повернення вкладу. Ухвалою судді ВССУ від 07.12.2012 р. у відкритті касаційного провадження було відмовлено, що з урахуванням раніше винесеної ухвали ВССУ від 07.11.2012 р. у справі № 6-44415св11 стало підставою для звернення банку до ВСУ із заявою про перегляд рішення у зв'язку з неоднаковим застосуванням судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права (ст.ст. 625, 631, 1048, 1058 – 1060 ЦК України). Однак ВСУ погодився з оскаржуваними рішеннями судів апеляційної та касаційної інстанцій, які входили з того, що зобов'язання сторін за договором припиняються з моменту їх належного виконання. Оскільки внесені позивачами гроші на їх вимогу у визначені договорами строки не повернуті, це дає їм право на отримання процентів за користування депозитними коштами до дня, який передуює дню повернення банківського вкладу, а також на отримання сум, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК України (постанова ВСУ від 29.05.2013 р. № 6-39цс13⁹⁷).

Рішення аналогічного змісту можна знайти і в інших ухвалах ВССУ, наприклад, від 14.12.2011 р. у справі № 6-27972св11⁹⁸ та від 03.10.2012 р. у справі № 6-27717св12⁹⁹.

Але існує судова практика і протилежного змісту. Так, 01.11.2012 р. Апеляційним судом м. Києва скасовано рішення Печерського районного суду м. Києва від 01.08.2012 р.¹⁰⁰ у справі № 2-2387/11 за позовом вкладника про відшкодування збитків в частині стягнення відсотків за договором банківського вкладу. На думку Апеляційного суду, суд першої інстанції не надав належної оцінки умовам договору та прийняв рішення про стягнення відсотків за межами строку дії договору, що не відповідає вимогам укладеного між сторонами договору. Аналогічну позицію продемонстрував і ВССУ, який рішенням від 07.11.2012 р. у справі № 6-44415св11¹⁰¹ скасував рішення апеляційного суду в частині стягнення з банку процентів за користування депозитом та відмовив у задоволенні позову в цій частині з тих підстав, що

⁹⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35393017>

⁹⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34255025>

⁹⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27240234>

⁹⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31701326>

⁹⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21115522>

⁹⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26478854>

¹⁰⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25593447>

¹⁰¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27901167>

після закінчення строку дії договору можливість нарахування передбачених договором процентів на вклад втрачається.

Як видно, неоднаковою є не лише судова практика різних судових інстанцій та різних судів. Непослідовною є практика навіть суду касаційної інстанції, який впродовж короткого періоду часу (жовтень-грудень 2012 р.) в аналогічних справах виносив рішення протилежного змісту. Це свідчить про необхідність активізації роз'яснювальної роботи ВСУ та доведення до судів нижчих інстанцій результатів узагальнення судової практики.

Продовження нарахування процентів за договором банківського вкладу і після смерті вкладника до дня, який передує дню повернення коштів спадкоємцям

Неоднаковою є судова практика і в зазначеній категорії справ, що пов'язане не лише з питанням нарахування процентів до дня, який передує дню повернення вкладу, а й з питанням припинення/продовження зобов'язань за договором банківського вкладу після смерті вкладника.

Так, рішенням Апеляційного суду м. Києва від 27.03.2013 р. у справі № 22-ц/796/4658/-2013¹⁰² було скасовано рішення Святошинського районного суду м. Києва від 05.02.2013 р. у справі № 2608/11538/12¹⁰³ та відмовлено у задоволенні позову спадкоємця про стягнення з банку недоплачених процентів за договором банківського вкладу, укладеним його спадкодавцем. При цьому, суд апеляційної інстанції, виходив із того, що смерть вкладника в зобов'язальному правовідношенні тягне не заміну сторони за договором банківського вкладу, укладеним між спадкодавцем і відповідачем, та продовження їх виконання з нарахуванням процентів, а лише перехід до позивача права вимоги в тому обсязі, який мав спадкодавець на час смерті, у тому числі й у частині процентів, нарахованих до настання смерті вкладника. Підстав для відкриття касаційного провадження ВССУ не знайшов (ухвала ВССУ від 25.04.2013 р.¹⁰⁴).

Одночасно, в аналогічній справі судом касаційної інстанції було винесено протилежне рішення – ВССУ ухвалою від 18.04.2012 р.¹⁰⁵ задовольнив позов спадкоємців про виплату банком процентів до дня фактичного повернення коштів. Вирішуючи спір у цій справі, суд виходив із того, що зобов'язання банку виплачувати проценти на суму вкладу не пов'язане з особою вкладника й унаслідок його смерті не припиняється, а, отже, до спадкоємців переходить право на вклад у банку та проценти, нараховані на суму вкладу до дня фактичного повернення коштів.

Таке неоднозначне застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм права стало підставою для перегляду справи ВСУ, Судова палата якого у цивільних справах постановою від 09.04.2014 р. у справі № 6-12 цс 14¹⁰⁶ скасувала ухвалу ВССУ від 25.04.2013 р. і сформулювала обов'язкову для застосування судами правову позицію про те, що зобов'язання банку виплачувати проценти за договором вкладу не припиняється зі смертю вкладника та триває до дня, який передує дню повернення коштів спадкоємцям. Адже згідно з ч. 2 ст. 608 ЦК України зобов'язання не припиняється зі смертю кредитора через те, що воно не є нерозривно пов'язаним з особою останнього, а тому права й обов'язки (спадщина) фізичної особи (вкладника), яка померла, переходять до інших осіб - спадкоємців.

Постанову аналогічного змісту було винесено Судовою палатою у цивільних справах ВСУ від 18.09.2013 р. у справі № 6-65цс13¹⁰⁷.

¹⁰² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30257798>

¹⁰³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29281753>

¹⁰⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31130341>

¹⁰⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23930307>

¹⁰⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38376811>

¹⁰⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33890131>

Висновки

- Судова практика по розгляду спорів, що виникають з договорів банківського вкладу, значна і неоднакова. Найбільш поширеними спорами у даній категорії справ є спори з приводу:
 - стягнення з банків вкладів та нарахованих процентів у зв'язку з їх відмовою провести розрахунки через відсутність коштів; заперечення дійсності договору банківського вкладу, наприклад, укладеного під впливом обману з боку банку; запровадження НБУ мораторіїв (загальних та індивідуальних) на виконання банками своїх грошових зобов'язань;
 - стягнення з банків процентів за весь період знаходження коштів у банку до дня, який передусь дню фактичного повернення коштів вкладнику, а не до дня перерахування вкладу з депозитного рахунку вкладника на його поточний рахунок без надання фактичної можливості користування коштами на останньому;
 - застосування до банків правових наслідків невиконання чи неналежного виконання ними зобов'язань за договором банківського вкладу у вигляді пені в розмірі, визначеному договором; 3% річних та інфляційних втрат згідно зі ст. 625 ЦК України; стягнення інфляційних втрат за несвоєчасне повернення вкладів в іноземній валюті; відшкодування моральної шкоди лише у випадках, прямо передбачених договорами банківського вкладу.
- Заради захисту інтересів вкладників та зменшення спірних ситуацій, для вирішення яких доводиться звертатись до суду, пропонуємо внести низку змін до законодавства щодо закріплення на законодавчому рівні підходів, напрацьованих судовою практикою під час розгляду справ за участю вкладників та банків, зокрема:
 - здійснити нормативне врегулювання ситуацій, коли банки-учасники Фонду гарантування вкладів всупереч покладеному на них обов'язку ознайомити до укладення договору банківського вкладу, який не гарантується Фондом, підпис фізичну особу, яка має намір розмістити такий вклад, таке повідомлення не здійснюють, а в подальшому Фонд такий фізичній особі у виплаті гарантованого вкладу відмовляє;
 - закріпити обов'язок банку нараховувати та виплачувати проценти, встановлені договором банківського вкладу, до надання вкладнику реальної можливості фактичного розпорядження сумою вкладу, а не лише до зарахування цих коштів на його поточний рахунок;
 - доповнити ст. 1061 ЦК України нормою, що про зменшення процентів за договором банківського вкладу банк зобов'язаний повідомити вкладника не пізніше, ніж за десять днів до дня, з якого проценти нараховуються за новою ставкою, у спосіб, встановлений договором, який дає можливість встановити дату відправлення та отримання повідомлення вкладником.

Банківські кредити

Як свідчить статистика НБУ, приріст кредитів, наданих фізичним особам, за 2013 рік становив 3,0%, тобто збільшилися до 188,5 млрд. грн. Помірні темпи кредитування населення насамперед обумовлювалися значними обсягами повернення заборгованості за раніше наданими кредитами в іноземній валюті. Загальний обсяг кредитів, наданих фізичним особам в іноземній валюті (залишок коштів), за 2013 рік зменшився на 20,2%, тоді як у національній валюті збільшився на 22,4%.¹⁰⁸

У 2014 році через складну економічну та зовнішньополітичну ситуацію обсяги кредитування зменшились. Залишок банківських кредитів, наданих фізичним особам, за перше півріччя 2014 року зменшився в національній валюті на 5,3%, в іноземній валюті – на 13,9% (у доларовому еквіваленті).¹⁰⁹ Станом на вересень 2014 року залишок коштів за кредитами, наданими домогосподарствам, становить 207,799 млн. грн.¹¹⁰

Законодавством, що регулює кредитні правовідносини за участю споживачів, є: ЦК України, ЗУ «Про банки і банківську діяльність», ЗУ «Про захист прав споживачів», Правила надання банками інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту, затверджені постановою Правління НБУ № 168 від 10.05.2007 р., та іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами.

Судова практика щодо кредитних договорів є найбільш значною з усіх сегментів фінансових послуг. На жаль, виокремити кількість справ по кредитних договорах не вбачається можливим, адже судова статистика містить дані сукупно по договорах позики, кредиту, банківського вкладу: 180185 справ позовного провадження, розглянутих судами першої інстанції у порядку цивільного судочинства.¹¹¹

Після фінансової кризи 2008 року активізувалося протистояння банків та позичальників по захисту своїх прав. Наслідком такої активності, у тому числі, стало подання позичальниками численних позовів про визнання кредитних договорів недійсними з різних підстав. Остаточну крапку у таких протистояннях ставить, як правило, ВСУ, однак не завжди це відбувається вчасно. Наприклад, питання дійсності кредитного договору, виданого в іноземній валюті, було остаточно вирішено через декілька років з моменту його виникнення. Неврегульованість цього питання протягом тривалого часу призвела до відсутності єдиної судової практики і виникнення численних спорів.

Ще однією характерною особливістю справ у кредитних правовідносинах (як і депозитних) є те, що судові рішення часто приймаються не виходячи з принципу верховенства права, а з точки зору політичної чи економічної доцільності та необхідності забезпечення стабільності банківської системи.

Застосування ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати»

Видається, що сьогодні у судовій практиці вже не викликає питань поширення ЗУ «Про захист прав споживачів» на правовідносини між кредитором та позичальником (споживачем) за договором про надання споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і виконання такого договору (як протлумачено у рішенні Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року №15-рп/2011 (справа про захист прав споживачів кредитних послуг)).

¹⁰⁸ <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2384654>

¹⁰⁹ <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=9792473>

¹¹⁰ http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=12063884

¹¹¹ http://court.gov.ua/sudova_statystyka/5533iopoiopo/

Натомість, аналіз судової практики показав, що існує певне незрозуміння з боку судів щодо сфери застосування ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19.06.2003 р.

Так, у справі про визнання недійсним договору про іпотечний кредит як укладеного внаслідок введення позичальника в оману щодо обставин, які мали істотне значення, Києво-Святошинський районний суд, відмовляючи у позові, серед іншого, застосував ст.ст. 1, 2 ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати», які визначають поняття «договір про іпотечний борг» та інформацію, яка оприлюднюється кредитором перед укладенням договору про іпотечний борг.¹¹² При цьому, суд зовсім не пояснив, яким чином ці норми стосуються кредитного договору. Адже договір про іпотечний борг у розумінні ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» та договір про іпотечний кредит – це різні договори. Апеляційний суд Київської області не розцінив це як неправильне застосування норм матеріального права. ВССУ відмовив у відкритті касаційного провадження.

Аналогічно, Біляївський районний суд Одеської області у рішенні від 10.10.2012 р. застосував до договору про іпотечний кредит норми, що регулюють договір про іпотечний борг із ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати».¹¹³

ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» регулює певні відносини у системі іпотечного кредитування, зокрема перетворення платежів за іпотечними активами у виплати за іпотечними сертифікатами із застосуванням механізмів управління майном. Його положення підлягають застосуванню тоді, коли іпотечне кредитування пов'язується з перетворенням, про які йдеться у преамбулі, та використанням механізмів управління майном. Цей Закон має вузьку сферу застосування, і суди безпідставно застосовують вказаний закон до відносин щодо надання кредиту, забезпеченого іпотекою, якщо ці відносини не передбачають перетворення платежів за іпотечними активами у виплати за іпотечними сертифікатами та застосування механізму управління майном.

Такий висновок підтверджується і постановою ВСУ від 07.04.2013 р., де зазначено, що предметом правового регулювання ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» є відносини, що виникають з приводу іпотечного боргу, який виникає після невиконання договору, забезпеченого іпотекою, а не для забезпечення кредитного договору.¹¹⁴

Таким чином, необхідно провести роз'яснювальну роботу серед судів першої та апеляційної інстанцій щодо сфери застосування ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати».

Укладення кредитного договору

Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання його стороною (сторонами) вимог, встановлених ч.ч. 1-3, 5, 6 ст. 203 цього Кодексу в момент вчинення правочину. Згідно з ч. 1 ст. 638 та ч. 1 ст. 640 ЦК України договір є укладеним з моменту досягнення в належній формі згоди з усіх істотних умов договору. Кредитний договір обов'язково має укладатися у письмовій формі; недодержання письмової форми тягне його нікчемність та не створює юридичних наслідків крім тих, що пов'язані з його нікчемністю.

Оскільки із зазначених питань судова практика була дуже неоднорідною, вищі судові інстанції роз'яснили судам особливості розгляду цієї категорії справ. Так, ВСУ у постанові Пленуму від 06.11.2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання

¹¹² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32284760>

¹¹³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27459935>

¹¹⁴ http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/6-8uc13.doc

правочині недійсними» зазначив, що вимога про визнання правочину (договору) неукладеним не відповідає можливим способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених законом. Суди мають відмовляти в позові з такою вимогою. У цьому разі можуть заявлятися вимоги, передбачені главою 83 книги п'ятої ЦК України.

ВССУ у постанові Пленуму від 30.03.2012 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають з кредитних правовідносин» зазначив, що суди повинні розмежовувати кредитний договір, який є недійсний в силу закону (нікчемний) або може бути визнаний таким у судовому порядку (оспорюваний) з підстав, встановлених ч. 1 ст. 215 ЦК України, та кредитний договір, який є неукладеним (не відбувся), що не може бути визнаний недійсним, зокрема, у випадку, коли сторони не досягли згоди хоча б з однієї його істотної умови або зміст яких неможливо встановити виходячи з норм чинного законодавства.

Відтак, судова практика після зазначених роз'яснень стала більш узгодженою, і суди відмовляють у позовах про визнання договору неукладеним (див., наприклад, рішення Ірпінського міського суду Київської області від 29.03.2013 р.¹¹⁵). Хоча непоодинокі випадки змішування понять «недосягнення згоди з істотних умов», «неукладення в належній формі», а також неукладеного та нікчемного кредитного договору.

Так, Тисменицький районний суд Івано-Франківської області у рішенні від 24.10.2012 р.¹¹⁶ спочатку посилається на ст. 1055 ЦК України щодо форми кредитного договору – письмової. Водночас, суд не аналізує дотримання форми, а говорить про те, що сторони договору не уклали, бо відсутній графік погашення кредиту, невідомі розмір пені, штрафів, плати за користування кредитом та обслуговування його, порядок їх обчислення та нарахування, - фактично, аналізуючи наявність чи відсутність істотних умов договору.

Далі суд знову повертається до питання форми договору, говорячи про те, що форма додатків до договору (Умови надання банківських послуг, Тарифи банку) має відповідати формі основного договору, тобто має бути зазначена на документах дата та підпис особи, яка уклала такий договір.

Врешті, суд приходить до висновку про необхідність застосування наслідків недійсного правочину, маючи на увазі, очевидно, що не дотримано форми правочину. У резолютивній частині рішення взагалі говориться і про визнання правочину недійсним, і про визнання його нікчемним, хоча відповідно до ч. 2 ст. 215 ЦК України недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається.

Апеляційний суд Івано-Франківської області в ухвалі від 17.12.2012 р.¹¹⁷, розглядаючи апеляційну скаргу банку у цій справі, допускається такої самої помилки, постійно змішуючи обставини, які можуть свідчити про недотримання форми та про недосягнення згоди з усіх істотних умов. У результаті, суд робить висновок, що «як такий договір споживчого кредиту не існує, оскільки складається з кількох різних документів, які не містять підписів обох сторін, детального розпису загальної вартості кредиту, річної відсоткової ставки та інших істотних умов». Відтак, апеляційну скаргу банку було відхилено.

Врешті, рішення обох судів були скасовані ухвалою ВССУ від 05.06.2013 р.,¹¹⁸ у якій зазначено, що суди повинні розмежовувати кредитний договір, який є недійсним у силу закону (нікчемний) або може бути визнаний таким у судовому порядку (оспорюваний) з підстав, встановлених ч.1 ст. 215 ЦК України, та кредитний договір, який є неукладеним (не відбувся), що не може бути визнаний недійсним, зокрема у випадку, коли сторони в належній формі не досягли згоди щодо хоча б однієї з його істотних умов. ВССУ також зазначив, що суди першої та апеляційної інстанцій не звернули увагу на заперечення банку щодо отримання відповідачем суми кредиту й погодження з останнім усіх умов його надання, порядку та кінцевого строку повернення, що підтверджується заявою позичальника, а також

¹¹⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30280668>

¹¹⁶ Рішення Тисменицького районного суду Івано-Франківської області у справі № 2-1034/11 від 24.10.2012 р. // Правова база Ліґа-Закон

¹¹⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28081159>

¹¹⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31709878>

тим, що останній особисто під підпис отримав банківську картку та частково виконав умови кредитного договору, здійснюючи погашення заборгованості.

Доволі часто у цій категорії справ суди не аналізують належним чином усі докази, подані сторонами, не встановлюють змісту кредитного договору (який може складатися з декількох документів), не перевіряють підписів та печаток на всіх документах.

Так, Дзержинським міським судом Донецької області¹¹⁹ та Апеляційний судом Донецької області розглядалася справа про стягнення заборгованості з позичальника. Договірні умови визначалися Заявою позивальника та Умовами про надання кредиту фізичній особі. Апеляційний суд вважав, що письмова форма договору дотримана, оскільки підписана заява позичальника.

ВССУ, переглядаючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій, погодився із висновками суду першої інстанції, що копія Заяви, що подана позивачем (банком) до матеріалів справи, містить підпис позичальника та підпис представника банку, у той же час як у Заяві, наданій представником відповідача (позичальника), підпис представника банку відсутній.¹²⁰ Крім того, Умови надання споживчого кредиту фізичним особам підписані головою правління банку, але не мають підпису позичальника, його реквізитів, відсутня і дата їх складання або підпису сторонами, а також жодної ідентифікуючої ознаки на предмет їх невід'ємності від Заяви позичальника. ВССУ прийшов до правильного висновку про відсутність підстав вважати, що банком отримана згода позичальника на укладення кредитного договору з урахуванням Умов кредитування. Тому правовідносини між сторонами регулюються тільки Заявою позичальника. Рішення суду першої інстанції було залишено в силі.

В іншій справі ВССУ в ухвалі від 06.02.2013 р.¹²¹, переглядаючи рішення першої та апеляційної інстанцій, також звернув увагу судів на невстановлення фактичних обставин, що мають значення для вирішення справи. Так, суд першої інстанції не з'ясував, чи підписувався «Графік погашення кредиту» позивачкою, оскільки саме цю підставу для визнання недійсною додаткової угоди вона зазначала у своєму позові. Суд апеляційної інстанції, ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позовних вимог, не визначився з характером спірних правовідносин та не врахував, що Графік погашення кредиту є суттєвими умовами договору, оскільки ним визначено строки та розміри сплати заборгованості за договором про іпотечне кредитування.

У справах, пов'язаних із укладенням кредитних договорів, їх формою та істотними умовами, попри наявність роз'яснень вищих судових інстанцій, для частини судових рішень характерне неправильне застосування норм щодо наслідків недотримання форми правочину та недосягнення згоди з усіх істотних умов правочину.

Крім того, потрібно звернути увагу судів на належний аналіз фактичних обставин справи у таких комплексних правовідносинах, якими є кредитні правовідносини: встановлення наявності усіх істотних умов договору, визначених законодавством, з урахуванням того, що сам договір може являти собою декілька документів; ретельна перевірка підписів та печаток (у разі необхідності) сторін на відповідних документах; призначення відповідних експертиз у разі, коли необхідні додаткові знання чи навички.

Визнання кредитного договору недійсним

Визнання кредитного договору недійсним як укладеного внаслідок введення позичальника в оману

Якщо питання дійсності договорів кредиту в іноземній валюті видається на рівні судової практики вирішеним, то питання дійсності кредитних договорів, укладених під впливом обману, залишається актуальним. Проведений аналіз судової практики показав, що на сьогодні – це найбільша підкатегорія справ у категорії визнання договорів недійсними.

¹¹⁹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27680773>

¹²⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31006969>

¹²¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29246450>

Доволі часто процентна ставка, вказана у кредитному договорі, і фактична процентна ставка, вказана у розрахунку погашення заборгованості, не співпадають. Різниця між ними, як правило, на користь банку, тому позичальники трактують це як математичний обман зі сторони банку. Суть доводів позичальників може зводитися до таких:

1) сторонами не досягнуто згоди зі всіх істотних умов договору, оскільки узгоджені в договорі розміри процентної ставки по кредиту, ціна і розмір фактичного здорожчання кредиту у кінці періоду кредитування не відповідають тим, що фактично встановлені в договорі (порушення ст. 638 ЦК України);

2) волевиявлення позичальника не відповідає його реальній волі, оскільки волі позичальника відповідало отримання кредиту на умовах сплати процентної ставки, вказаної в договорі, а не реальної ставки, вказаної в розрахунку заборгованості (порушення ч. 3 ст. 203 ЦК України);

3) банк приховав від позичальника повну і об'єктивну інформацію про кінцеву сукупну вартість кредиту і вказав у договорі занижені показники істотних умов (порушення ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів» та ч. 1 ст. 230 ЦК України).

Слід відзначити, що суди нечасто задовольняють позови про визнання кредитних договорів недійсними як укладених внаслідок обману. Доведення факту обману покладається на позичальника, і позичальникові зробити це досить важко, навіть якщо мають місце розбіжності між умовами, вказаними в договорі, та реальною процентною ставкою, яку сплачує позичальник. Суди ретельно не аналізують, із якими умовами кредитування позичальник був ознайомлений до укладення договору, чи відповідає перелік таких умов ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів» та Правилам надання банками інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту, затвердженим постановою Правління НБУ № 168 від 10.05.2007 р. Не кажучи вже про те, що абсолютно «мертвою» є норма ч. 9 ст. 15 ЗУ «Про захист прав споживачів», що при розгляді вимог споживача про відшкодування збитків, завданих недостовірною чи неповною інформацією про продукцію, потрібно виходити з того, що у споживача немає достатніх знань про властивості і характеристики продукції, яку він придбає.

Відповідно до ч. 1 ст. 230 ЦК України, якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин визнається судом недійсним. Згідно з постановою Пленуму ВСУ № 9 від 06.11.2009 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання договорів недійсними» наявність умислу в діях відповідача, істотність значення обставин, щодо яких особу введено в оману, і сам факт обману повинна довести особа, яка діяла під впливом обману.

Так, суперечливими є висновки, зроблені Апеляційним судом Київської області в ухвалі від 01.10.2013 р. Суд говорить, що позивачем по справі вказані обставини (наявність умислу, істотність обставин, сам факт обману) не доведені, а посилання на ненадання йому банком достовірної інформації щодо процентної ставки по іпотечному кредиту не можуть розцінюватися судом як навмисне введення в оману, оскільки у позивача існувала можливість при належній турботливості та обачності при підписанні договорів отримати всю необхідну йому інформацію та передбачити розмір процентної ставки та сукупну вартість кредиту.¹²²

Тобто, визнаючи, що банком не було надано достовірну інформацію, суд водночас говорить про те, що це не може розцінюватися як введення в оману. Це ж якими знаннями повинен володіти споживач, щоб в умовах ненадання йому достовірної інформації «передбачити розмір процентної ставки»? У відкритті касаційного провадження за цією справою було відмовлено.¹²³

В інших подібних справах суди задовольнили позов позичальника про визнання договору недійсним як укладеного внаслідок введення в оману. Так, Тернопільський міськрайонний суд у рішенні від 28.10.2011 р. та Апеляційний суд Тернопільської області в ухвалі від

¹²² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33896987>

¹²³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34307480>

29.12.2011 р.¹²⁴ детально проаналізували обставини, на які посилався позивач як свідчення обману. Суди встановили, що згідно з експертним висновком реальна процентна ставка за кредитом, а також загальна ціна договору є більшими, ніж встановлені в договорі. Із висновками судів погодився ВССУ в ухвалі від 01.08.2012 р.¹²⁵

В аналогічній справі Солом'янський районний суд м. Києва у рішенні від 21.11.2012 р.,¹²⁶ з чим погодився Апеляційний суд м. Києва в ухвалі від 31.01.2013 р.,¹²⁷ зазначив, що висновок судово-економічної експертизи підтверджує, що під час укладення кредитного договору відповідач приховав від позивача повну та об'єктивну інформацію щодо кінцевої сукупної вартості кредиту, вказав у договорі занижені значення показників суттєвих умов договору, чим ввів позивача в оману щодо реальної відсоткової ставки та кінцевої загальної суми кредиту, яку позивач сплатив би відповідачу, погашаючи кредит у порядку, визначеному графіком погашення заборгованості. ВССУ відмовив у відкритті касаційного провадження, погодившись із висновками суду першої та апеляційної інстанцій.¹²⁸

Часто суди необґрунтовано відмовляють у проведенні судово-економічної експертизи за клопотанням позичальника, тим самим позбавляючи сторону можливості довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог, відповідно до ст. 69 ЦПК України. Так, в одній зі справ і Києво-Святошинський районний суд Київської області у рішенні від 26.06.2013 р.¹²⁹, і Апеляційний суд Київської області в ухвалі від 01.10.2013 р.¹³⁰ відхилили клопотання позивача про проведення судово-економічної експертизи. Позивач вимагав визнання кредитного договору недійсним на підставі ч. 1 ст. 230 ЦК України (якщо одна сторона навмисно замовчує існування обставин, які мають істотне значення і можуть перешкодити вчиненню правочину). Позичальник вважав, що фактична процентна ставка, що застосовувалася банком, та фактичні платежі відрізнялися від встановлених договором. Натомість, суд першої інстанції зобов'язав відповідача – банк – надати розрахунок процентної ставки, що застосовувалася впродовж всього строку дії кредитного договору, незважаючи на те, що відповідач є зацікавленою стороною спору, а тому його розрахунки щодо процентної ставки не можуть бути об'єктивними.

Таким чином, має місце тенденція щодо звернення позичальників із позовами про визнання кредитних договорів недійсними як укладених внаслідок введення в оману щодо реальної процентної ставки та сукупної вартості кредиту. Хоча у таких справах позичальники нерідко зловживають своїми правами, слід відзначити, що і судові рішення далеко не завжди приймаються на основі аналізу всіх обставин справи: не аналізується інформація, яка надавалася позичальнику до укладення договору; процентна ставка та сукупна вартість кредиту, зазначені в договорі, не порівнюються із реальними, що сплачує позивальник. У справах, пов'язаних із визнанням договорів недійсними внаслідок математичного обману, важливо призначати судово-економічну експертизу.

Визнання недійсним додаткового договору до кредитного договору

Ще однією підкатегорією справ у категорії про визнання договорів недійсними, як видається, є справи про визнання недійсними додаткових договорів до кредитного договору, якими валюту кредиту змінено з національної на іноземну та, відповідно, змінено процентну ставку й інші істотні умови договору. Укладення таких додаткових договорів було поширеним у 2008 році перед початком фінансово-економічної кризи.

Так, у аналогічних справах одні суди задовольняють позови про визнання додаткових договорів недійсними, інші – відмовляють. Задовольняючи позови, суди, як правило, роблять висновки, що позичальник кредит у доларах реально не отримував, а тому підписання додаткового договору не було спрямоване на реальний результат, а отже, додатковий договір є недійсним на підставі ст.ст. 203, 215 ЦК України. Так, Апеляційний суд Харківської

¹²⁴ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21255753>

¹²⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25635717>

¹²⁶ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27631975>

¹²⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29193642>

¹²⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30611418>

¹²⁹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32284760>

¹³⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33896987>

області у рішенні від 26.09.2012 р. (залишено без змін ВССУ), скасовуючи рішення суду першої інстанції зазначив, що суд не надав правової оцінки щодо вчиненого оспорюваного правочину, зокрема того факту, що банк ніколи не надавав позичальнику в користування долари США ні під час підписання додаткової угоди, ні після цього. Позичальник кредит у доларах не отримував, продовжував сплачувати кредит у гривні, а банк перераховував на рахунок сплати відсотків значно більші суми, ніж передбачено договором, переводив долар на гривню.¹³¹ У більшості ж випадків суди відмовляють у задоволенні подібних позовів. Так, Апеляційний суд Сумської області в ухвалі від 27.10.2011 р. (залишено без змін ВССУ) зазначив, що умовами додаткової угоди змінено не тільки валюту кредиту, але й інші істотні умови кредитного договору, зокрема, відсоткова ставка за користування кредитними коштами, строк повернення кредиту, винагорода, інші платежі тощо. Суд прийшов до висновку, що додаткова угода є нічим іншим, як новим кредитним договором, укладеним із іншими істотними умовами.¹³²

У справах про визнання недійсним правочину, яким змінюється валюта кредиту та деякі інші умови за кредитним договором, повинна бути правильно встановлена правова природа такого правочину: чи це додатковий договір, яким змінюється валюта зобов'язання, чи новий кредитний договір. Також потрібно належним чином встановлювати, на який результат було спрямоване підписання такого правочину, та які дії сторони вчинили на його виконання. Залежно від цього, вирішувати питання про дійсність чи недійсність правочину.

Стягнення інфляційних втрат за прострочення виконання зобов'язання, визначеного в іноземній валюті

Аналіз судової практики свідчить, що суди досить часто приймають рішення про стягнення інфляційних втрат за кредитами, наданими в іноземній валюті.

Так, Краснолиманський міський суд Донецької області прийняв рішення від 07.11.2014 р. про стягнення заборгованості за кредитним договором, яка включала в себе стягнення як суми заборгованості за кредитом, наданим у доларах США, так і індексу інфляції у зв'язку із несвоєчасним виконанням грошових зобов'язань з повернення такого кредиту.¹³³

ВСУ в Аналізі практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві (лист ВСУ від 01.07.2014 р.) зазначив, що нормами ЗУ «Про індексацію грошових доходів населення» передбачено, індекс інфляції (індекс споживчих цін) - це показник, що характеризує динаміку загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання, а ціни в Україні встановлюються в національній валюті - гривні. Офіційний індекс інфляції, що розраховується Державним комітетом статистики України, визначає рівень знецінення національної грошової одиниці України, тобто купівельної спроможності гривні, а не іноземної валюти. Отже, індексації внаслідок знецінення підлягає лише грошова одиниця України - гривня, а іноземна валюта, яка була предметом договору, індексації не підлягає (рішення ВСУ від 28 березня 2012 р. у справі N 6-36736вов10). Тому норми ч. 2 ст. 625 ЦК щодо сплати боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції поширюються лише на випадки прострочення грошового зобов'язання, яке визначене у гривні.

У справах про стягнення інфляційних втрат за прострочення виконання зобов'язання, визначеного в іноземній валюті, вважаємо за доцільне рекомендувати вищим судовим інстанціям посилити роз'яснювальну роботу серед судів нижчих інстанцій щодо правильного вирішення цього питання.

¹³¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28575841>

¹³² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19482711>

¹³³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41272853>

Одночасне стягнення штрафу та пені

Одним із найбільш поширених проблемних питань при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин, є можливість одночасного застосування штрафу та пені за невиконання зобов'язань за кредитним договором.

Деякі суди відмовляють в одночасному стягненні штрафу та пені за прострочення виконання зобов'язання за кредитними договорами. Так, Новотроїцький районний суд Херсонської області у рішенні від 13.11.2014 р. відмовив в одночасному стягненні пені та штрафу, застосування яких було передбачено кредитним договором. Суд вказав, що позивач просив застосувати до відповідачки подвійну цивільно-правову відповідальність одного й того ж виду за одне й те саме порушення договірної зобов'язання - прострочення виконання грошового зобов'язання, що суперечить вимогам ч.1 ст.61 Конституції України та ч. 3 ст. 509 ЦК України, згідно з якими ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості.¹³⁴

Орджонікідзевський районний суд міста Маріуполя Донецької області в своєму рішенні від 03.11.2014 р. відмовив у одночасному стягненні пені та штрафу з наступною аргументацією: відповідно до ст. 61 Конституції України ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Оскільки за порушення кредитного зобов'язання стягується пеня за прострочення сплати кредиту та проценти за користування кредитом, які є неустойкою, підстав для застосування штрафу, який також є неустойкою, за одне й те саме порушення зобов'язання, немає.¹³⁵

Інші суди не вважають таке одночасне стягнення порушенням норм Конституції України та інших актів законодавства. Так, Кіровський районний суд м. Кіровограда рішенням від 07.10.2014 р. задовольнив вимоги позивача, який просив стягнути з боржника пеню за несвоєчасне виконання зобов'язань за договором та штраф. Суд аргументував свою позицію таким чином. У відповідності до ч. 1 ст. 546 ЦК України, виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою. Неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання. Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання (ст. 549 ЦК України). Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 611 ЦК України у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: сплата неустойки.

Цивільне законодавство не встановлює обмежень передбачати в договорі одночасне стягнення пені та штрафу, що узгоджується із свободою договору, встановленою статтею 627 ЦК України, коли сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Одночасне стягнення з боржника, який порушив умови договору, штрафу та пені не суперечить статті 61 Конституції України, оскільки згідно зі ст. 549 ЦК України, пеня та штраф є формою неустойки, тобто не є окремими та самостійними видами юридичної відповідальності. У межах одного виду відповідальності може застосовуватися різний набір санкцій.¹³⁶

У зв'язку з різноманітною судовою практикою вважаємо за необхідне рекомендувати вищим судовим інстанціям довести до відома судів роз'яснення щодо можливості одночасного стягнення пені та штрафу за невиконання зобов'язань за кредитними договорами.

¹³⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41341696>

¹³⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41320595>

¹³⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40782378>

Строк пред'явлення кредитором вимоги до поручителя

Відповідно до ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя. Якщо строк основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки.

Банки тлумачили це таким чином, що зверненню до суду має передувати направлення письмової вимоги до поручителя і включали таку умову до договорів поруки. Суди виходили з того, що 6-місячний строк встановлений для пред'явлення письмової вимоги, а вже позов до поручителя може бути пред'явлений кредитором в межах позовної давності (див., наприклад, рішення Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 09.12.2011 р.).¹³⁷

Пунктом 24 постанови Пленуму ВССУ № 5 від 30 березня 2012 року «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» було роз'яснено, що пред'явленням вимоги до поручителя є як направлення/вручення йому вимоги про погашення боргу (залежно від умов договору), так і пред'явлення до нього позову. При цьому, в разі пред'явлення вимоги до поручителя кредитор може звернутися до суду протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання.

Останнім часом місцеві суди (див., наприклад, рішення Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 13.11.2014 р.¹³⁸), розглядаючи дану категорію справ, використовують правову позицію ВСУ, висловлену в справі № 6-53цс14 від 17.09.2014 р.¹³⁹ Правовий висновок у цій справі вказує на наступне. Виходячи з положень другого речення ч. 4 статті 559 ЦК України, слід дійти висновку про те, що вимогу до поручителя про виконання ним солідарного з боржником зобов'язання за договором повинно бути пред'явлено у судовому порядку в межах строку дії поруки, тобто упродовж шести місяців із моменту настання строку погашення чергового платежу за основним зобов'язанням (якщо умовами договору передбачено погашення кредиту періодичними платежами), або із дня, встановленого кредитором для дострокового погашення кредиту в порядку реалізації ним свого права, передбаченого частиною другою статті 1050 ЦК України, або із дня настання строку виконання основного зобов'язання (у разі, якщо кредит повинен бути погашений одноразовим платежем). Таким чином, закінчення строку, установленого договором поруки, так само як вплив шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання або одного року від дня укладення договору поруки, якщо строк основного зобов'язання не встановлений, припиняє поруку за умови, що кредитор протягом строку дії поруки не звернувся з позовом до поручителя.

Зазначений підхід знайшов своє відображення в іншій правовій позиції ВСУ від 17.09.2014 р. у справі № 6-125цс14.¹⁴⁰ У цій справі ВСУ прямо вказав, що пред'явленням вимоги до поручителя є пред'явлення до нього позову.

Однак, слід зауважити, що навіть у цій справі суддя ВСУ Ю.Л. Сенін висловив окрему думку, відповідно до якої не можна обожнювати поняття «вимога» та «позов»¹⁴¹. Суддя вказує, що термін «вимога» є більш широким, ніж «позов», ці поняття не є тотожними. З огляду на це, пред'явлення вимоги, яка передбачена ч. 4 статті 559 ЦК України, слід відрізняти від вимоги, яка називається «позов». Іншими словами, поручитель має отримати, відповідно основний боржник зобов'язаний пред'явити вимогу до поручителя, а вже після цього вирішувати питання щодо судового вирішення цього спору, оскільки сам факт

¹³⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21713991>

¹³⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41353571>

¹³⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40731232>

¹⁴⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40731226>

¹⁴¹ <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/70F7AAC14CA97F52C2257D5D002187E8>

отримання такої вимоги поручителем свідчитиме про те, що він повідомлений, і якщо він не буде добровільно виконувати свій обов'язок, це свідчитиме про порушення ним свого обов'язку. Суддя вважає, що в другому реченні частини четвертої статті 559 ЦК України йдеться про вимогу до поручителя безпосередньо.

У зв'язку з відсутністю юридичної одностайності та змінюваності судової практики за цим питанням вважаємо за доцільне внести зміни до ЦК України, а саме до другого речення ч. 4 ст. 559 ЦК України, яке би встановило необхідність пред'явлення не вимоги, а позову до поручителя. Таким чином, термінологія другого та третього речень ч. 4 ст. 559 ЦК України була би приведена до одного знаменника.

Поєднання в одному провадженні стягнення заборгованості за кредитним договором та звернення стягнення на заставлене майно або предмет іпотеки

Відповідно до статті 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином. Стаття 589 ЦК України передбачає, що у разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави. Відповідно до статті 33 ЗУ «Про іпотеку» у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки. Таким чином, кредитор має право звернутись до суду як з позовом про стягнення заборгованості, так і з позовом про звернення стягнення на предмет застави/іпотеки.

Правова природа забезпечення - це надання кредиторів додаткових до прав за основним зобов'язанням, прав, якими він може скористатись у разі неспроможності боржника виконати основне зобов'язання. У разі ж одночасного задоволення вимог кредитора щодо стягнення заборгованості та звернення стягнення на предмет застави/іпотеки, кредитор може отримати виконавчі документи на стягнення одного й того самого боргу різними способами, фактично у подвійному розмірі.

Попри те, що ВСУ у своєму узагальненні судової практики розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин (лист ВСУ від 07.10.2010 р.) зазначив, що є помилковим постановлення рішення щодо звернення стягнення на предмет іпотеки зі стягненням заборгованості за кредитним договором, деякі суди продовжують припускатись таких помилок.

Так, Заводський районний суд м. Дніпродзержинська в своєму рішенні від 01.02.2012 р. постановив стягнути з відповідача заборгованість за кредитним договором в розмірі 284932,88 грн., а також звернути стягнення на квартиру, шляхом її реалізації на прилюдних торгах в рамках виконаного провадження.¹⁴² Так само, Луцький міськрайонний суд Волинської області в своєму рішенні від 04.11.2014 р. постановив стягнути з відповідача заборгованість за кредитним договором та звернути стягнення на предмет застави – транспортні засоби.¹⁴³ Фактично, за цими рішеннями суди здійснювали стягнення в подвійному розмірі.

При цьому, судам слід враховувати, що задоволення таких вимог (стягнення заборгованості та звернення стягнення на предмет застави або іпотеки) є законним в разі, коли боржник та заставодавець/іпотекодавець є різними особами.

Вважаємо за доцільне надати додаткове роз'яснення судам щодо неможливості поєднання в одному провадженні вимог щодо стягнення заборгованості та звернення стягнення на предмет застави/іпотеки до тієї ж самої особи (позивача).

¹⁴² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28351370>

¹⁴³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41244931>

Застосування ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті»

3 червня 2014 року Верховна Рада України прийняла ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті». Протягом його дії, зокрема, не може бути примусово стягнуте (відчужене без згоди власника) нерухоме житлове майно, яке вважається предметом застави згідно із статтею 4 ЗУ «Про заставу» та/або предметом іпотеки згідно із ст. 5 ЗУ «Про іпотеку», якщо таке майно виступає як забезпечення зобов'язань громадянина України (позичальника або майнового поручителя) за споживчими кредитами, наданими йому кредитними установами - резидентами України в іноземній валюті, та за умови, що:

таке нерухоме житлове майно використовується як місце постійного проживання позичальника/майнового поручителя або є об'єктом незавершеного будівництва нерухомого житлового майна, яке перебуває в іпотеці, за умови, що у позичальника або майнового поручителя у власності не знаходиться інше нерухоме житлове майно;

загальна площа такого нерухомого житлового майна (об'єкта незавершеного будівництва нерухомого житлового майна) не перевищує 140 кв. метрів для квартири та 250 кв. метрів для житлового будинку.

Через недосконалість законодавчої техніки суди по-різному вирішують питання щодо звернення стягнення на нерухоме майно, яким забезпечувались виконання за кредитами, наданими в іноземній валюті.

Так, Мукачівський міжміський суд Закарпатської області відмовив у задоволенні позову про звернення стягнення у зв'язку з тим, що кредит особі був наданий в доларах, житловий будинок – предмет іпотеки має площу менше 250 кв.м., та використовується відповідачами для постійного проживання. Суд вказав, що вимога про звернення стягнення на предмет іпотеки суперечить ст.1 ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті».¹⁴⁴

Деякі суди відмовляють в задоволенні позову, але вказують на можливість повторного судового розгляду. Так, рішенням від 12.11.2014 р. Апеляційний суд Дніпропетровської області скасував рішення суду першої інстанції, та постановив рішення про відмову в задоволенні позову з посиланням на норми ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті». Суд вказав, що враховуючи те, що на час перегляду справи у суді апеляційної інстанції ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» є чинним і підлягає застосуванню, та оскільки з матеріалів справи вбачається, що відповідач отримав кредит у іноземній валюті, квартира загальною площею 28,2 кв.м., на яку банк просить звернути стягнення, є постійним місцем проживання відповідача, оскаржене судові рішення підлягає скасуванню з ухваленням нового про відмову у задоволенні позову. Відмова з цих підстав у задоволенні позову не позбавляє іпотекодержателя права на повторне звернення до суду в майбутньому після зняття мораторію на задоволення вимог кредитора за валютними кредитами.¹⁴⁵

Інші суди, задовольняють позови кредиторів про звернення стягнення на предмет іпотеки за кредитами, виданими в іноземній валюті, навіть не згадують про ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» в мотивувальній частині рішень. Так, рішенням від 04.11.2014 р. Малиновський районний суд м. Одеси задовольнив вимоги кредитора про звернення стягнення на предмет іпотеки та виселення. Відповідно до обставин справи позивачеві було надано кредит у розмірі 138000,00 доларів США, а забезпеченням виконання стало укладення іпотечного договору, за яким предметом іпотеки була квартира позивача.¹⁴⁶ Так само, Приморський районний суд м. Одеси рішенням від 12.11.2014 р. задовольнив вимоги позивача про звернення стягнення

¹⁴⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41253522>

¹⁴⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41382515>

¹⁴⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41336736>

на предмет іпотеки – квартиру, якою забезпечувалось виконання за кредитним договором, за яким відповідачці була надано кредит у сумі 26.900,00 доларів США.¹⁴⁷

Врешті-решт, деякі суди вказують, що наявність ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» не є перешкодою для винесення рішення про звернення стягнення, однак встановлюють відстрочку виконання судового рішення. Так, Апеляційний суд Кіровоградської області в своєму рішенні від 05.11.2014 р. змінив формулювання резолютивної частини рішення (без зміни самого рішення щодо звернення стягнення на предмет іпотеки), вказавши, що виконання рішення суду слід відстрочити на час дії Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті».¹⁴⁸

В іншій справі ВССУ, скасовуючи рішення апеляційної інстанції та передаючи справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, вказав, що при новому розгляді апеляційний суд має врахувати, що за наявності загальних правових підстав для примусового стягнення на належне відповідачам майно таке стягнення підлягає зупиненню в порядку, визначеному ст. 217 ЦПК України, на час дії ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», за наявності відповідних обставин, передбачених цим Законом.¹⁴⁹ Зазначене є правом суду відповідно до ст. 217 ЦПК України.

Варто також звернути увагу, що відповідно до ЗУ «Про виконавче провадження» у разі повернення виконавчого документа стягувачу у зв'язку з неможливістю в повному обсязі або частково виконати рішення строк пред'явлення виконавчого документа до виконання після переривання встановлюється з дня його повернення, а в разі повернення виконавчого документа у зв'язку із **встановленою законом заборонаю щодо звернення стягнення на майно** чи кошти боржника, а також проведення інших виконавчих дій стосовно боржника, - з моменту закінчення дії відповідної заборони.

Відповідно до ст. 124 Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» не містить заборони на звернення до суду кредитором, не міг містити й не містить заборони на розгляд справи. Відтак, вважаємо за необхідне рекомендувати вищим судовим інстанціям якнайшвидше надати відповідне роз'яснення судам щодо застосування ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», виходячи з норм ЦПК України та ЗУ «Про виконавче провадження».

Висновки

► Судова практика з розгляду справ, що стосуються кредитних правовідносин, найбільш значна серед фінансових послуг та у багатьох питаннях неоднакова. Неоднаковість судової практики зумовлена значним обсягом кредитування до фінансово-економічної кризи 2009 року та тим, що більшість узагальнень судової практики відбувались декілька років потому й не могли охопити все розмаїття питань.

► Основними проблемними питаннями судової практики даної категорії справ, що потребують додаткових роз'яснень з боку вищих судових інстанцій, є:

- *Сфера застосування ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати».* Суди часто безпідставно застосовують вказаний Закон до відносин щодо надання кредиту,

¹⁴⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41370480>

¹⁴⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41287945>

¹⁴⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41214824>

забезпеченого іпотекою, якщо ці відносини не передбачають перетворення платежів за іпотечними активами у виплати за іпотечними сертифікатами та застосування механізму управління майном.

- *Застосування норм щодо наслідків недотримання форми правочину та недосягнення згоди з усіх істотних умов правочину.* Все ще мають місце випадки змішування понять «недосягнення згоди з істотних умов» та «неукладення в належній формі». Також потрібно звернути увагу судів на належний аналіз фактичних обставин справи у кредитних правовідносинах: встановлення наявності усіх істотних умов договору, визначених законодавством; ретельна перевірка підписів та печаток (у разі необхідності) сторін на відповідних документах; призначення відповідних експертиз у разі, коли необхідні додаткові знання чи навички.
- *Неналежна оцінка всіх обставин у справах про визнання кредитних договорів недійсними як укладених внаслідок введення в оману.* У частині рішень не аналізується інформація, яка надавалася позичальнику до укладення договору; процентна ставка та сукупна вартість кредиту, зазначені в договорі, не порівнюються із реальними, що сплачує позивальник. У справах, пов'язаних із визнанням договорів недійсними внаслідок математичного обману, важливо призначати судово-економічну експертизу.
- *Встановлення правової природи правочину, яким змінюється валюта кредиту та деякі інші умови за кредитним договором.* Одні суди вважають це додатковим договором, яким змінюється валюта зобов'язання, інші - новим кредитним договором. Доцільно рекомендувати судам належним чином встановлювати, на який результат було спрямоване підписання такого правочину, та які дії сторони вчинили на його виконання. Залежно від цього, вирішувати питання про дійсність чи недійсність такого правочину.
- *Стягнення інфляційних втрат за прострочення виконання зобов'язання, визначеного в іноземній валюті.* Одні суди задовольняють такі вимоги в загальному порядку, інші відмовляють, оскільки в Україні індекс інфляції розраховується лише щодо національної валюти – гривні. Потрібно акцентувати увагу судів на тому, що норми ч. 2 ст. 625 ЦК щодо сплати боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції поширюються лише на випадки прострочення грошового зобов'язання, яке визначене у гривні.
- *Однчасне стягнення штрафу та пені.* Більшість договорів про надання кредиту містять положення про стягнення пені та штрафу за порушення зобов'язань за договором. Деякі суди вважають це застосуванням двох видів відповідальності за порушення одного зобов'язання та відмовляють у їх одночасному стягненні. Інші суди вважають пеню та штраф лише різним набором санкцій в межах одного виду юридичної відповідальності – неустойки, та задовольняють вимоги про їх одночасне стягнення.
- *Строк пред'явлення кредитором вимоги до поручителя.* Суди по-різному визначають строк пред'явлення кредитором вимоги до поручителя через різне тлумачення поняття «вимога» у статті 559 ЦК України. Деякі суди ототожнюють поняття вимоги із позовом, інші вважають вимогу відмінним від позову та встановлюють направлення письмової вимоги кредитором позичальнику як обов'язку умову для можливості пред'явлення позову. Вважаємо за доцільне рекомендувати внести зміни до другого речення ч. 4 ст. 559 ЦК України, яке б чітко встановило необхідність пред'явлення позову, а не вимоги до поручителя.
- *Поєднання в одному провадженні стягнення заборгованості за кредитним договором та звернення стягнення на заставлене майно або предмет іпотеки.* Попри наявність роз'яснень судів вищих інстанцій, суди подекуди продовжують поєднувати в одному провадженні вимоги щодо стягнення заборгованості та звернення стягнення на предмет іпотеки, допускаючи таким

чином можливість подвійного стягнення суми боргу, що грубо порушує права споживачів фінансових послуг. Вважаємо за доцільне надати додаткове роз'яснення судам щодо неможливості поєднання в одному провадженні вимог щодо стягнення заборгованості та звернення стягнення на предмет застави/іпотеки до тієї ж самої особи (позивача).

- *Практичне застосування ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті».* Формулювання зазначеного Закону є недосконалими, що призводить до неоднозначної судової практики. Деякі суди відмовляють кредиторам у задоволенні позовних вимог щодо звернення стягнення на нерухоме майно, яким забезпечувались виконання за кредитами, наданими в іноземній валюті, інші – задовольняють вимоги та встановлюють відстрочку виконання. Потрібно якнайшвидше надати судам роз'яснення, що наявність мораторію не є перешкодою для задоволення вимоги кредитора, та забезпечити однаковий підхід до визначення наслідків мораторію, виходячи з норм ЦПК України та ЗУ «Про виконавче провадження».

III. Судова практика у справах щодо небанківських фінансових послуг

Страхування

Станом на 31.12.2013 р. всього було зареєстровано 407 СК, з яких: 62 – СК зі страхування життя (СК «life») (62 установи станом на 31.12.2012 р.), 345 – СК, що здійснюють види страхування інші, ніж страхування життя (СК «non-life») (352 установи станом на 31.12.2012 р.). За 2013 рік кількість страхових компаній зменшилася на 7 СК.

Згідно зі звітом Нацкомфінпослуг за 2013 рік обсяг чистих страхових виплат становив 4566,6 млн. грн. та зменшився порівняно з аналогічним періодом 2012 року на 8,1%. У структурі зазначеного показника відбулися значні зміни в розрізі видів страхування: у порівнянні з аналогічним періодом 2012 року приріст страхових виплат відбувся за такими видами страхування: страхування життя (81,7%), медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) (12,1%), при цьому зменшилися чисті страхові виплати зі страхування фінансових ризиків (79,6%), страхування майна (65,6%), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (51,7%), страхування кредитів (39,7%). Чисті страхові виплати з автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») зазнали невеликих змін (темп приросту – 3,3%).

Протягом 2013 року до Нацкомфінпослуг надійшло 8733 індивідуальних та колективних звернення громадян з усіх регіонів України, з них більшість (6615 звернень, або 75,7% від загальної кількості) стосувалися додержання законодавства у сфері надання страхових послуг. Більшість звернень від споживачів зазначеного виду послуг надійшло з питань: порушення строків виплати або зменшення суми страхового відшкодування, відмови у виплаті пені за несвоєчасне страхове відшкодування страховими компаніями, безпідставної відмови страхової компанії у виплаті страхового відшкодування, визначення розміру відшкодування витрат, пов'язаних із пошкодженням транспортного засобу, не у відповідності до порядку, встановленого законодавством. За результатами розгляду звернень Нацкомфінпослуг застосовуються заходи впливу страхових компаній, що порушують законодавство та тим самим права споживачів. Крім цього, часто після втручання Нацкомфінпослуг та вжиття заходів впливу до фінансових установ заявникам виплачується страхове відшкодування. На жаль, у Звіті про діяльність Нацкомфінпослуг за 2013 р. відповідна статистика відсутня, тому зробити висновки про рівень ефективності таких дій Нацкомфінпослуг не вбачається можливим.

Відносини у сфері страхування регулюються численними нормативно-правовими актами, зокрема, гл. 67 розд. III (статті 979-999) ЦК України, ЗУ «Про страхування» від 07.03.1996 р., ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 р., а також постановами Кабінету Міністрів України, які прийняті на підставі зазначених вище та інших законів. Обов'язкове особисте страхування передбачено також у законах, що регулюють питання професійної діяльності певних категорій працівників. У них, зокрема, визначені категорії осіб, які підлягають обов'язковому особистому страхуванню, випадки, при настанні яких виплачується страхова сума, права та обов'язки сторін. Діють також численні підзаконні нормативно-правові акти, що встановлюють вимоги до діяльності страхових компаній.

Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають у сфері страхування, дуже багата та, на жаль, неоднакова, про що свідчить як узагальнення, здійснені, зокрема суддею ВСУ Я.М. Романюком та головним консультантом відділу вивчення судової практики управління вивчення та аналізу судової практики, канд. юр. наук З.П. Мельником у 2011р.¹⁵⁰ так і аналіз окремих справ, розглянутих у судах протягом останніх трьох років (липень

¹⁵⁰ <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/647151BD4CCE00E7C2257B7C004A8B79>

Судова практика у справах щодо небанківських фінансових послуг || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

2011 р. – червень 2014 р.), рішення по яким розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Неоднозначність у процесі правозастосування викликають наступні питання.

Визнання договорів страхування або їх окремих умов недійсними

Як показує судова практика, вимоги про визнання окремих умов договорів страхування недійсними через їх несправедливий характер та суперечність законодавству застраховані особи висувають лише після отримання відмови страхової компанії у виплаті страхового відшкодування. Однак суди досить часто відмовляють у визнанні таких умов договорів недійсними лише на тій підставі, що сторони свідомо погоджувались на такі умови при укладанні договорів і не вимагали визнання їх недійсними протягом строку дії договору страхування, аж до настання страхової події, а точніше - до отримання відмови страхової компанії у виплаті страхового відшкодування.

Умова договору про несвоєчасне повідомлення страховика про настання страхового випадку як підстава для відмови у виплаті страхового відшкодування. Так, Апеляційний суд Тернопільської області 16.01.2014 р. скасував рішення Тернопільського міськрайонного суду від 20.05.2013 р. у справі № 607/5440/13-ц та ухвалив нове рішення¹⁵¹, яким відмовив у задоволенні позову про визнання недійсними умов договору страхування, згідно яких неповідомлення диспетчерської служби страхової компанії у 30-хвилинний термін з моменту виявлення зникнення застрахованого автомобіля та непередання страховику свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, який було викрадено, є підставою для відмови у виплаті страхового відшкодування. Застрахована особа просила визнати зазначені умови договору такими, що суперечать ст. ст. 3, 991 ЦК України, ст. 26 ЗУ «Про страхування» та є несправедливими в розумінні ст. 18 ЗУ «Про захист прав споживачів». Однак суд, відмовляючи в задоволенні позову, виходив з того, що зі змістом спірного договору та додатків до нього позивач був ознайомлений, погодився з ним та виконував його умови; під час дії договору страхування жодна із сторін не зверталася одна до одної щодо включення або виключення окремих частин правочину. Таким чином, суд відмовив у задоволенні позову не за результатами аналізу оскаржуваних умов договору на предмет їх справедливості чи відповідності законодавству, а констатувавши факт ознайомлення з ними сторін договору та неоскарження протягом певного часу дії договору, а саме до настання страхової події. Фактично, таким підходом суду було заперечено право застрахованої особи вимагати визнання недійсним правочину чи його частини протягом всього строку позовної давності, який є загальним і становить три роки. Зазначений підхід було підтримано і касаційною інстанцією – ухвала ВССУ від 26.06.2014 р.¹⁵²

Умова договору про знаходження документів на автомобіль всередині автомобіля у разі його викрадення як підстава для відмови у виплаті страхового відшкодування. Страхова компанія відмовилась виплатити страхове відшкодування у зв'язку з викраденням застрахованого автомобіля. Підставою стала умова договору страхування, яка передбачала право страхової компанії відмовити у виплаті відшкодування, якщо документи на автомобіль залишаться всередині викраденої машини. Застрахована особа звернулась до суду з позовом про стягнення страхового відшкодування та визнання зазначеної умови договору недійсною через її несправедливий характер. Рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 23.02.2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Одеської області від 20.10.2010 р., позов було задоволено частково та стягнено зі страхової компанії страхове відшкодування. ВССУ ухвалою від 11.07.201 р.¹⁵³ залишив оскаржувані рішення в силі, відзначивши, що суди правильно виходили з того, що позивачка добросовісно виконувала умови страхового договору, сплачувала внески, а тому страхова компанія своїм правом, а не обов'язком, про відмову у виплаті страхової суми скористалася несправедливо, зі зловживанням своїм правом. Крім того, згідно з п. 11.1.4 Правил добровільного страхування засобів наземного транспорту страхової компанії страхувальник зобов'язаний надати

¹⁵¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37315058>

¹⁵² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39927164>

¹⁵³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17680701>

страховику свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу, за винятком випадків, коли таке свідоцтво було вилучене у страхувальника органами МВС або було викрадене разом із транспортним засобом, про що заявлено в органи МВС. Саме такі обставини мали місце і суди дійшли вірного висновку про безпідставність відмови у виплаті страхового відшкодування.

Визнання недійсним договору страхування на вимогу страхової компанії. Інколи страхові компанії, намагаючись уникнути обов'язку по виплаті страхувальникам страхового відшкодування, вдаються до спроб визнання у судовому порядку договорів страхування, укладених за допомогою посередників, недійсними. Рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 10.02.2014 р.¹⁵⁴ було відмовлено у задоволенні позову страхової компанії про визнання недійсним договору (полісу) обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Позивач стверджував, що договір страхування був укладений страховим агентом, який діяв від імені страховика без довіреності, лише на підставі договору доручення та який отримав бланк «Полісу» за актом приймання-передачі. У подальшому позивач жодних дій по схваленню укладеного договору не здійснював, страховий платіж по договору страхування не отримував, хоча згідно з договором доручення страховий агент був зобов'язаний оформити в касі позивача платіж за укладеним договором страхування протягом одного дня. Однак, суд встановив, що страховий агент, за посередництва якого було укладено оспорюваний договір страхування, мав підтверджені договором доручення (а відносини представництва можуть виникати не лише з довіреності, а й з договору доручення) повноваження як на укладення зазначеного договору, так і на отримання страхових платежів за ним, що і було ним виконано стосовно застрахованої особи. Факт неналежного виконання страховим агентом свого обов'язку щодо внесення отриманих страхових платежів у касу страхової компанії є питанням його відповідальності за договором доручення, але не повинен впливати на права та інтереси застрахованої особи. Рішення Суворовського районного суду м. Одеси від 10.02.2014 р. у справі № 523/14694/13-ц було залишене в силі Апеляційним судом Одеської області (ухвала від 09.04.2014 р. у справі № 523/14694/13-ц¹⁵⁵) та ВССУ (ухвала від 16.06.2014 р.¹⁵⁶).

Як вбачається з проведеного аналізу, заради зменшення причин відмови у виплаті страхового відшкодування страхувальникам при укладенні договорів страхування варто більше уваги приділяти умовам, у яких фіксуються додаткові по відношенню до законодавства підстави для відмови страховиків у здійсненні виплат. А при виникненні спорів судам необхідно здійснювати більш глибокий аналіз оспорюваних умов договору на предмет їх відповідності закону, який, зокрема, закріплює загальні засади захисту прав споживачів – добросовісність, забезпечення балансу прав та обов'язків сторін договору тощо.

Визнання окремих умов договору страхування недійсними через їх несправедливість

Рішенням Солом'янського районного суду м. Києва від 13.05.2014 р. у справі № 2-165-14¹⁵⁷, яке залишено без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 25.06.2014р.¹⁵⁸, у задоволенні позову про визнання умови договору страхування недійсною через її несправедливий характер відмовлено. Визнано, що відповідно до ст. 6 ЗУ «Про страхування» добровільне страхування - це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог цього Закону. На цих правових підставах конкретні умови страхування визначаються сторонами при укладенні договору добровільного страхування. Сторонами договору було досягнуто згоди з приводу усіх суттєвих умов

¹⁵⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37667509>

¹⁵⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38382179>

¹⁵⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39256394>

¹⁵⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38839295>

¹⁵⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39470015>

договору, про що свідчать підписи на договорі. Страхувальник перед підписанням договору мав можливість ознайомитись з усіма його умовами, в тому числі з умовами угоди про передачу страховій компанії права власності на автомобіль, що підлягає укладенню у разі його знайдення після виплати страхового відшкодування у зв'язку з його викраденням.

Рішенням Шахтарського міськрайонного суду Донецької області від 06.02.2013 р. було задоволено позов страхувальника про стягнення страхового відшкодування. Суд погодився з доводами позивача про безпідставність відмови страхової компанії на тій підставі, що страхувальник під час керування застрахованим автомобілем та на момент настання страхового випадку досяг 56 років. Укладення договору страхування з позивачем при досягненні ним 55 років і обмеження страхового відшкодування в разі досягнення водієм 56 років при продовженні дії договору страхування ще протягом восьми місяців порушує принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач (п.4 ч.1 ст. 21 ЗУ «Про захист прав споживачів»), а тому суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку, з яким погодився і Апеляційний суд Донецької області (рішення від 08.04.2013р.¹⁵⁹) та ВСУ (ухвала від 02.12.2013р.¹⁶⁰), про те, що страхова компанія повинна виплатити страхове відшкодування в зв'язку з настанням страхового випадку.

Отримавши відмову страхової компанії здійснити страхову виплату у зв'язку з викраденням застрахованого автомобіля на підставі недотримання страхувальником передбаченого договором страхування строку повідомлення про настання страхового випадку, який становить 30 хвилин з моменту виявлення факту зникнення автомобіля, та непередачі свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, страхувальник звернувся з позовом про визнання недійсним умов договору страхування, які передбачають додаткові підстави для відмови у виплаті страхового відшкодування: не повідомлення служби страховика протягом 30 хвилин з моменту виявлення страхового випадку та не передання страховику свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу. Рішенням Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 20.05.2013 р. у справі № 607/5440/13-ц¹⁶¹, яке залишене в силі ухвалою Апеляційного суду Тернопільської області від 30.08.2013 р. у справі 607/5440/13-ц¹⁶², позов задоволено та визнано зазначені умови несправедливими, такими, що не відповідають вимогам ст. 18 ЗУ «Про захист прав споживачів» та суперечать ст. ст. 3, 991 ЦКУ та ст. 26 ЗУ «Про страхування». Однак, через ряд порушень, допущених судом апеляційної інстанції, ухвала апеляційного суду скасована і справа направлена на новий розгляд до суду апеляційної інстанції (ухвала ВСУ від 13.11.2013 р.¹⁶³).

Часто суди відмовляють у захисті прав страхувальників, які обґрунтовуються посиланнями на ст. 18 ЗУ «Про захист прав споживачів», вважаючи, що договірні відносини щодо виконання договору, перш за все, регулюються нормами ЦК України, а не ЗУ «Про захист прав споживачів». Так, позивач просив визнати недійсним умови договору страхування відповідно до ст.18 ЗУ «Про захист прав споживачів», згідно з якою несправедливими є умови про виключення або обмеження прав споживача стосовно продавця (виконавця, виробника) або третьої особи у разі повного або часткового невиконання чи неналежного виконання продавцем (виконавцем, виробником) договірних зобов'язань, а також встановлення жорстких обов'язків споживача, тоді як надання послуги обумовлене лише власним розсудом виконавця. Однак Солом'янський районний суд м. Києва зазначені обґрунтування позивача визнав безпідставними і такими, що не заслуговують на увагу, оскільки між сторонами виникли договірні відносини (щодо виконання договору), які перш за все регулюються нормами ЦК України, а не ЗУ «Про захист прав споживачів». Суд виходив з того, що застосування ЗУ «Про захист прав споживачів» до спорів, які виникають із страхових правовідносин, можливе в тому разі, якщо предметом і підставою позову є питання надання інформації споживачеві про умови отримання страхування, страхові ризики, процедура виконання договору тощо, які передують укладенню договору. Після укладення договору між сторонами виникають правовідносини щодо страхування, тому до спорів щодо

¹⁵⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31538940>

¹⁶⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35986230>

¹⁶¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32016252>

¹⁶² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33316114>

¹⁶³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35337695>

виконання даного договору цей Закон не може застосовуватись, а застосуванню підлягає спеціальне законодавство в системі страхування (рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 01.11.2012 р. у справі № 2-202/12¹⁶⁴, залишене в силі ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 14.03.2013 р.¹⁶⁵). ВССУ в ухвалі від 04.09.2013р.¹⁶⁶ із висновками судів нижчих інстанцій не погодився, зазначивши, що суди нижчих інстанцій, відмовляючи у задоволенні вимог позивача про визнання недійсною умови договору страхування, дійшли помилкового висновку щодо виникнення між сторонами договірних відносин (стосовно виконання договору), які регулюються нормами ЦК України, та до яких не застосовується Закон України «Про захист прав споживачів». А тому у цій частині рішення судів були скасовані та справа направлена на новий розгляд до суду першої інстанції.

Як видно з наведених вище проаналізованих судових рішень, неоднакова судова практика у справах про визнання умов договорів страхування несправедливими зумовлена причинами, які лежать в площині суддівського правозастосування. Це – фактична відмова суддів дати оцінку оскаржуваним умовам за критеріями їх відповідності засадничим принципам справедливості, переважне застосування формального (на противагу сутнісному) підходу до аналізу всіх обставин справи, неправильне (звужене) розуміння сфери застосування ЗУ «Про захист прав споживачів». Заради підвищення рівня захисту прав споживачів страхових послуг у цій категорії справ доцільно рекомендувати вищим судовим органам посилити роз'яснювальну роботу серед суддів щодо належного однакового застосування відповідних норм права.

Визначення розміру страхового відшкодування

Згідно зі ст. 29 ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у зв'язку з пошкодженням транспортного засобу відшкодовуються витрати, пов'язані з відновлювальним ремонтом транспортного засобу з урахуванням зносу, розрахованого у порядку, встановленому законодавством.

Ухвалою ВССУ від 06.08.2014 р.¹⁶⁷ скасовані рішення Рівненського міського суду Рівненської області від 19.02.2014 р. та ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 15.05.2014 р., справа направлена на новий розгляд до суду першої інстанції через неправильне вирішення питання визначення розміру збитків на підставі експертного висновку.

Досить часто суди, приймаючи рішення про стягнення страхового відшкодування, визначають його розмір на підставі різних документів, наприклад, актів про пожежу (рішення Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 03.07.2013 р. у справі № 410/6379/12¹⁶⁸), але не вирішують питання про призначення судової експертизи – як по причині незаявлення відповідного клопотання сторонами, так і по причині необґрунтованої відмови у задоволенні клопотання про призначення експертизи.

Згідно з ч. 17 ст. 9 ЗУ «Про страхування» страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник. Непрямі збитки вважаються застрахованими, якщо це передбачено договором страхування. Ч. 1 ст. 988 ЦК України передбачено, що страхова виплата за договором майнового страхування (страхове відшкодування) не може перевищувати розміру реальних збитків. Збитками є реальні збитки або упущена вигода (ч. 2 ст. 22 ЦК України).

Дніпропетровський районний суд Дніпропетровської області, стягуючи з відповідача на користь позивача **відшкодування збитків у вигляді упущеної вигоди**, не звернув уваги, що упущена вигода не є реальними збитками, а також до упущеної вигоди не можуть відноситись грошові зобов'язання позивача за кредитним договором (рішення Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 03.07.2013 р. у справі №

¹⁶⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27321695>

¹⁶⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30102365>

¹⁶⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33366479>

¹⁶⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40098171>

¹⁶⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32183588>

Судова практика у справах щодо небанківських фінансових послуг || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

410/6379/12¹⁶⁹), а тому ухвалою ВССУ від 25.12.2013 р.¹⁷⁰ рішення суду першої інстанції було скасовано.

Як показує аналіз судових рішень, неоднаковість застосування в цілому зрозумілих і однозначних норм законодавства зумовлена переважно недостатньою обізнаністю суддів зі змістом цих норм, не завжди правильною оцінкою доказів, що підтверджують заподіяну шкоду. Задля виправлення цієї ситуації доцільно здійснити узагальнення матеріалів та надати суддям методичну допомогу (можливо, у вигляді окремих методичних рекомендацій) щодо визначення розміру страхових відшкодувань, які підлягають до присудження у тих чи інших видах страхових випадків.

Застосування строків позовної давності

Питання застосування строків позовної давності стосується спорів про стягнення страховими компаніями страхового відшкодування, виплаченого застрахованим особам, з осіб, відповідальних за заподіяну шкоду. У цій категорії справ склалась неоднакова судова практика через змішування інститутів регресу та суброгації.

Ст. 993 ЦКУ передбачено, що до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, в межах фактичних затрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за заподіяний збиток. Згідно зі ст. 1191 ЦК України особа, яка відшкодувала шкоду, заподіяну іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи в розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом. Фактично, йдеться про суброгацію та регрес відповідно. Часто суди неправильно кваліфікують правовідносини, що складаються між учасниками судового спору, що призводить до неправильного застосування строків позовної давності і, як наслідок, неправильного вирішення судових спорів.

Питанням розрізнення понять «регрес» та «суброгація» при вирішенні спорів про право зворотної вимоги страховика присвячено п. 27 Постанови Пленуму ВССУ «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки» від 01.03.2013 № 4. Як зазначається в ній, за суброгацією, на відміну від регресу, перебіг строку позовної давності починається не з моменту виплати страхового відшкодування, а з моменту виникнення страхового випадку. При цьому, застосування позову в порядку регресу передбачено ст. 38 ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 р., а в порядку суброгації – ст. 27 ЗУ «Про страхування» та ст. 993 ЦК України за договорами майнового страхування.

ВСУ у своїй постанові від 25.12.2013р.¹⁷¹ підтримав рішення судів, що виносилися раніше: рішення Галицького районного суду Івано-Франківської області від 26.12.2012 р. у справі № 0904/1597/12¹⁷², залишене без змін ухвалою Апеляційного суду Івано-Франківської області від 11.03.2013 р. у справі № 0904/1597/2012¹⁷³. Зазначеними рішеннями було відмовлено у позові про відшкодування в порядку регресу майнової шкоди, завданої в результаті дорожньо-транспортної пригоди. Позивач, який отримав право вимоги до винної у скоєнні ДТП особи від страхової компанії, що виплатила страхове відшкодування за договором майнового страхування, звернувся до суду з відповідним позовом після спливу 3-х років з моменту вчинення ДТП, але до закінчення 3-х років з моменту виплати страхового відшкодування. Оскільки суди кваліфікували дані правовідносини як правовідносини суброгації, то було винесено рішення про відмову у задоволенні позову у зв'язку з пропуском строку позовної давності.

¹⁶⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32183588>

¹⁷⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36473616>

¹⁷¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37401913>

¹⁷² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28724636>

¹⁷³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30078589>

Проте суди виносять судові рішення і протилежного змісту. Так, Ленінський районний суд м. Донецька рішенням від 22.07.2013 р. у справі № 2/260/1243/2013¹⁷⁴ задовольнив позов страхової компанії про стягнення з особи, винної у скоєнні ДТП, в порядку регресу суми страхового відшкодування, виплаченої страхувальнику за договором майнового страхування. Зазначене рішення підтримав і Апеляційний суд Донецької області (ухвала від 14.04.2014 р. у справі № 260/4815/13-ц¹⁷⁵). Однак, ухвалою ВССУ від 30.07.2014 р. зазначені судові рішення було скасовано, відзначено неправильне застосування судами норм матеріального права про регрес та суброгацію, а справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції¹⁷⁶.

При розгляді позовів страховиків про стягнення з винних у вчиненні ДТП осіб страхового відшкодування, попередньо сплаченого застрахованим особам за договорами добровільного страхування транспортних засобів, суди часто не лише змішують інститути регресу та суброгації, застосовуючи одночасно взаємовиключні норми ст. 993 та ст. 1191 ЦК України (рішення Франківського районного суду м. Львова від 12.12.2012 р., залишене без змін ухвалою Апеляційного суду Львівської області від 23.04.2013 р. – скасовані з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції ухвалою ВССУ від 14.08.2013 р.¹⁷⁷), але і необґрунтовано застосовують спеціальні норми, що вміщені у ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», до відносин, що виникають на підставі договору добровільного страхування транспортного засобу і регулюються загальними нормами ЗУ «Про страхування» (рішення Ордонікідзевського районного суду м. Харкова від 09.01.2013 р., рішення Апеляційного суду Харківської області від 26.02.2013 р. – скасовані з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції ухвалою ВССУ від 17.07.2013 р.¹⁷⁸).

На жаль, змушені констатувати, що і ВССУ не завжди чітко розмежовує регрес та суброгацію. Так, в ухвалі від 16.07.2014р.¹⁷⁹ стверджується, що у разі здійснення страховиком страхового відшкодування за договором майнового страхування страховик вправі вимагати від особи, винної у заподіянні шкоди, відшкодування проведених виплат у порядку регресу. При цьому, в обґрунтування зроблених висновків суд наводить як норми ст. 27 ЗУ «Про страхування» та ст. 993 ЦК України, що передбачають перехід права вимоги за договором майнового страхування у порядку суброгації, так і ст. 1191 ЦК України, яка закріплює загальне правило про відшкодування у порядку регресу.

Як видно з вищенаведеного аналізу, незважаючи на роз'яснення, надані Пленумом ВССУ у березні 2013 р., під час розгляду справ про відшкодування здійснених страхових виплат триває неправильне застосування судами України правових інститутів регресу та суброгації. Зважаючи на схожість правової природи цих інститутів, доцільно рекомендувати вищим судовим органам активізувати роз'яснювальну роботу серед суддів по застосуванню цих інститутів під час розгляду справ про стягнення страхового відшкодування.

Питання законності підстав для відмови у виплаті страхового відшкодування

Статті 991 ЦК України та 26 ЗУ «Про страхування» встановлюють перелік підстав для відмови страховика у здійсненні страхових виплат або страхового відшкодування. Викладений у цих статтях перелік таких підстав не є вичерпним, оскільки інші випадки можуть бути передбачені законом, а також договором, якщо це не суперечить закону.

Таким чином, договором страхування може бути передбачено додаткову, крім встановлених законом, підставу відмови страховика у виплаті страхового відшкодування.

¹⁷⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32563607>

¹⁷⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38282871>

¹⁷⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39980605>

¹⁷⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32997568>

¹⁷⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32558691>

¹⁷⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39817402>

Однак важливо, щоб ця підстава не суперечила закону і страхувальник погодився з такою умовою договору, підписавши його.

Поширеною підставою для відмови у виплаті страхового відшкодування є **несвоєчасне повідомлення страхової компанії страхувальником про настання страхової події**. Однак, як зазначається у п. 19 Постанови Пленуму ВССУ «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки» від 01.03.2013 № 4, несвоєчасне повідомлення страхувальником страховика без поважних на те причин про настання страхового випадку (п. 5 ч. 1 ст. 989 ЦК, п. 5 ч. 1 ст. 991 ЦК) може бути підставою для відмови у виплаті страхового відшкодування у тому разі, якщо воно позбавило страховика можливості дізнатися, чи є ця подія страховим випадком. При цьому, суди повинні мати на увазі, що порушення страхувальником визначеного договором страхування строку подання документів, що стосуються страхового випадку, не є порушенням визначеного договором строку повідомлення про настання страхового випадку.

ВССУ ухвалою від 02.07.2014р.¹⁸⁰ залишив в силі рішення Павлоградського міськрайонного суду від 22.01.2014 р. та ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 24.03.2014 р., якими відмовлено у задоволенні позову страхувальника про визнання незаконною відмови страхової компанії про виплату страхового відшкодування та зобов'язання відповідача виплатити страхове відшкодування. Причиною відмови стало порушення страхувальником строку повідомлення про настання страхового випадку – ДТП за участю застрахованого автомобіля. Всупереч встановленому строку повідомлення диспетчерської служби технічного асистансу страховика, який за договором страхування становить 30 хвилин, страхувальник здійснив повідомлення наступного дня. Суд визнав несвоєчасне повідомлення страхової компанії, що унеможливило виїзд на місце пригоди аварійного комісара та створило страховику перешкоду у визначенні обставин настання події, достатньою підставою для відмови у виплаті страхового відшкодування.

Вирішуючи питання про обґрунтованість відмов страхових компаній у виплатах страхового відшкодування з причини порушення строку повідомлення про настання страхових випадків, суди застосовують здебільшого формальний підхід при оцінці таких обставин. Суди констатують факт недотримання страхувальниками договірних зобов'язань в частині строків повідомлення і, на цій підставі, відмовляють у присудженні страхового відшкодування. При цьому, не проводиться аналіз фактичного впливу затримки у повідомленні страховика на його можливість встановити факт страхового випадку та його обставини, що звужує можливості захисту інтересів застрахованих осіб. Тому вищим судовим органам варто продовжувати роз'яснювальну роботу серед суддів, орієнтуючи їх на застосування, перш за все, сутнісного підходу при оцінці доказів при розгляді справ та винесенні рішень.

Відмова страхової компанії у виплаті страхового відшкодування можлива й у тому випадку, коли про настання страхового випадку **повідомляє потерпіла особа, але не страхувальник**. Відповідно до підп. 33.1.4 ст.33 ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у разі настання дорожньо-транспортної пригоди, яка може бути підставою для здійснення страхового відшкодування (регламентної виплати), водій транспортного засобу, причетний до такої пригоди, зобов'язаний невідкладно, але не пізніше трьох робочих днів з дня настання дорожньо-транспортної пригоди, письмово надати страховику, з яким укладено договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності (у випадках, передбачених статтею 41 цього Закону, - МТСБУ), повідомлення про дорожньо-транспортну пригоду, а також відомості про місцезнаходження свого транспортного засобу та пошкодженого майна, контактний телефон та свою адресу. Здійснення повідомлення страхової компанії про настання страхового випадку саме потерпілою особою, а не страхувальником стало причиною винесення рішення Деснянського районного суду м. Києва від 20.03.2014 р. у справі № 754/1540/14-ц¹⁸¹ про відмову у виплаті страхового відшкодування, що було

¹⁸⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39782976>

¹⁸¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37734488>

залишене в силі ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 03.07.2014 р. у справі № 22-ц/796/6176/2014¹⁸².

Таким чином, на даний час можливість захисту майнових інтересів потерпілої особи фактично залежить від формальної обставини – ким повідомлена страхова компанія про настання страхового випадку - страхувальником чи потерпілою особою. Беручи до уваги, що для страховика важливим є отримання інформації, яка дозволяє йому встановити факт настання страхового випадку, а також обставини його настання, що може вплинути на прийняття рішення щодо виплати страхового відшкодування, стає очевидною відсутність сенсу у правовій нормі, яка дозволяє повідомляти про страховий випадок лише страхувальнику. Тому з метою спрощення захисту потерпілої особи доцільно виключити зазначену норму із ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

Відсутність довідки медустанови про те, що на момент скоєння дорожньо-транспортної пригоди особа не перебувала у стані сп'яніння, не є приводом для відмови у виплаті страхового відшкодування, та не входить до переліку «інших» причин для відмови у страхових виплатах, передбачених ст. 991 ЦКУ.

Застрахована особа після отримання відмови страхової компанії у виплаті страхового відшкодування звернулася до суду з позовом про визнання недійсними та несправедливими умов договору страхування, відшкодування страхової суми та моральної шкоди. Йшлося про умови договору, які передбачали обов'язок страхувальника при зверненні до страховика з заявою про виплату страхового відшкодування надати страховику довідку із органів ДАІ про ДТП із зазначенням обставин, учасників, причин і винуватців настання ДТП, протокол медичного огляду для встановлення факту вживання психоактивної речовини та стану сп'яніння (станом не пізніше 10 годин з моменту настання ДТП), копії схеми ДТП, протоколу огляду місця ДТП та пояснень учасників ДТП, а також постанову суду відносно винуватців ДТП. Печерський районний суд м. Києва відмовив у визнанні зазначених умов недійсними, оскільки договір укладено на умовах Правил добровільного страхування наземного транспорту, зареєстрованих Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України під час видачі ліцензії на здійснення відповідного виду страхування, а також при укладанні договору позивач погодився з його умовами. Тому суд першої інстанції, встановивши, що позивач надав страховій компанії не всі необхідні документи для визнання події страховим випадком та визначення розміру збитків (не було надано протокол медичного огляду для встановлення факту вживання психоактивної речовини та стану сп'яніння (станом не пізніше 10 годин з моменту настання ДТП), копію схеми ДТП, протокол огляду місця ДТП та пояснення учасників ДТП, а також постанову суду відносно винуватця ДТП), рішенням від 22.02.2010 р. у справі № 2-1293/10¹⁸³ відмовив у задоволенні позовних вимог. Апеляційний суд м. Києва із зазначеним рішенням не погодився і 05.05.2010 р. виніс нове, яким змінив оскаржуване рішення в частині виплати страхового відшкодування та інших платежів. При цьому, він виходив з того, що вимоги відповідача надати вищезазначені документи не можуть бути підставою для відмови у виплаті страхового відшкодування, оскільки ці умови стосовно даної ДТП є формальними і такими, що не перешкоджають страховику з'ясувати питання про кваліфікацію ДТП страхового випадку, згідно з умовами договору страхування та вирішення питання про виплату страхового відшкодування. Із зазначеними висновками апеляційного суду погодився і ВССУ, переглядаючи справу в порядку касаційного провадження (ухвала від 11.04.2012 р.¹⁸⁴).

Важливим у судовому захисті прав та інтересів споживачів страхових послуг є застосування судами при розгляді судових справ сутнісного (на противагу формальному) підходу до оцінки обставин справи, оскільки ні нормативно-правовий акт, ні навіть договір не здатний передбачити і врегулювати всі обставини, які можуть фактично виникнути. А для цього потрібно вести постійну роз'яснювальну, навчальну роботу, покликану допомогти суддівському корпусу поступово змінити інструментарій, з використанням

¹⁸² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39655681>

¹⁸³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8086688>

¹⁸⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23930165>

якого здійснюється оцінка доказів та виносяться судові рішення, на той, що відповідає принципам справедливості, незловживання правом, переважання суті над формою.

Однією з поширених підстав відмови страхових компаній здійснити страхові виплати є їх твердження про **невідповідність розміру завданої шкоди характеру і обставинам страхового випадку**, тобто фактично – звинувачення страхувальників у шахрайстві, наданні недостовірної інформації щодо часу, місця та обставин настання страхового випадку. Адже відповідно до ч. 3 ст. 991 ЦК України страховик має право відмовитися від здійснення страхової виплати у разі подання страхувальником завідомо неправдивих відомостей про об'єкт страхування або про факт настання страхового випадку. При цьому, страхові компанії для підтвердження своїх висновків використовують технічні дослідження, зроблені або працівниками своїх же страхових компаній, або експертами сторонніх організацій.

Слід відзначити, що суди у подібних справах часто (але не завжди) призначають проведення судової експертизи (транспортно-трасологічної, хімічної та ін.) для встановлення механізму утворення пошкоджень на пошкодженому майні. Для цього дослідженню піддається чи саме пошкоджене майно, чи фотознімки пошкоджень (у разі, якщо майно на момент судового розгляду виявляється вже відремонтованим). Після отримання висновків судової експертизи суддям доводиться давати оцінку різним засобам доказування, які стосуються одних і тих самих обставин справи, обґрунтовуючи прийняття до уваги одних і неприйняття інших. Саме із застосуванням такого підходу було захищено право страхувальника на отримання від страхової компанії страхового відшкодування рішенням Гошанського районного суду Рівненської області від 16.01.2013 р. у справі № 1703/1282/2012¹⁸⁵, залишене в силі ухвалою Апеляційного суду Рівненської області від 10.04.2013 р.¹⁸⁶; рішенням Ленінського районного суду м. Севастополя від 04.08.2011 р., залишеним в цій частині в силі ухвалою Апеляційного суду м. Севастополя від 01.07.2013 р. у справі № 22ц-797/31/2013р.¹⁸⁷; рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 09.04.2012 р. у справі № 2-3625/11¹⁸⁸.

Непоодинокі випадки, коли суди приймають до уваги докази страхових компаній-відповідачів, на підставі яких роблять висновки про свідоме повідомлення страхувальниками неправдивих відомостей про обставини страхової події, на підставі чого відмовляють у задоволенні позовних вимог про стягнення страхового відшкодування (див., наприклад, рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 03.05.2012р. у справі № 0308/4777/12¹⁸⁹, залишене без змін ухвалою Апеляційного суду Волинської області від 10.10.2012 р. у справі № 0308/4777/2012¹⁹⁰).

Для ефективного захисту добросовісних страхувальників у справах про стягнення страхового відшкодування, відмова у виплаті якого з боку страхової компанії обґрунтовується повідомленням неправдивих відомостей про обставини страхової події, судам варто у всіх випадках призначати судові експертизи, оскільки встановлення справжніх обставин страхової події у переважній кількості випадків можливе лише за допомогою спеціальних технічних знань, якими повною мірою володіють судові експерти.

Правила страхування є одним із основних документів страхової компанії. Вони розробляються страховиком для кожного виду страхування окремо і підлягають реєстрації в уповноваженому органі при видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування. Найчастіше права споживачів страхових послуг зачіпають питання ознайомлення з Правилами страхування. Згідно з ч. 3 ст. 16 ЗУ «Про страхування» договори страхування укладаються у відповідності до правил страхування. У переважній більшості випадків страховики укладають договори страхування, включаючи до них відсильні умови, згідно з якими ті чи інші питання взаємовідносин сторін регулюються правилами страхування, що є невід'ємною частиною договору. Часто, зважаючи на обсяг правил, а

¹⁸⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28641738>

¹⁸⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30636931>

¹⁸⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32274634>

¹⁸⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23686249>

¹⁸⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24051473>

¹⁹⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26862949>

інколи намагаючись уникнути фактичного ознайомлення страхувальниками з їх змістом, страхові компанії повний текст правил страхувальникам не надають. Пізніше виникають спори на підґрунті незнання страхувальниками умов, що вміщені до Правил страхування. Судова практика у розгляді таких справ є неоднаковою.

Так, ВССУ не погодився з висновками Червонозаводського районного суду м. Харкова та Апеляційного суду Харківської області та своєю ухвалою від 05.02.2014 р.¹⁹¹ скасував відповідно рішення від 25.12.2012 р. та ухвалу від 15.05.2013 р. У скасованих судових рішеннях суди взяли до уваги твердження позивачів-страхувальників про неознайомлення їх з умовами Правил страхування, критично сприйняли формальні доводи страхової компанії-відповідача про наявність у договорі умови про те, що Правила страхування є невід'ємною частиною договору, та підписів страхувальників на договорі, який містив застереження про те, що страхувальники з Правилами та Умовами страхування ознайомлені, і, як результат, визнали наявність страхового випадку та прийняли рішення про стягнення страхового відшкодування. Однак ВССУ, скасовуючи оскаржувані судові рішення та направляючи справу на новий судовий розгляд, зазначив, що суди не звернули увагу і не дали належної оцінки тому, що страхувальник, підписуючи договір страхування із зазначеними вище умовами, підтверджує і своє ознайомлення з такою його невід'ємною частиною, як Правила страхування. Аналогічне рішення Апеляційного суду Львівської області від 25.03.2014 р., підтримане ухвалою ВССУ від 11.06.2014 р.¹⁹² Таким чином, ВССУ продемонстрував формальний підхід до оцінки обставин ознайомлення страхувальника з Правилами страхування.

Часто причиною програшу споживачів у судових справах проти страхових компаній стає неврахування (недотримання) ними Правил страхування, хоча умови про ознайомлення страхувальника з ними та їх статус як невід'ємної частини договору страхування включаються до останнього. Підписання споживачами договорів з такою умовою обертається проти них в судах, які залишають поза увагою заперечення споживачів факту дійсного ознайомлення з такими Правилами. З метою недопущення таких ситуацій можна порадити, по-перше, споживачам, побачивши таку умову у договорі страхування, що пропонується до підписання, вимагати від страховика надання роздрукованого примірника Правил страхування, чинних на момент укладення договору, а, по-друге, законодавцям внести зміни до ЗУ «Про страхування», якими зобов'язати страховиків надавати страхувальникам примірник роздрукованих правил страхування під підпис.

Стягнення страхового відшкодування в умовах відсутності постанови про притягнення винної особи до адміністративної або кримінальної відповідальності

Відповідно до ст. 6 ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 р. страховим випадком за цим видом страхування є дорожньо-транспортна пригода, що сталася за участю забезпеченого транспортного засобу, внаслідок якої настає цивільно-правова відповідальність особи, відповідальність якої застрахована, за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та/або майну потерпілого. Підставою цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, є встановлення у діях особи складу цивільного правопорушення: протиправності діяння, шкоди, причинного зв'язку між ними, а також вини заподіювача шкоди. Найчастіше суди в якості доказу вини заподіювача шкоди приймають постанову про притягнення його до адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху. Однак, нерідко провадження у справах про адміністративні правопорушення закриваються на підставі ст. 124 КпАП України у зв'язку із закінченням строків притягнення до адміністративної відповідальності, або протокол про адміністративне правопорушення визнається таким, що складений з порушенням вимог закону. Як наслідок, судами критично оцінюються висновки судових автотехнічних експертиз, в основі яких нерідко лежать такі

¹⁹¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37071504>

¹⁹² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39192759>

протоколи, та не визнається доведеною вина заподіювача шкоди (рішення Комінтернівського районного суду м. Харкова від 17.09.2013 р., залишене в силі ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 15.10.2013 р.). Однак суди вищих інстанцій, скасовуючи такі рішення, правильно звертають увагу, що протокол про адміністративне правопорушення, який визнано таким, що не відповідає вимогам закону у справі про адміністративне правопорушення, не є єдиним належним і допустимим доказом, який підтверджує вину особи у цивільній справі про відшкодування шкоди. За умови відсутності постанови про притягнення особи до адміністративної відповідальності обставини, які входять до предмета доказування у справі, можуть підтверджуватись й іншими визначеними ч. 2 ст. 57 ЦПК України доказами. Крім цього, відповідно до ч. 2 ст. 1166 ЦК України цивільне законодавство у деліктних зобов'язаннях передбачає презумпцію вини; якщо у процесі розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди (ухвала ВССУ від 26.02.2014 р.¹⁹³).

Часто договорами страхування подання страхувальником до страхової компанії постанови про порушення кримінальної справи або відкриття провадження у справі про адміністративне правопорушення визначається як умова виплати страхового відшкодування. Але непоодинокі ситуації, коли надання таких постанов є неможливим в силу об'єктивних причин. Незважаючи на це, страхові компанії, керуючись формальними підставами, відмовляють у виплаті страхового відшкодування, що призводить до виникнення судових спорів.

У подібних ситуаціях одні суди задовольняють вимоги страхувальників в частині стягнення суми страхового відшкодування, виходячи з того, що відмова страхової компанії у виплаті страхового відшкодування, єдиною причиною якої є відсутність постанови про порушення кримінальної справи або відкриття провадження у справі про адміністративне правопорушення, порушує права позивача як споживача послуг страхування, оскільки позивач за будь-яких обставин не міг надати зазначені процесуальні документи, і відповідач у такий спосіб нав'язав позивачеві такі умови одержання його послуг, які не надають позивачеві однакових гарантій відшкодування шкоди, завданої невиконанням (неналежним виконанням) сторонами умов договору (рішення Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області від 19.09.2011 р.¹⁹⁴). Інші суди займають формальні позиції і вважають, що оскільки укладеним сторонами договором страхування передбачено, що виплата страхового відшкодування у разі пошкодження застрахованого майна внаслідок протиправних дій третіх осіб проводиться тільки за умови порушення кримінальної справи або провадження у справі про адміністративне правопорушення по відповідному факту, то відмова відповідача у виплаті страхового відшкодування у зв'язку з ненаданням позивачем завіреної копії постанови про порушення кримінальної справи або провадження у справі про адміністративне правопорушення по факту пошкодження належного йому автомобіля є обґрунтованою, що є підставою для відмови в задоволенні позовних вимог (рішення Апеляційного суду Черкаської області від 11.11.2011 р. у справі № 22-ц-2586/11¹⁹⁵).

В окремих категоріях справ про стягнення страхового відшкодування істотне значення для ефективного захисту прав позивачів-споживачів страхових послуг мають обставини, що підтверджують вину заподіювача шкоди. У випадках відсутності з тих чи інших причин постанов про притягнення до адміністративної відповідальності та/або визнання протоколів про адміністративне правопорушення такими, що складені не у відповідності до вимог закону, судам необхідно оцінювати інші докази, які можуть підтвердити вину заподіювача шкоди.

Визначення розміру стягуваних сум

Стягнення 3% річних та інфляційних втрат

Після досить тривалого періоду різноманітного вирішення судовими органами питання можливості стягнення зі страхової компанії у разі прострочення нею виплати страхового відшкодування передбачених ст. 625 ЦК України 3% річних та інфляційних втрат, Пленум

¹⁹³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37550556>

¹⁹⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19816165>

¹⁹⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20921984>

ВССУ у своїй постанові «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки» від 01.03.2013 № 4 з метою забезпечення однакової судової практики зазначив, що при безпідставній відмові у виплаті страхового відшкодування, крім наслідків, передбачених договором, страховик, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу страхувальника зобов'язаний сплатити йому суму страхової виплати з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом (ст. 526, ч. 2 ст. 625 ЦК).

Так, ВССУ ухвалою від 04.06.2014р.¹⁹⁶ залишив у силі рішення Апеляційного суду м. Києва, яким скасовано рішення Голосіївського районного суду м. Києва та задоволено позовні вимоги застрахованої особи про стягнення зі страхової компанії інфляційних втрат, 3% річних та пені за прострочення сплати страхового відшкодування.

Відшкодування моральної шкоди

У випадку порушення зобов'язання моральна шкода може бути відшкодована лише тоді, коли це встановлено договором або законом (ст. 611 ЦК). Враховуючи, що правовідносини сторін за договором страхування є зобов'язальними, моральна шкода може стягуватися лише у випадках, передбачених договором страхування або законом. Зокрема, можливість відшкодування моральної шкоди не передбачена у ЗУ «Про страхування» від 07.03.1996 р., але передбачена у відносинах у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Відповідно до ст. 26¹ ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 р. страховиком (у випадках, передбачених підпунктами «г» і «г» пункту 41.1 та підпунктом «в» пункту 41.2 статті 41 цього Закону, - МТСБУ) відшкодовується потерпілому - фізичній особі, який зазнав ушкодження здоров'я під час дорожньо-транспортної пригоди, моральна шкода у розмірі 5 відсотків страхової виплати за шкоду, заподіяну здоров'ю.

У п. 5 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» зазначається про необхідність у кожному конкретному випадку з'ясовувати характер правовідносин сторін і встановлювати, якими правовими нормами вони регулюються та чи допускає відповідне законодавство відшкодування моральної шкоди.

Слід зазначити, що суди (особливо першої інстанції) не завжди правильно вирішують питання про наявність нормативної підстави для стягнення моральної шкоди за договорами страхування. Так, Хмельницький міськрайонний суд рішенням від 02.10.2013 р. у справі № 686/9840/13-ц¹⁹⁷ стягнув зі страхової компанії на користь особи, автомобіль якої зазнав ушкоджень в результаті ДТП, вчиненого з вини особи, відповідальність якої була застрахована у компанії-відповідача, моральну шкоду, спричинену пошкодженням належного їй майна. У подальшому зазначене рішення було змінено рішенням Апеляційного суду Хмельницької області від 25.12.2013 р. у справі № 686/9840/13-ц¹⁹⁸.

Рішенням Солом'янського районного суду м. Києва від 01.11.2012 р. у справі № 2-202/12¹⁹⁹, залишеним у силі ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 14.03.2013 р.²⁰⁰, встановлено, що ні договором добровільного страхування наземного транспорту, ні ЗУ «Про страхування» від 07.03.1996 р. не передбачено відшкодування моральної шкоди за невиконання зобов'язання за договором страхування. А тому в задоволенні вимоги позивача про стягнення моральної шкоди за безпідставне затягування страховою компанією виплати страхового відшкодування було відмовлено.

¹⁹⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39060709>

¹⁹⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38074610>

¹⁹⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36526683>

¹⁹⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27321695>

²⁰⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30102365>

Як правило, неоднакове вирішення питання про стягнення моральної шкоди зі страхових компаній на користь застрахованих осіб допускають лише суди першої інстанції. Тому для забезпечення однаковості судової практики необхідно підсилити роз'яснювальну роботу серед суддів відповідної ланки судів з тим, щоб рішення про стягнення моральної шкоди на користь застрахованих осіб виносились лише за наявності прямої вказівки про можливість стягнення такої шкоди у нормах законодавства про відповідний вид страхування або в договорах страхування.

Висновки

- ▶ Враховуючи поширеність відносин страхування в Україні, судова практика розгляду спорів, що виникають у зв'язку з ними, дуже чисельна і, на жаль, неоднорідна. Найбільш поширеними категоріями спорів у справах про страхування є спори щодо: визнання недійсними окремих умов договорів страхування, які є несправедливими стосовно споживачів; законності підстав для відмови у виплаті страхового відшкодування; правильності визначення розміру страхового відшкодування.
- ▶ Основними проблемними питаннями судової практики у зазначених категоріях спорів є:
 - здійснення судами недостатньо глибокого аналізу оспоруваних умов договорів страхування на предмет їх відповідності закріпленим у законі загальним засадам захисту прав споживачів – добросовісності, забезпечення балансу прав та обов'язків сторін договору тощо;
 - переважне застосування судами формального (на противагу сутнісному) підходу до аналізу всіх обставин справи. Наприклад, обґрунтування рішень про відмову у визнанні окремих умов договорів недійсними лише фактом наявності свідомої згоди сторін на такі умови при укладенні договорів, а також фактом незвернення страхувальників із подібними вимогами протягом строку дії договору страхування, аж до настання страхової події, а точніше – до отримання відмови страхової компанії у виплаті страхового відшкодування (чим фактично заперечується право застрахованої особи вимагати визнання недійсним правочину чи його частини протягом усього строку позовної давності, який є загальним і становить три роки);
 - неправильне (звужене) розуміння судами сфери застосування ЗУ «Про захист прав споживачів» стосовно споживачів страхових послуг та, як наслідок, відмова застосовувати щодо них гарантії, які впливають із нього;
 - недостатня обізнаність суддів зі змістом норм права, які закріплюють механізм визначення розміру страхових виплат у тих чи інших страхових випадках (зокрема, визначення розміру прямих збитків, збитків у вигляді упущеної вигоди), а також механізмів їх відшкодування відповідальними особами (зокрема, у порядку регресу чи суброгації, з відліком строку позовної давності з моменту здійснення страхової виплати чи виникнення страхового випадку);
 - не завжди правильна оцінка доказів, що підтверджують заподіяну шкоду, наприклад, у справах, в яких відповідачі-страхові компанії подають висновки власних спеціалістів щодо свідомого повідомлення страхувальниками неправдивих відомостей про обставини страхової події, що стає підставою відмови у задоволенні вимог останніх; непризначення судами судової експертизи у подібних випадках, коли необхідні спеціальні знання неупереджених фахівців.

► З метою підвищення ефективності судового захисту прав споживачів у сфері страхування доцільно рекомендувати:

- вищим судовим органам посилити роз'яснювальну роботу серед суддів щодо належного застосування у даній категорії справ законодавства про захист прав споживачів; розмежування інститутів регресу та суброгації; щодо доцільності призначення судових експертиз, особливо у справах, в яких страховими компаніями стверджується про повідомлення страхувальником неправдивих відомостей; щодо стягнення моральної шкоди лише за наявності відповідної вказівки у нормах законодавства про відповідний вид страхування або у договорах страхування;
- вищим судовим органам проводити систематичне узагальнення матеріалів судової практики та надавати суддям методичну допомогу (можливо у вигляді окремих методичних рекомендацій) щодо визначення розміру страхових відшкодувань, які підлягають до присудження у тих чи інших видах страхових випадків;
- внести зміни до законодавства, зокрема до ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у частині виключення правової норми, яка дозволяє повідомляти про страховий випадок лише страхувальнику; до ЗУ «Про страхування» в частині закріплення обов'язку страховиків надавати страхувальникам примірник роздрукованих правил страхування під підпис.

Кредитні спілки

На сьогодні кредитні спілки виступають альтернативним джерелом отримання позикових коштів, особливо в сільській місцевості. Кредитна спілка - це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Станом на 31.03.2014 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 627 кредитних спілок, в тому числі в АРК, кількість членів яких становила 972,1 тис. осіб. Кількість кредитних установ у порівнянні з аналогічною датою 2013 року збільшилася на 23 одиниці, або на 3,2% за рахунок збільшення кількості кредитних спілок (на 7 одиниць або на 1,1%) та інших кредитних установ (на 16 одиниць або на 23,2%). Темпи приросту кількості кредитних установ зумовлені доступністю отримання кредитів у кредитних установах завдяки їх певним перевагам над банківським кредитуванням.

Згідно зі звітом Нацкомфінпослуг за 2013 р. кредитні спілки зайняли свою нішу на ринку кредитування населення і завдяки відносній простоті оформлення договору кредиту та швидкості отримання готівки складають все більшу конкуренцію банкам у сфері споживчого кредитування (обсяг наданих кредитів кредитними установами станом на 31.12.2012 р. становив 4,8% від суми кредитів, наданих комерційними банками фізичним особам, а станом на 31.12.2013 р. це співвідношення становило 5,4%).²⁰¹

Станом на 31.03.2014 р. на депозитних рахунках членів кредитних спілок обліковувалось вкладів на загальну суму 1287,8 млн. грн. Середня сума внесків на депозитні рахунки становить 34,3 тис. грн. (станом на 31.03.2012 р. – 27,0 тис. грн., станом на 31.03.2013 р. – 29,6 тис. грн.).²⁰²

Щодо діяльності кредитних спілок до Нацкомфінпослуг згідно зі звітом за 2013 р. було 1 285 звернень, що становить 14,7 % від загальної кількості, з проблем надання кредитних послуг. Крім того, у зверненнях споживачами порушувались питання щодо повернення депозитних вкладів кредитними спілками, а також щодо включення інформації до реєстру вкладників проблемних кредитних спілок.

Основним законом, який регулює діяльність кредитних спілок та визначає взаємовідносини кредитних спілок із її учасниками, є ЗУ «Про кредитні спілки». Діяльність кредитних спілок, окрім цього, регулюється нормами ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Існують також численні підзаконні нормативно-правові акти, що встановлюють вимоги до діяльності кредитних спілок.

За період функціонування кредитних спілок судова практика є надзвичайно різноманітною та налічує декілька десятків тисяч справ. Фактично, у Єдиному державному реєстрі судових рішень переглянуто 1042 рішення, з яких виокремлено та проаналізовано 70 цивільних справ, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг за участю кредитних спілок. Можна із достатнім ступенем впевненості припустити, що ці справи відображають типові проблеми правозастосування, пов'язані із захистом прав споживачів фінансових послуг у правовідносинах із кредитними спілками.

Застосування строків позовної давності

Статтею 257 ЦК України встановлено загальну позовну давність тривалістю у три роки. Згідно з ч. 1 ст. 258 ЦК України для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю. Сплив позовної давності є підставою для відмови в позові (ч. 4 ст. 267 ЦК України).

²⁰¹ <http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202013.pdf>

²⁰² nfp.gov.ua/files/ks_1%20kv%202014%2017.doc

Якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту (ч. 5 ст. 267 ЦК України).

Пунктом 7 ч. 11 ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів» встановлено, якщо кредитордавець у позасудовому порядку або до судового провадження звертається з вимогою про повернення споживчого кредиту або погашення іншого боргового зобов'язання споживача, кредитордавець не може у будь-який спосіб вимагати будь-якої плати або винагороди від споживача за таке звернення. При цьому, кредитордавцю забороняється вимагати повернення споживчого кредиту, строк давності якого минув. До того ж, у п. 31 Постанови Пленуму ВССУ від 30 березня 2012 року № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин», суд роз'яснив, що враховуючи положення п. 7 ч. 13 статті 11 ЗУ «Про захист прав споживачів», суди мають виходити з того, що у спорах щодо споживчого кредитування кредитордавцю забороняється вимагати повернення споживчого кредиту, строк давності якого минув. У зв'язку із цим позовна давність за позовом про повернення споживчого кредиту застосовується незалежно від наявності заяви сторони у спорі.

У судах при розгляді справ про стягнення заборгованості за споживчими кредитами і надалі неоднаково вирішувались питання щодо поновлення строку позовної давності та застосування наслідків впливу строку позовної давності без заяви позичальника.

Так, у справі № 6-126 цс 13 від 20.11. 2013 р. за позовом кредитної спілки «Аккорд» про стягнення заборгованості за кредитним договором та за заявою позичальника про перегляд ухвали ВССУ від 21 червня 2013 року, ВСУ переглянув рішення суду касаційної інстанції з підстав неоднакового застосування ст. 257 ЦК України та п. 7 ч. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів», що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах. ВСУ вказав, що п. 7 ч. 11 ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів», яким кредитордавцю забороняється вимагати повернення споживчого кредиту, строк давності якого минув, у системному зв'язку з самою ч. 11 ст. 11 зазначеного Закону стосується позасудового порядку повернення споживчого кредиту і спрямований на те, щоб встановити судовий контроль за вирішенням таких вимог кредитордавця з метою захисту прав споживача як слабшої сторони договору споживчого кредиту.²⁰³

В іншій справі, за позовом кредитної спілки «Аккорд» про стягнення суми заборгованості, ВССУ вказав, що скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи у задоволенні позову, апеляційний суд виходив із того, що позивач звернувся до суду з позовом після впливу строку позовної давності, що є підставою для відмови у задоволенні позову, при цьому позивач не подав заяву про поновлення строку позовної давності та не навів поважних причин пропуску такого строку. Проте, повністю погодитись із такими висновками апеляційного суду не можна. Оскільки згідно зі ст. 214 ЦПК України під час ухвалення рішення суд вирішує, зокрема, такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин; 5) чи слід позов задовольнити або в позові відмовити; 6) як розподілити між сторонами судові витрати. Зазначеним вимогам закону рішення апеляційного суду не відповідає.²⁰⁴

У справі за позовом кредитної спілки «Добросвіт» про стягнення заборгованості за кредитним договором, ВССУ частково скасував рішення місцевого суду та суду апеляційної інстанції та направив справу на новий розгляд у зв'язку з тим, що судами попередніх інстанцій передчасно зроблено висновок про пропуск кредитною спілкою строку для звернення до суду з позовом про захист своїх прав.²⁰⁵ В іншій справі, ВССУ, відмовляючи у задоволенні касаційної скарги позичальника за договором споживчого кредиту зазначив наступне. Суд апеляційної інстанції, скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи

²⁰³ [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/872F0907EC35CA13C2257C92003A6DFB](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/872F0907EC35CA13C2257C92003A6DFB)

²⁰⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38884178>

²⁰⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34412778>

нове рішення про задоволення позовних вимог, дослідивши докази у справі й давши їм належну оцінку, дійшов обґрунтованого висновку, що кредитна спілка звернулася з позовом у межах строку позовної давності, оскільки договір пролонговано відповідно до п. 4.1 кредитного договору та п. 4.12 розділу 4 Положення про кредитування членів кредитної спілки, з якими позичальник ознайомлений.²⁰⁶

Таким чином, у справах щодо поновлення строку позовної давності судам слід звернути увагу на наступне. *Позовна давність не є інститутом процесуального права та не може бути відновлена (поновлена) в разі її спливу, але за приписом ч. 5 ст. 267 ЦК України позивач вправі отримати судовий захист у разі визнання поважними причин пропуску позовної давності.*

Ненадання інформації споживачу перед укладенням кредитного договору

ЗУ «Про захист прав споживачів» передбачено обов'язок кредитодавця перед укладенням договору про надання споживчого кредиту повідомити споживачу у письмовій формі інформацію вказану у ч. 2 ст. 11 цього Закону. Судова практика свідчить про непоодинокі випадки неправильного застосування норм законодавства, щодо надання кредитними спілками споживачам інформації перед укладенням договорів споживчого кредиту.

Наприклад, відповідачі звернулися до суду із заявою про перегляд заочного рішення про стягнення заборгованості за кредитним договором. Однією з підстав скасування заочного рішення вказували ненадання інформації, передбаченої ч. 2 ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів». Судом заяву залишено без задоволення, оскільки на договорі мається власноручно написане позичальником підтвердження того, що він отримав в письмовій формі від кредитодавця до укладення договору інформацію з дотримання вимог законодавства про захист прав споживачів, яка забезпечує правильне розуміння суті фінансових послуг без нав'язування її придбання. Більше того, як впливає із анкети на отримання кредиту, відповідач з умовами надання кредиту погоджується, а кредит в КС «Добробут» бере вже аж вісім разів. Кредитна спілка надала вичерпну інформацію про кредит, всі умови були зафіксовані у кредитному договорі та засвідчені підписами сторін договору.²⁰⁷

У той же час, у справі 2-3589/11 від 26.04.2011 р. Шевченківський районний суд м. Києва помилково вказав на не розповсюдження дії ЗУ «Про захист прав споживачів» на правовідносини щодо надання споживчих кредитів членам кредитної спілки. А також не зовсім можна погодитися з висновком суду, що члени кредитної спілки фактично самі здійснюють управління справами на кооперативних засадах, а відтак ознайомлені з умовами кредитування, формами кредитів і т.д.²⁰⁸

Ще в одній справі позивач звернувся до суду з позовом про визнання договору споживчого кредиту недійсним з підстав неповідомлення кредитною спілкою його як споживача у письмовій формі про умови надання кредиту та ненадання в повному обсязі інформації про умови кредитування. Ярмолинецький районний суд Хмельницької області відмовив у позові з підстав укладення на основі свободи договору та нереалізації позичальником свого права протягом чотирнадцяти днів відкликати свою згоду на укладення кредитного договору.²⁰⁹

Як ще один приклад можна навести справу, розглянуту Апеляційним судом Донецької області.²¹⁰ У цій справі позивач звернувся до суду з позовом до кредитної спілки про визнання недійсним кредитного договору. Місцевий суд вважав, а апеляційний суд погодився із таким висновком, що детальний розпис сукупної вартості кредиту з урахуванням реальної процентної ставки, абсолютного значення подорожчання кредиту, виду, предмету та вартості

²⁰⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37097429>

²⁰⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38124499>

²⁰⁸ <http://pravoscope.com/act-rishennya-2-3589-11-malinnikov-o-f-04-05-2011-ne-viznacheno-s>

²⁰⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38937837>

²¹⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37699930>

супутніх послуг та інших фінансових зобов'язань визначені додатком до кредитного договору, з яким позивач був ознайомлений та погодився, про що свідчить його підпис під цим додатком, а тому у діях кредитної спілки відсутні ознаки введення в оману споживача стосовно загальної ціни кредиту.

При вирішенні цієї категорії справ судам доцільно встановлювати усі факти, які свідчать про наявність або відсутність доказів надання інформації споживачу з боку кредитної спілки при укладенні кредитного договору.

Визнання кредитного договору недійсним

Суди неоднаково застосовують норми ЗУ «Про захист прав споживачів» у частині визнання умов укладених договорів несправедливими та визнання, у зв'язку з цим, умов договору споживчого кредиту чи договорів у цілому недійсними. Також суди інколи не застосовують норми щодо несправедливих умов договору споживчого кредиту. Зокрема, відповідно до ст. 18 ЗУ «Про захист прав споживачів» несправедливою є умова щодо встановлення вимоги щодо сплати споживачем непропорційно великої суми компенсації у разі невиконання ним зобов'язань за договором.

Так, у справі № 2-1509/10, розглянутій Печерським районним судом м. Києва ²¹¹, позивач звернувся до суду з позовом про визнання недійсним кредитного договору. Суд першої інстанції задовольнив позов. Суд апеляційної інстанції скасував рішення суду першої інстанції з підстав неможливості застосування до даних правовідносин ЗУ «Про захист споживачів».

Як інший приклад, у справі №6-10418св14 позичальник звернувся з позовом до кредитної спілки про визнання кредитного договору недійсним. Судами першої інстанції та апеляційної інстанції у задоволенні позову відмовлено. Суд касаційної інстанції погодився із висновками судів попередніх інстанцій через недоведення позичальником підстав, передбачених ст.203, 215, 229, 230 ЦК України, для визнання договору недійсним. ²¹²

Ще одним прикладом є справа, у якій позивач звернувся до суду з позовом про визнання кредитного договору недійсним. Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції, з яким погодився і апеляційний суд, виходив із того, що умови п. 9.1 кредитного договору в частині встановлення процентної ставки - 0,19 % щоденно на залишок основної суми кредиту, тобто встановлення таким чином річної ставки в розмірі 69, 35 %, а також умови щодо подвоєння та потроєння розміру процентної ставки у випадку прострочення виконання кредитних зобов'язань є несправедливими та такими, що не відповідають вимогам ЗУ «Про захист прав споживачів» та висновкам, викладеним у Рішенні КСУ від 10 листопада 2011 року № 15-рп/2011 у справі про захист прав споживачів кредитних послуг. ²¹³

У справі, що розглядалася Приморським районним судом міста Маріуполя Донецької області, суд відмовив у позові з підстав відповідності процедури зміни процентної ставки вимогам законодавства, оскільки ч. 1 ст. 611 ЦК України передбачено, що у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема зміна умов зобов'язання. Суд зазначив у рішенні, що не є односторонньою зміною умов договору та не суперечить статті 1056-1 ЦК зміна розміру фіксованої процентної ставки залежно від зміни обставин кредитного ризику (неукладення договору страхування, припинення договору застави/іпотеки тощо), якщо в кредитному договорі визначено обставини, за якими застосовується інша фіксована процентна ставка, та її розмір. ²¹⁴

Малиновський районний суд м. Одеси позов задовольнив та не погодився із запереченнями позичальника щодо недійсності умови кредитного договору в частині застосування збільшеної у два рази процентної ставки. Обґрунтовуючи рішення, суд вказав, що при укладанні кредитного договору сторонами за власним волевиявленням було

²¹¹ http://pecherskiy-sud.jurportal.org/ua/writ_base/10722207

²¹² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39394137>

²¹³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40698774>

²¹⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39570476>

досягнуто згоди з усіх істотних умов, договір власноруч підписаний обома сторонами, чим вони взяли на себе зобов'язання виконання вказаного договору належним чином. Таким чином, договір прийнятий до виконання та з боку кредитної спілки виконаний у повному обсязі. Умови зазначеного договору відповідають вимогам гл. 71 ЦК України, ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів».²¹⁵

Варто звернути увагу і на справу, у якій судом першої інстанції позов задоволено. Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції. Суд касаційної інстанції, скасовуючи рішення апеляційного суду та направляючи справу на новий розгляд, вказав на наявність у кредитному договорі несправедливих умов.²¹⁶

Як ще один приклад неоднакового застосування судами законодавства щодо збільшеної процентної ставки за договором споживчого кредиту можна навести наступну справу. Позивач звернувся до суду із позовом про захист прав споживача та просив витлумачити двозначні умови кредитного договору, визнати умову кредитного договору про визначення плати за послугу нікчемною та стягнути з відповідача на його користь грошову суму за завдану моральну шкоду. Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили у позові. Касаційний суд скасував рішення місцевого суду та ухвалу апеляційного суду та передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції.²¹⁷

Ще в одній справі Оратівський районний суд Вінницької області відмовив позичальнику у задоволенні позову щодо визнання недійсним кредитного договору, але зменшив розмір заборгованості за кредитним договором по пені. Суд зазначив, що до правовідносин, що виникли на підставі кредитного договору, застосовуються положення ЗУ «Про захист прав споживачів». На думку суду, несправедливими є умови договору про встановлення вимоги щодо сплати споживачем непропорційно великої суми компенсації (понад п'ятдесят відсотків вартості продукції) у разі невиконання ним зобов'язань за договором.²¹⁸

Отже, суди не завжди визнають у правовідносинах споживач - кредитна спілка умову кредитного договору несправедливою відповідно до вимог ст. 18 ЗУ «Про захист прав споживачів». Для цього доцільно було б ВССУ видати роз'яснення щодо застосування цієї норми у сфері фінансових послуг.

Стягнення заборгованості за договором внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок

Неоднаковим є підхід судів щодо вирішення питання про нарахування встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також трьох процентів річних від простроченої суми у справах про стягнення заборгованості за договором внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок.

Як приклад, рішенням Приморського районного суду м. Одеси позов до Кредитної спілки «Перше кредитне товариство» про стягнення вкладу, процентів, трьох відсотків та інфляції за час прострочення й моральної шкоди задоволено частково. Зокрема, в частині стягнення трьох відсотків річних та інфляції за час прострочення й моральної шкоди позивачу відмовлено, оскільки матеріалами справи вони не підтверджуються.²¹⁹

В іншій справі за позовом до кредитної спілки «Паралель» про захист прав споживача фінансових послуг, стягнення суми заборгованості, відшкодування інфляційних втрат та 3% річних та стягнення моральної (немайнової) шкоди, що спричинена відповідачем, Кіровський районний суд м. Макіївки Донецької області відмовив у задоволенні позовних вимог в частині стягнення трьох відсотків річних. Суд обґрунтував це тим, що укладеними між спадкодавцем та відповідачем договорами встановлений інший розмір відсотків річних на суму вкладу, а

²¹⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38069750>

²¹⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37863448>

²¹⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33802861>

²¹⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37963514>

²¹⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14732601>

тому вимоги позивача щодо стягнення на її користь 3 відсотків річних не ґрунтуються на законі.²²⁰

Самбірський міськрайонний суд Львівської області, пославшись на ст. 625 ЦК України, вимоги позивача в частині про нарахування трьох процентів річних та індексу інфляції задовольнив повністю.²²¹ Ще в одній справі Соснівський районний суд м. Черкаси з тих же підстав позов про стягнення коштів та відсотків за депозитним вкладом, включаючи індекс інфляції та 3 відсотки річних, задовольнив.²²²

На нашу думку, правильним є підхід судів, які застосовують норми ст. 625 ЦК України при вирішенні спорів про стягнення заборгованості за договором внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок. Тим більше, що така позиція підтверджується практикою ВСУ (постанова ВСУ від 29.05.2013 р. у справі № 6-39цс13²²³), відповідно до якої правильним є стягнення з відповідача на користь позивача процентів за банківськими вкладами за прострочений строк до дня фактичного повернення коштів вкладнику, а також трьох процентів річних і суми відповідно до індексу інфляції за несвоєчасне виконання грошового зобов'язання на підставі ч. 2 ст. 625 ЦК України.

Повернення пайових внесків та їх розмежування з внеском (вкладом) члена кредитної спілки на депозитний рахунок

Мають місце поодинокі випадки застосування судами норм законодавства щодо захист прав споживачів до відносин, що виникають із членства у кредитній спілці, зокрема, щодо повернення пайових внесків.

Як приклад, можна навести рішення Ленінського районного суду м. Харкова від 19 вересня 2011 року. Позивач звернувся із позовом до суду про захист прав споживача шляхом тлумачення договорів додаткових пайових внесків, укладених із кредитною спілкою, та визнання цих договорів депозитними договорами. Рішенням суду першої інстанції позов задоволено. Суд апеляційної інстанції скасував рішення та вказав на непоширення сфери дії ЗУ «Про захист прав споживачів» на такі правовідносини та неможливість у судовому порядку визнати договір про внесення додаткового пайового внеску до капіталу спілки договором депозиту. Судом касаційної ухвали апеляційного суду залишено без змін²²⁴.

На нашу думку, суди дійшли правильного висновку що, незважаючи на наявність у договорах строків їх дії та процентної ставки, такі договори не можуть визнаватися депозитними, оскільки законодавством для їх залучення встановлений особливий порядок.

Крім того, суди неповністю розмежовують правову природу пайового (членського) та депозитного (договірного) внеску. Як приклад, - рішення Іршавського районного суду Закарпатської області. У даній справі особа звернулася до кредитної спілки «Мрія» з вимогою про стягнення пайових внесків. Однак, надалі в судовому рішенні вказувалося, що позивачка внесла вклад в сумі 25 000 грн. на депозитний рахунок кредитної спілки строком на шість місяців. А в резолютивній частині суд постановив стягнути з Кредитної спілки «Мрія» на користь особи заборгованість у розмірі 56 787,45 грн., з яких 45 000 грн. - депозитний вклад 10417,45 грн. - нараховані відсотки на 1370 грн. - сума додаткового пайового внеску.²²⁵ На нашу думку, суд так і не розібрався, з приводу яких вимог звернувся позивач, та які правовідносини тут виникли: з членства у кредитній спілці чи внеску на депозитний рахунок кредитної спілки.

Судам варто звернути увагу на те, що у випадку внесення внеску на депозитний рахунок кредитної спілки слід враховувати норми ЗУ «Про захист прав споживачів», а при вимогах про повернення пайового (членського) внеску - лише норми ЗУ «Про кредитні

²²⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38955297>

²²¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21675255>

²²² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29691887>

²²³ [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/DB209212C29CAC5BC2257C92003A6ADD](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/DB209212C29CAC5BC2257C92003A6ADD)

²²⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24942355>

²²⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22630556>

спілки». При розгляді справи потрібно більш чітко з'ясовувати, які правовідносини між фізичною особою та кредитною спілкою виникли: членські чи зі споживачем.

Відшкодування майнової та моральної шкоди

Поширеною є практика звернення споживачів до суду позивачами з позовами про стягнення матеріальної та моральної шкоди. Статтею 22 ЗУ «Про захист прав споживачів» передбачено право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення прав споживача. У статтях 1166 та 1167 ЦК України встановлено загальні підстави відповідальності за завдану майнову та моральну шкоду. Крім того, згідно зі ст. 625 ЦК України: боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний виплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три відсотки річних від простроченої суми, якщо інший розмір не встановлений договором чи законом. Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування майнової та моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювана, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювана та вини останнього в її заподіянні.

У справі № 320/3977/14ц Мелітопольський міськрайонний суд Запорізької області задовольнив позов про стягнення заборгованості за депозитним договором та моральної шкоди у розмірі 5000 грн.²²⁶

В іншій справі, що розглядалася Кіровським районним судом міста Макіївка Донецької області, позивач звернувся до суду із позовом про захист прав споживача фінансових послуг, стягнення суми заборгованості за депозитним договором, відшкодування інфляційних втрат та 3% річних та стягнення моральної (немайнової) шкоди. У рішенні суд вказав, що моральна шкода позивачу завдана внаслідок невиплати в установлені договорами строки грошових вкладів. Поивач не надав об'єктивних доказів на підтвердження існування причинного зв'язку між погіршенням стану її фізичного та психічного здоров'я та порушенням виконання договірних зобов'язань з боку відповідача. Незважаючи на це, суд позов в частині моральної шкоди задовольнив.²²⁷

Ще в одній справі позивач звернувся до суду із позовом про стягнення заборгованості із кредитної спілки за депозитним договором та стягнення моральної шкоди. Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено. Апеляційна інстанція апеляційну скаргу задовольнила частково, зокрема, відмовила в задоволенні моральної шкоди. При цьому, суд вказав, що укладений між сторонами депозитний договір не передбачає відшкодування моральної шкоди у разі порушення кредитною спілкою строків повернення депозитного вкладу, а тому передбачених законом підстав для стягнення з кредитної спілки коштів на відшкодування моральної шкоди також немає.²²⁸

У подібній справі позивач звернувся до суду із позовом про захист цивільного права та стягнення упущеної вигоди внаслідок невиконання кредитною спілкою зобов'язань про повернення депозиту. Крім того, позивач в судовому засіданні пояснив, що діями відповідача йому заподіяно моральну шкоду. Суд відмовив у задоволенні позову в повному обсязі. Відмову в частині моральної шкоди він обґрунтував тим, що позивачем не доведено передбачених законодавством обставин і підстав, які зумовлюють наявність моральної шкоди.²²⁹

Ст. 23 ЦК України встановлює відшкодування моральної шкоди. У ч. 1 ст. 1167 ЦК України встановлені підстави відповідальності за завдану моральну шкоду. Ч. 2 ст. 22 ЗУ «Про захист прав споживачів» передбачено, що при задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Однак, у п. 5 ст. 4 ЗУ «Про захист прав споживачів» уточнюється, що споживач має право на відшкодування

²²⁶ <http://pravoscope.com/act-rishennya-320-3977-14-c-baxayev-i-m-17-07-2014-spori-pov-yazani-iz-zastosuvannyam-zakonu-ukra-ni-pro-s>

²²⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38955297>

²²⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37451187>

²²⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39866526>

моральної шкоди, яка завдана внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції). Крім того, судам при вирішенні питання про стягнення моральної шкоди необхідно з'ясовувати чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) кредитних спілок вони заподіяні. Також судам слід чітко встановлювати наявність причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) кредитної спілки та настанням моральної шкоди для споживача. Тому, на нашу думку, правильними є ті рішення судів, які відмовляють у задоволенні відшкодування моральної шкоди.

Висновки

- ▶ Судова практика за участю споживачів та кредитних спілок є поширеною, що зумовлене насамперед розвитком ринку фінансових послуг, орієнтованого на споживче мікрокредитування та обслуговування соціально незахищених категорій населення.
- ▶ Споживачі звертаються до суду із позовами не лише щодо стягнення заборгованості, упущеної вигоди, інфляційних втрат, трьох процентів річних, моральної шкоди, неустойки, але і щодо тлумачення умов правочину.
- ▶ Основними проблемними питаннями судової практики можна назвати такі:
 - недостатнє розуміння судами суті та правового регулювання кредитних правовідносин, відмінності між депозитними договорами та пайовими (членськими) внесками до капіталу кредитних спілок. У практиці трапляються випадки безпідставного поширення судами законодавства про захист прав споживачів на випадки повернення пайових (членських) внесків кредитної спілки;
 - різні підходи до кваліфікації зазначення у договорі споживчого кредиту поряд з фіксованою процентною ставкою також і іншої фіксованої процентної ставки, що застосовується у разі порушення умов договору та більш ніж на 50% перевищує вартість фінансової послуги (вартість кредиту). Одні суди вважають, що така процентна ставка є зміною умов договору, а тому вона не має компенсаційної природи. Інші суди відносять таку процентну ставку до компенсації, оскільки вона застосовується у разі невиконання зобов'язань за договором;
 - визнання недійними кредитних договорів, у змісті яких відсутні умови щодо розміру річної процентної ставки та графіку повернення кредиту.

Ломбарди

Вітчизняний ринок ломбардних послуг останніми роками розвивається надзвичайно високими темпами. У першу чергу, це пов'язано з фінансовою кризою 2008-2010 років.

Ломбарди - це небанківські кредитно-фінансові установи, виключним видом діяльності яких є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під проценти, зберігання речей та надання супутніх послуг, пов'язаних з діяльністю ломбарду. Ломбарди здійснюють мікрокредитування фізичних осіб. У разі виникнення у громадян термінових потреб у невеликих сумах грошей на короткі періоди така форма кредитування населення є однією з найпростіших і найзручніших, а тому виявилась стійкою у конкурентній боротьбі з банками та кредитними спілками.

Згідно з інформацією, розміщеною на сайті Нацкомфінпослуг, станом на 2014 р. у Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 481 ломбард, в тому числі в АРК.

Згідно з даними річного звіту Нацкомфінпослуг за 2013 рік ломбарди, порівняно з банками та кредитними спілками, надають значно менші за розмірами кредити. Ломбарди залишаються одним із найбільш консервативних і стабільних фінансових інститутів для фізичних осіб - вони орієнтовані на видачу дрібних та короткострокових кредитів.²³⁰

Основним актом, який регулює діяльність ломбардів в Україні та визначає взаємовідносини ломбардів із учасниками, є Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами № 3981 від 26.04.2005 р., затверджене розпорядженням Держфінпослуг. Діяльність ломбардів підпадає під дію ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

У Єдиному державному реєстрі судових рішень виявлено 1750 рішень у цивільних справах, учасниками яких були ломбарди, за період з липня 2011 р. по жовтень 2014 р. Значна кількість рішень та ухвал є достатньо однотипними. Основні категорії спорів: про визнання недійсним договорів про надання фінансового кредиту, про відшкодування збитків у зв'язку з неповерненням зданих у ломбард речей.

Визнання договорів про надання фінансового кредиту та забезпечувальних договорів недійсними

Визнання недійсними договорів, укладених під впливом тяжкої обставини

Враховуючи відносну простоту отримання в ломбардах невеликих за розмірами кредитів, переважна більшість споживачів, що звертаються за ними, не мають часу та/або позитивної кредитної історії та/або документів, що підтверджують їх платоспроможність, щоб отримувати кредити в банківських установах, а тому погоджуються на умови, які пропонуються ломбардами. Як відомо, ставки за такими кредитами (30-365% річних), розмір забезпечення (100-350%), розмір відповідальності (наприклад, розмір пені 1-2% за день прострочення) є значно вищими ніж ті, які пропонуються іншими кредитними установами. У подальшому позичальниками за такими договорами нерідко подаються позови про визнання договорів, укладених з ломбардами, недійсними на тій підставі, що вони укладені під впливом тяжкої обставини (ст. 233 ЦК України).

Однак, суди часто розглядають подібні позови з формальних позицій підписання договору сторонами, що означає їх згоду з умовами, та не враховують фактичні обставини, які дійсно можуть свідчити про існування тяжких матеріальних обставин на боці споживача, а також не здійснюють співставлення умов оспорюваних договорів з умовами аналогічних договорів, що уклалися на той час на ринку. Так, Московський районний суд м. Харкова рішенням від

²³⁰ <http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202013.pdf>

21.06.2011 р.²³¹ задовольнив позов позичальника про визнання недійсним договорів позики та іпотеки як таких, що укладені під впливом тяжкої обставини, а також про визнання недійсним виконавчого напису нотаріусу та вселення. Договір позики 15000 грн. зі сплатою 84% річних та пені 2% від суми заборгованості за кожний день прострочення під забезпечення двокімнатної квартири у м. Харкові було визнано недійсним, оскільки відповідно до ст. 13 ЦК України цивільні права здійснюються особою в межах, встановлених договором або актами цивільного законодавства, при здійсненні цивільних прав особа повинна дотримуватися моральних засад суспільства, не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Відповідно до ч. 1 ст. 227 ЦК України правочин, який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, може бути визнаний судом недійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину. Про укладання договору на вкрай не вигідних умовах свідчить як інформація про ринкові ставки за кредитними договорами, які на момент укладення оспорюваного договору були втричі нижчі, так і розрахунок заборгованості в сумі 480447 грн. 99 коп., що не відповідає загальним засадам цивільного законодавства - справедливості, добросовісності і розумності, закріпленим у ст. 3 ЦК України.

Однак, Апеляційний суд Харківської області рішенням від 08.11.2011 р. зазначене рішення скасував та у задоволенні позову відмовив (на жаль, з його аргументацією ознайомитися не вдалося через відсутність цього рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень).

На жаль, судді ВССУ не знайшли підстав для допуску касаційної скарги цього споживача до розгляду судом касаційної інстанції (ухвала судді ВССУ про відмову у відкритті касаційного провадження від 23.12.2011 р. та від 13.01.2012 р.²³²), і рішення апеляційного суду про відмову у задоволенні позову було залишено в силі.

Визнання недійсними договорів, що містять істотний дисбаланс прав та обов'язків сторін

Аналіз судової практики продемонстрував, що умови договорів кредиту (позики), які укладаються ломбардами з позичальниками, відрізняються своєю жорсткістю – підвищеними процентами за користування коштами, високими розмірами штрафів, пені за різні порушення договірних зобов'язань. Це стає причиною непоодиноких звернень позичальників з позовами про визнання таких договорів недійсними на тій підставі, що вони містять істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків.

Згідно з частинами 1, 2, 5 статті 18 ЗУ «Про захист прав споживачів» у договори із споживачем не повинні включатися умови, які є несправедливими. При цьому, умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача. Якщо ж положення договору визнано несправедливим, таке положення може бути змінено або визнано недійсним.

На жаль, доводиться констатувати, що суди продовжують виносити рішення у подібних справах з позицій формального застосування закону, не здійснюючи глибокий аналіз фактичних обставин з позицій базових засад права – справедливості, розумності, заборони зловживання правами. Так, Оболонський районний суд м. Києва рішенням від 24.03.2013 р.²³³ відмовив у визнанні договору про надання фінансового кредиту недійсним та у поверненні сторонами всього отриманого за таким договором, не знайшовши доводи позивача переконливими. Положення договору, зазначені позивачем як дискримінаційні та такі, що порушують баланс прав та обов'язків сторін (зокрема, відсутність у договорі кредиту порядку зміни його умов та припинення дії; положення, згідно з яким у разі незгоди позичальника із підвищенням процентної ставки за користування кредитними коштами він зобов'язаний повернути достроково отримані кредитні кошти; відсутність умов про відповідальність ломбарду за невиконання або неналежне виконання договірних

²³¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16908312>

²³² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21429338>

²³³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37954066>

Судова практика у справах щодо небанківських фінансових послуг || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

зобов'язань; встановлення відповідальності позичальника у виді штрафу за ненадання безперешкодного доступу до предмету іпотеки, що порушує, зокрема, право на невтручання в особисте життя, оскільки положеннями договору не передбачена частота таких перевірок; договір є ускладненим для розуміння споживачем, містить нечіткі формулювання майже всіх його розділів, загальної вартості кредиту) суд не розцінив як дискримінаційні та задовольнив зустрічний позов фінансової установи про стягнення заборгованості за договором про надання фінансового кредиту солідарно з позичальника та поручителів.

Визнання недійсними договорів, укладених ломбардами без наявності ліцензії

Клієнт ломбарду звернувся до суду з позовом, у якому вимагав визнати укладений із ним у листопаді 2007 року договір позики недійсним на підставі ч. 1 ст. 227 ЦК України. Вимоги обґрунтовувалися тим, що ломбард надав позику за рахунок коштів, залучених від банку за кредитним договором. При цьому, ломбард не мав ліцензії на провадження діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, необхідність якої передбачена ст. 34 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р.

У цілому, суди правильно застосовували законодавство та відмовляли у задоволенні таких позовів. Так, рішенням Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу від 23.12.2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 13.04.2011 р.²³⁴, у задоволенні позову відмовлено виходячи з того, що відповідач як юридична особа має статус фінансової установи, здійснює професійну діяльність як установа, що має право на ринку фінансових послуг здійснювати діяльність по наданню фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів без відповідної ліцензії. Однак, незважаючи на це, ухвалою ВССУ від 30.11.2011 р.²³⁵ зазначені рішення було скасовані, а справа направлена на новий розгляд з посиланням на незастосування судами норм права, які були чинними на дату виникнення спірних правовідносин і які не надавали права на надання кредитів за рахунок залучених коштів, у т.ч. від банківських установ, без відповідної ліцензії. Із подібним рішенням суду вищої інстанції важко погодитися, оскільки з 31.12.2006 р. (тобто, до укладення оспорюваного договору) набрали чинності зміни до Ліцензійних умов провадження діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів кредитними установами, затверджених розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 18.10.2005 р. № 4802, згідно з п.1.3 яких кредитна установа може провадити діяльність з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів (у тому числі здійснювати іпотечне кредитування) тільки після отримання ліцензії Держфінпослуг відповідно до цих Ліцензійних умов. При цьому, залученими коштами визнавалися кошти, прямо або опосередковано отримані на зворотній основі від фізичних осіб та/або юридичних осіб, крім коштів, отриманих від кредитних установ за кредитними договорами. Аналогічні за змістом рішення виносились і іншими судами, зокрема Дзержинським районним судом м. Кривого Рогу Дніпропетровської області 30.08.2012 р.²³⁶

Вважаємо, що подібна ситуація із вирішенням судового спору зумовлена занадто частими змінами фінансового законодавства, які ускладнюють правозастосування і часто призводять до помилкового застосування до спірних правовідносин норм права, які або вже втратили чинність, або ще не набрали чинності. Заради уникнення подібних ситуацій варто, по-перше, відповідним органам державної влади здійснювати нормотворчу діяльність більш послідовно, а, по-друге, вищим судовим органам здійснювати та доводити до відома судів нижчих інстанцій як реферативні огляди чинного законодавства за тими чи іншими сферами регулювання, так і узагальнення судової практики.

Аналізом виявлені і справи за позовами фізичних осіб-вкладників про визнання недійсними депозитних договорів, укладених із ломбардами. Всупереч відсутності ліцензій на залучення коштів від інших осіб, ломбарди інколи проводять таке залучення, укладаючи з

²³⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15615974>

²³⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20204936>

²³⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25843640>

фізичними особами договори депозитного вкладу. У цілому, суди правильно вирішують такі справи, визнаючи депозитні договори недійсними на тій підставі, що укладені вони юридичною особою (ломбардом) за відсутності необхідної правосуб'єктності (ліцензії на залучення коштів інших осіб) шляхом введення іншої сторони в оману. Так, рішеннями Комінтернівського районного суду м. Харкова від 24.04.2013 р.²³⁷, 20.12.2013 р.²³⁸ визнано недійсними договори депозитного вкладу, укладені ломбардом з фізичною особою (вкладником) та застосовано реституцію (грошові кошти, отримані ломбардом, присуджені до повернення фізичним особам). Але, на жаль, судом не застосовано правові наслідки недійсності таких договорів, а саме у вигляді відповідальності, передбаченої ч. 2 ст. 227 ЦК України (обов'язок юридичної особи, що ввела в оману іншу сторону щодо свого права на вчинення такого правочину, відшкодувати їй моральну шкоду, завдану таким правочином) чи ч. 2 ст. 230 ЦК України (обов'язок винної сторони відшкодувати іншій стороні збитки у подвійному розмірі, спричинені у зв'язку з укладенням такого правочину).

Визнання недійсними договорів, укладених під впливом обману

Досить частими є випадки звернення до суду ломбардів з позовами про визнання недійсними договорів позики (кредиту) та договорів закладу (застави) як таких, що укладені під впливом обману (ст. 230 ЦК України). Підставою для подання таких позовів стають непоодинокі випадки вилучення правоохоронними органами під час розслідування справ про крадіжки та інше протиправне заволодіння майном, предметів, що передаються ломбардам позичальниками в якості забезпечення повернення отриманих кредитів (позик). У таких ситуаціях предмети застави не є приватною власністю позичальників та отримуються ними злочинним шляхом. Передаючи ломбардам в якості застави майно, яке насправді було викрадене і позичальникам не належить, останні навмисно вводять ломбарди в оману щодо обставин, які мають істотне значення, а саме – щодо своєї можливості розпоряджатися майном, яке передається в заставу. Суди інколи не розрізняють недійсність правочинів, вчинених під впливом помилки (ст. 229 ЦК України) та обману (ст. 230 ЦК України). Як наслідок, допускається плутанина щодо застосування різних правових наслідків: загального – у вигляді повернення всього отриманого за правочином (ч. 1 ст. 216 ЦК України), спеціальних – відшкодування збитків (у разі помилки через власну недбалість, ч. 2 ст. 229 ЦК України), відшкодування завданих збитків у подвійному розмірі та моральної шкоди (при обмані, ч. 2 ст. 230 ЦК України).

Однак, не є рідкістю і судові рішення, винесені в результаті правильного застосування матеріального закону, наприклад рішення Конотопського міськрайонного суду від 09.09.2013 р.²³⁹ Так, Калінінський районний суд м. Горлівка Донецької області, розглянувши позов ломбарду до позичальника про визнання недійсними договорів позики та відшкодування завданих збитків у подвійному розмірі, у своєму рішенні від 06.05.2014 р.²⁴⁰ дійшов висновку, що договір, укладений внаслідок введення ломбарду в оману повідомленням позичальника про належність йому на праві власності предмета застави, який насправді був здобутий злочинним шляхом, а тому в подальшому вилучений правоохоронними органами, є недійсним згідно з ч. 1 ст. 230 ЦК України. При цьому, було розмежовано правові наслідки, які підлягають застосуванню у разі визнання правочинів недійсними. Як передбачено ч. 2 ст. 216 ЦК України, при недійсності правочину кожна із сторін повинна повернути іншій стороні у натурі все, що вона отримала на виконання такого правочину. Однак, ч. 3 ст. 216 ЦК України встановлено, що такий правовий наслідок застосовується, якщо законом не встановлені особливі умови їх застосування або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів. Оскільки ч. 2 ст. 230 ЦК України встановлює особливий правовий наслідок недійсності договору, укладеного під впливом обману, то підлягає застосуванню саме він – відшкодування завданих збитків у подвійному розмірі. Саме в результаті застосування такого законодавства судом присуджено стягнення з позичальника, який ввів ломбард в оману, заподіяних збитків (виплачених сум позик) у подвійному розмірі. Одночасно, судом було відмовлено у задоволенні вимоги ломбарду про

²³⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30904549>

²³⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36368514>

²³⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33364553>

²⁴⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38559623>

стягнення з відповідача 3% річних на тій підставі, що можливість застосування ст. 625 ЦК України не передбачена в якості одного з правових наслідків недійсного правочину.

Іноколи суди, задовольняючи позови про визнання недійсними договорів позики та застави, виносять рішення не лише про повернення сум позики та відшкодування збитків, але і про стягнення нарахованих відсотків, 3% річних та/або інфляційних втрат (рішення Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 11.12.2012 р.²⁴¹) або лише 3% річних (рішення Ленінського районного суду м. Донецька від 26.11.2013 р.²⁴²). Проте така практика застосування правових наслідків неналежного виконання грошових зобов'язань, передбачених ст. 625 ЦК України, до визнання договорів, укладених під впливом обману, недійсними, передбаченого ст. 230 ЦК України, не відповідає законодавству, а тому суди вищих інстанцій подібні рішення обґрунтовано скасовують (наприклад, ухвала ВССУ від 17.07.2013 р.²⁴³).

У ситуаціях, коли договори визнаються недійсними через введення позичальниками ломбардів в оману шляхом обману стосовно свого права власності, а, отже, і своєї правомочності розпоряджатися предметами, що передаються в якості застави, заради збереження балансу інтересів обох сторін оспорюваних договорів вищим судовим органам доцільно звертати увагу судів нижчих інстанцій на розмежування підстав для визнання недійсними договорів внаслідок помилки та обману, що тягнуть різні правові наслідки, а також на неможливість застосування у таких випадках наслідків невиконання чи неналежного виконання договорів.

Задоволення вимог ломбардів за рахунок заставленого майна

Одним зі способів задоволення вимог ломбардів до позичальників є набуття права власності на заставлене майно, можливість використання якого передбачено як законодавством, так і майже завжди передбачається у договорі з позичальниками. Однак, часто ломбарди зловживають своїми правами, з одного боку, занижуючи вартість майна, яке приймається ними у заставу (іпотеку), а, з іншого боку, не повертаючи позичальникам різниці між дійсною вартістю заставленого майна та сумою заборгованості, для погашення якої ломбард набуває право власності на заставлене майно.

Такі дії ломбардів стають причиною звернення позичальників до суду з позовами про стягнення заборгованості з ломбардів. Так, позичальник, отримавши від ломбарду 150 тис.грн. позики під 36% річних, передав в іпотеку трикімнатну квартиру, яка була оцінена за згодою сторін у 160 тис.грн. Пізніше у зв'язку з наявністю заборгованості суд визнав право власності на квартиру за ломбардом, який, отримавши звіт про ринкову вартість квартири на той момент (квітень 2009 р.) у розмірі 252,2 тис.грн., продав її за 256 тис.грн.

Орджонікідзевський районний суд м. Харкова рішенням від 27.08.2013 р.²⁴⁴ відмовив у задоволенні вимог позичальників зобов'язати ломбард повернути різницю між ринковою вартістю квартири, яка згідно із замовленим позивачами експертним дослідженням станом на листопад 2009 р. становила 446,5 тис.грн., та розміром їх реальної заборгованості. Суд відмовився застосовувати ч. 3 ст. 37 ЗУ «Про іпотеку», згідно з якою іпотекодержатель набуває предмет іпотеки у власність за вартістю, визначеною на момент такого набуття на підставі оцінки предмета іпотеки суб'єктом оціночної діяльності, при цьому іпотекодержатель зобов'язаний відшкодувати іпотекодавцю перевищення 90 % вартості предмета іпотеки над розміром забезпечених іпотекою вимог іпотекодержателя. Причиною стало те, що вимоги ст. 37 ЗУ «Про іпотеку», на думку суду, стосуються лише випадків позасудового врегулювання питання про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Апеляційний суд Харківської області з таким рішенням не погодився і рішенням від 07.10.2013 р.²⁴⁵ позов задовольнив частково, зобов'язавши ломбард сплатити 90% різниці

²⁴¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28096238>

²⁴² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35889301>

²⁴³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32558819>

²⁴⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33223530>

²⁴⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34081334>

між вартістю предмета іпотеки та розміром заборгованості. При цьому, суд дійшов висновку, що ст. 37 ЗУ «Про іпотеку» розповсюджується і при зверненні стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання за іпотекодержателем права власності на іпотечне майно судовим рішенням.

Суд касаційної інстанції (ухвала ВССУ від 05.03.2014р.²⁴⁶), в цілому поділяючи позицію апеляційного суду, рішення апеляційного суду все ж таки скасував з направленням справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, зазначивши про необхідність встановлення судом дійсної вартості предмета іпотеки, право власності на який перейшло до ломбарду, на момент такого переходу.

Повернення майна із застави після належного погашення кредиту

Після виконання позичальником своїх фінансових зобов'язань за кредитним договором перед ломбардом застава майна, яке забезпечувало належне виконання таких зобов'язань, припиняється, а майно, попередньо передане заставодержателю, підлягає негайному поверненню заставодавцю (ст.ст. 28, 45 ЗУ «Про заставу»).

Аналізом судової практики виявлено, що суди не завжди задовольняють вимоги позичальників про повернення належного їм майна із застави (закладу) після виконання ними своїх фінансових зобов'язань перед ломбардами.

Червоногвардійський районний суд м. Макіївки рішенням від 09.04.2013 р. відмовив у задоволенні такої вимоги позичальника, обґрунтувавши відмову недоведеністю позивачем факту неповернення майна відповідачем. При цьому, не було надано належної оцінки наданого договору застави, в якому, крім умов самого договору, містились розділ про факт передачі предмета застави у володіння заставодержателя, засвідчений підписами обох сторін, та розділ про факт повернення предмета застави у володіння заставодавця, який підписами сторін не засвідчений. Зазначений доказ було належним чином оцінено Апеляційним судом Донецької області, яким своїм рішенням від 17.06.2013 р.²⁴⁷ рішення суду першої інстанції скасував і виніс нове про задоволення вищезазначеної вимоги позичальника.

Кіровський районний суд м. Донецька рішенням від 20.06.2013 р.²⁴⁸ відмовив у задоволенні вимог позичальника про відшкодування збитків, завданих втратою закладу в результаті вчинення крадіжки невідомими особами. Як було встановлено судом, сторони крім договору фінансового кредиту з умовою про забезпечення шляхом закладу коштовностей, уклали договір зберігання речей у ломбарді.

Відповідно до ч. 2 ст. 950 ЦК України професійний зберігач (а ломбард таким є) відповідає за втрату (нестачу) або пошкодження речі, якщо не доведе, що це сталося внаслідок непереборної сили, або через такі властивості речі, про які зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати, або внаслідок умислу чи грубої необережності поклажодавця. Відповідно до ст. 951 ЦК України збитки, завдані поклажодавцеві втратою речі, відшкодовуються зберігачем у розмірі її вартості. Як передбачено ч. 4 ст. 48 ЗУ «Про заставу», якщо заставодержателем є ломбард або інша організація, для якої надання кредитів громадянам під заклад є предметом її діяльності, звільнення від відповідальності може мати місце лише за умови, що заставодержатель має докази того, що втрата, недостача чи пошкодження предмета закладу сталися внаслідок непереборної сили.

Укладаючи договір фінансового кредиту з умовою про забезпечення закладом, сторони встановили відповідальність ломбарду у розмірі суми оцінки. При цьому, при укладенні договору фінансового кредиту позичальнику було видано грошові кошти в сумі оцінки заставленого майна за вирахуванням 20% за користування позикою. Видачу таких коштів суд розцінив як підтвердження належного виконання обов'язку ломбарду виплатити позивачеві вартість закладених речей. Одночасно, суд визнав викрадення закладених речей з

²⁴⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37659896>

²⁴⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31964744>

²⁴⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32355818>

Судова практика у справах щодо небанківських фінансових послуг || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

приміщення ломбарду, що є професійним зберігачем, непереборною силою, яка звільняє ломбард від відповідальності за втрату предмета закладу. Слід зазначити, що мотивувальна частина рішення суду викладена настільки неоднозначно, що неможливо зрозуміти, який із висновків, зроблених судом (виконання ломбардом зобов'язань перед позичальником шляхом передачі коштів у розмірі вартості закладених речей під час укладення договору фінансового кредиту чи наявність непереборної сили у вигляді крадіжки), став підставою для відмови задовольнити вимоги позичальника. Хоча жоден із них не відповідає вимогам законодавства. На жаль, в Єдиному державному реєстрі судових рішень інформація про оскарження даного рішення в апеляційному порядку відсутня.

Відшкодування моральної шкоди

Загальні положення про відшкодування моральної шкоди закріплені в ст.ст. 23, 1167 ЦК України. Крім того, Пленум ВСУ в п. 2 постанови від 31.03.1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» надав роз'яснення, що спори про відшкодування заподіяної моральної (немайнової) шкоди розглядаються, коли право на відшкодування моральної шкоди безпосередньо передбачене нормами Конституції або впливає з її положень, або закріплене законодавством, яке встановлює відповідальність за заподіяння моральної шкоди.

Законодавство України, яке регламентує надання фінансових послуг ломбардами, не містить норм, які б передбачали можливість відшкодування ломбардами моральної шкоди, завданої позичальникам в результаті невиконання чи неналежного виконання своїх договірних зобов'язань. Законодавство про захист прав споживачів передбачає право споживачів вимагати відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону (п. 5 ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про захист прав споживачів»). При цьому, продукцією вважаються будь-які виріб (товар), робота чи послуга, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб (п. 19 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів»), а недоліком - будь-яка невідповідність продукції вимогам нормативно-правових актів і нормативних документів, умовам договорів або вимогам, що пред'являються до неї, а також інформації про продукцію, наданій виробником (виконавцем, продавцем) (п. 15 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів»).

Як показує аналіз судової практики, найчастіше позичальники звертаються до суду з позовами про відшкодування моральної шкоди у випадках неповернення їм ломбардами після погашення кредиту майна, яке передавалося в якості застави. Однак, суди відмовляють у їх задоволенні. У якості підстави для винесення таких рішень використовується твердження про відсутність у законодавстві, яке регламентує фінансову діяльність ломбардів, відповідного положення. Так, Апеляційний суд Донецької області рішенням від 17.06.2013 р.²⁴⁹ залишив у силі рішення Червоногвардійського районного суду м. Макіївки від 09.04.2013 р. в частині, якою відмовлено у стягненні з ломбарду моральної шкоди, заподіяної неповерненням предмета застави. Визнано, що вимоги позичальника не ґрунтуються на законі, оскільки порушення правил надання фінансових послуг ломбардами не є підставою для стягнення моральної шкоди.

Визнаючи правильність відмов судів у задоволенні вищезазначених позовних вимог, варто звернути увагу на неналежне обґрунтування таких рішень. Адже договори застави, що укладаються для забезпечення належного виконання фінансових зобов'язань за кредитними договорами, мають забезпечувальний похідний характер. За такими договорами ніякі послуги не надаються. А тому невиконання умов таких договорів не можна розглядати як порушення прав споживачів. Таким чином, за відсутності у законодавстві, яке регламентує відносини застави, норм про можливість відшкодування моральної шкоди, заподіяної невиконанням умов договорів застави, підстави для задоволення вимог позичальників (заставодавців) про відшкодування моральної шкоди, заподіяної в результаті неповернення із застави раніше переданого майна, відсутні.

²⁴⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31964744>

Висновки

- ▶ Судова практика по розгляду спорів за участю споживачів (позичальників) та ломбардів відносно неширока, що можна пояснити, з одного боку, низькою правовою культурою споживачів послуг ломбардів та їх обмеженими можливостями захищати свої права у судовому порядку, а, з іншого боку, відносно невеликими сумами кредитів та відносно незначною вартістю майна, що фігурують у таких спорах.
- ▶ Найбільш поширеними справами у даній категорії справ є спори з приводу:
 - дійсності договорів фінансового кредиту, договорів застави, іпотеки та відшкодування заподіяних збитків, які ініціюються як ломбардами (з підстав укладення договорів під впливом обману), так і позичальниками (з підстав укладення договорів під впливом тяжких обставин, на несправедливих умовах, без наявності необхідної ліцензії). При укладенні договору фінансового кредиту ломбарди не перевіряють платоспроможність споживача та право власності на речі, що здаються в ломбард, а тому вимушені в подальшому звертатися до суду про визнання такого договору недійсним. А у споживачів, в свою чергу, найчастіше підставою визнання недійсним договору фінансового кредиту називають тяжкі матеріальні обставини з метою уникнення сплати процентів за користування грошовими коштами;
 - дійсності договорів депозиту через відсутність необхідної ліцензії. На даний час ломбарди не мають права залучати грошові кошти на депозитні рахунки. Однак, окремі ломбарди приймають грошові кошти в якості депозитів, і тим самим вводять в оману споживачів. У цілому суди правильно вирішують такі справи;
 - належного виконання ломбардами своїх обов'язків по поверненню майна із застави, забезпеченню збереження майна, прийнятого у заклад, та відшкодуванню вартості втраченого майна, поверненню позичальнику залишку вартості заставленого майна, за рахунок якого відбувалось задоволення його вимог до позичальника. Саме через звернення до суду споживачі намагаються спонукати ломбарди виконати свої обов'язки відповідно до укладеного договору фінансового кредиту.

Недержавне пенсійне забезпечення

Система недержавного пенсійного забезпечення становить третій рівень пенсійної системи, запроваджений ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. Основу такої системи складають недержавні пенсійні фонди, перші з яких було створено у середині 2004 року.

Станом на 31.03.2014 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 81 НПФ та 27 адміністраторів НПФ.

Загальна вартість активів, сформованих НПФ, станом на 31.03.2014 р. становила 2262,9 млн. грн., що на 30,4 % або на 527,5 млн. грн. більше в порівнянні з аналогічним періодом 2013 року.

Кількість звернень, що надходять до Нацкомфінпослуг з питань недержавного пенсійного забезпечення, залишається найменшою у структурі звернень. Так, згідно з річним звітом Нацкомфінпослуг за 2013 рік, кількість звернень, що надійшли щодо повернення коштів, вкладених у НПФ, становить 189 звернень, або 2,2% від загальної кількості.²⁵⁰ Хоча порівняно із 2012 роком, спостерігається тенденція до збільшення кількості таких звернень: так, у 2012 році аналогічний показник становив 12 звернень, або 0,2% від загальної кількості вхідних звернень громадян.²⁵¹

За інформацією Нацкомфінпослуг, протягом I півріччя 2014 рік було розглянуто 498 звернень вкладників та учасників НПФ щодо затримки у здійсненні одноразових пенсійних виплат адміністратором недержавного пенсійного фонду та 1 звернення громадянина щодо надання роз'яснень з питань недержавного пенсійного забезпечення.

Основним законом, який регулює діяльність НПФ та визначає взаємовідносини НПФ із учасниками, є ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення». Діяльність компаній з управління активами, окрім цього, регулюється нормами Законів «Про цінні папери та фондовий ринок» та «Про державне регулювання ринку цінних паперів». Існують також численні підзаконні нормативно-правові акти, що встановлюють вимоги до діяльності НПФ, адміністраторів, компаній з управління активами та зберігачів.

За період функціонування НПФ судова практика є незначною. Фактично, у Єдиному державному реєстрі судових рішень нами виокремлено 5 різновидів цивільних справ, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг за участю НПФ. Можна із достатнім ступенем впевненості припустити, що ці справи відображають типові проблеми правозастосування, пов'язані із захистом прав споживачів фінансових послуг у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Стягнення одноразової пенсійної виплати

Позивач звернувся до суду з позовом до адміністратора НПФ про стягнення одноразової пенсійної виплати та пені за порушення строку виплати. Підставою для одноразової виплати позивач вважав факт недосягнення суми пенсійних коштів мінімальному розміру суми пенсійних накопичень, встановленого Нацкомфінпослуг. Як доказ, позивачем було надано виписку з індивідуального пенсійного рахунку. Відповідач не здійснив виплату без пояснення причин.

Дарницький районний суд м. Києва рішенням від 10 грудня 2013 року відмовив у задоволенні позову виходячи з того, що позовні вимоги не ґрунтуються на законі та не надано письмових доказів, що підтверджують стан пенсійного рахунку. Зокрема, позивач не надав суду пенсійний контракт і не зазначив, що є предметом контракту і хто являється сторонами у НПФ.

²⁵⁰ <http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202013.pdf>

²⁵¹ http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%202012_1.pdf

Рішенням Апеляційного суду м. Києва від 12 березня 2014 року позов задоволено.²⁵² На думку суду, суд першої інстанції не сприяв всебічному і повному з'ясуванню обставин справи відповідно до ч. ст. 10 ЦПК, зокрема не сприяв позивачу в одержанні доказів, які б підтверджували укладання пенсійного контракту. Витребувавши пенсійний контракт, у якому позивач був зазначений як учасник, суд задовольнив позов.

На нашу думку, виписка з індивідуального пенсійного рахунку є достатнім доказом суми пенсійних коштів, що належать учаснику фонду. Відповідно до ст. 7 ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» пенсійні кошти, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, є власністю такого учасника та використовуються на цілі, визначені цим Законом. Інформація про суму накопичених пенсійних коштів, належних кожному учаснику фонду, відображається на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, який ведеться в системі персоніфікованого обліку. Також відповідно до ст. 60 ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» пенсійна виплата, що здійснюється одноразово, визначається виходячи із суми пенсійних коштів, які обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду на день подання заяви на отримання такої виплати. Положенням про провадження діяльності з адміністрування недержавного пенсійного фонду, затвердженим розпорядженням Нацкомфінпослуг від 03 грудня 2013 року N 4400, також не передбачено вимоги надання учасником підтверджуючих документів у разі здійснення одноразової пенсійної виплати, коли сума належних учаснику фонду пенсійних коштів на дату настання пенсійного віку учасника фонду не досягає мінімального розміру суми пенсійних накопичень, встановленого підпунктом 6 пункту 3 розділу IV цього Положення.

Стягнення пенсійних коштів для оплати страхового платежу за договором страхування

Шевченківський районний суд рішенням від 17.09.2012 р. відмовив у задоволенні позову у справі, у якій позивач просив суд стягнути з відповідача – відкритого НПФ – кошти для оплати договору добровільного страхування життя, укладеного зі страховою організацією.²⁵³ Позивач стверджував, що двічі звертався до адміністратора НПФ з проханням оплатити договір, однак отримав відмову.

В обґрунтування свого висновку суд наводить неоднозначну формальну підставу, що у своїх вимогах позивач просив стягнути кошти на користь позивача для сплати страхового платежу, що не передбачено Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення», а не про переведення пенсійних внесків. А тому вимоги про стягнення коштів не підлягають задоволенню. Такий висновок є формальним та не стосується аналізу справи по суті. Так, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 48 ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» пенсійні активи, що накопичуються у пенсійному фонді, можуть бути використані для оплати договорів страхування довічної пенсії та договорів страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду, укладених із страховою організацією. Крім того, стаття 62, у якій йдеться конкретно про перерахування коштів із НПФ до страхової організації, називається порядком укладення та **оплати** договору страхування довічної пенсії за рахунок пенсійних коштів учасника фонду.

На нашу думку, незважаючи на те, що формально висновок суду про відмову в позові може бути правильним, відсутнє обґрунтування відмови у мотивувальній частині рішення. Зокрема, суд не проаналізував наступні обставини, які мали значення для правильного вирішення справи: 1) Чи є договір, укладений зі страховою організацією, договором страхування довічної пенсії? 2) Чи мав право позивач укласти договори страхування довічної пенсії з оплатою таких договорів за рахунок пенсійних коштів? 3) Чи було дотримано вимог ст. 62 ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» у частині порядку укладення договору страхування довічної пенсії за рахунок пенсійних коштів учасника фонду?

Переведення пенсійних коштів на пенсійний депозитний рахунок

Це найбільш чисельна категорія справ за участю НПФ. Аналіз цих справ свідчить про недостатнє розуміння суті та правового регулювання пенсійних депозитних рахунків усіма

²⁵² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37763033>

²⁵³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26072251>

учасниками цих правовідносин та не завжди правильне застосування норм матеріального права судами.

Приморський районний суд м. Одеси рішенням від 29.10.2013 р. відмовив у позові про розірвання договору банківського вкладу, відповідно до якого кошти були перераховані на ім'я позивача від НПФ.²⁵⁴ У рішенні суд правильно зазначив, що для того, щоб банк був зобов'язаний видати даний вклад, повинні настати умови, передбачені в нормативних актах, що регулюють правовідносини у сфері пенсійного забезпечення, зокрема настання пенсійного віку, а також інші, встановлені законодавством. Однак, конкретних норм права, які б це підтверджували, не наведено.

Разом із тим, суд прийшов до неправильного висновку з приводу сторін та природи договору банківського вкладу. Так, суд зазначає, що відповідно до ст. 1 ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» НПФ є юридична особа. Отже, банківський вклад на ім'я позивача зроблено юридичною особою. Далі, суд застосовує ч. 2 ст. 120 ЦК України, відповідно до якої за договором банківського вкладу незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім вкладів, зроблених юридичними особами на інших умовах повернення, ніж встановлені договором. Однак, з норм ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» (ст. 1, п. 3 ч. 1 ст. 58, ст. 61) випливає, що вкладником за договором банківського вкладу є саме фізична особа-учасник фонду, а НПФ є установою, з якої переводяться кошти учасника до банківської установи. Власне, як зазначено у самому рішенні, договір банківського вкладу був укладений між позивачем (фізичною особою) та банком. Відтак, висновок суду про те, що банківський вклад на ім'я позивача зроблено юридичною особою – НПФ, не ґрунтується на аналізі законодавства.

Суд не проаналізував, чи містив договір банківського вкладу умови для накопичення заощаджень на виплату пенсії та здійснення виплат вкладнику відповідно до ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення», чи дійсно він є договором про відкриття депозитного пенсійного рахунку та чи може бути оплачений за рахунок пенсійних коштів учасника. Адже такі істотні умови як «строк розміщення 1825 днів», «сплата 8% річних» свідчать про те, що зазначений договір не є договором пенсійного депозитного рахунку.

Також суд не застосував конкретну норму, яка стосується даних правовідносин. Так, відповідно до ч. 9 ст. 61 ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» пенсійні кошти, накопичені на пенсійних депозитних рахунках у банку, використовуються виключно для здійснення учаснику недержавного пенсійного забезпечення пенсійної виплати на визначений строк або одноразової пенсійної виплати, або у разі досягнення пенсійного віку, визначеного відповідно до закону, - для укладення договору страхування довічної пенсії з обраною ним страховою організацією чи на інші виплати, передбачені цим Законом. Ця частина набирає чинності одночасно із набранням чинності змінами до ЗУ «Про банки і банківську діяльність» щодо пенсійних депозитних рахунків, які ще досі не прийнято.

Відповідно до цієї ж частини порядок використання пенсійних коштів, що акумульовані на пенсійних депозитних рахунках у банках учасниками недержавного пенсійного забезпечення для здійснення пенсійних виплат відповідно до цього Закону, встановлюється Нацкомфінпослуг за погодженням з НБУ. Однак зазначеного Порядку досі не прийнято.

Відтак, в обґрунтування рішення суд повинен би був навести ч. 9 ст. 61 ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення», з якої випливає, що поки не прийнято змін до ЗУ «Про банки і банківську діяльність» щодо пенсійних депозитних рахунків, механізм використання пенсійних коштів, накопичених на пенсійних депозитних рахунках, не визначений, а відтак відповідний вклад не може бути повернений достроково.

В іншій справі Приморський районний суд м. Одеси рішенням від 08.04.2013 р. відмовив у позові про визнання депозитного договору таким, що припинив свою дію, та стягнення коштів.²⁵⁵ Суд у рішенні зазначив, що правовідносини між позивачем та відповідачем, що виникли на підставі депозитного договору, регулюються ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення», а також іншими нормами права, що регулюють правовідносини у сфері

²⁵⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34863626>

²⁵⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30843907>

накопичувального пенсійного забезпечення. На думку суду, відповідач зобов'язаний виплатити даний вклад не лише в загальному порядку, встановленому для банківських вкладів, а й з настанням умов, які передбачені в нормативних актах, що регулюють правовідносини у сфері пенсійного забезпечення, зокрема, настання пенсійного віку. Жодних відомостей та доказів того, що відповідно до законодавства настали умови для отримання позивачем пенсії, останнім до суду подано не було.

Разом із тим, суд не проаналізував, чи містив договір банківського вкладу умови для накопичення заощаджень на виплату пенсії та здійснення виплат вкладнику відповідно до ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення», чи дійсно він є договором про відкриття депозитного пенсійного рахунку та чи може бути оплачений за рахунок пенсійних коштів учасника.

Зокрема, суд не дає оцінки п. 2.4.4 депозитного договору, яким встановлено, що банк зобов'язаний по закінченню строку дії договору банківського депозиту повернути вкладнику суму депозиту на його першу вимогу, в безготівковій формі шляхом перерахування на поточний рахунок. Адже такий пункт договору прямо суперечить ст. 61 ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Також суд визнає певні положення договору про повернення вкладу до настання вказаних у законодавстві обставин такими, що суперечать нормам ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» та відповідно до ст.ст. 203, 215, 217 ЦК України є нікчемними. Водночас, суд не дає оцінки тому факту, чи не тягне недійсність умов про повернення вкладу визнання недійсним договору в цілому, адже можна припустити, що вкладник не погодився би укласти договір банківського вкладу, якби умови про можливість його дострокового повернення не були включені до договору.

Крім того, суд помилково застосовує до відносин із недержавного пенсійного забезпечення ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Висновки

- ▶ Судова практика за участю споживачів та НПФ є незначною, що зумовлене насамперед недостатнім розвитком та поширенням послуг із недержавного пенсійного забезпечення.
- ▶ Суди не завжди правильно встановлюють природу та сторони пенсійного контракту, як це передбачено ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення».
- ▶ Найбільш проблемними з точки зору правильності застосування законодавства є спори щодо переведення пенсійних коштів з НПФ до страхової організації чи на банківський депозитний рахунок. Так, часто відбувається підміна понять «договору банківського вкладу (депозиту)» та «договору про відкриття пенсійного депозитного рахунку»; неправильно встановлюються підстави для здійснення пенсійних виплат відповідно до ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення».
- ▶ З боку фінансових установ мають місце випадки введення споживачів в оману щодо природи пенсійних депозитних рахунків, особливо у частині можливостей дострокового повернення вкладів за договорами про відкриття пенсійних депозитних рахунків.
- ▶ Має місце недостатнє розуміння суті та правового регулювання пенсійних депозитних рахунків та договорів довічного страхування пенсії з боку споживачів послуг із недержавного пенсійного забезпечення, що свідчить про необхідність підвищення фінансової грамотності населення з цих питань.

Адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах

Адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах (скорочено – адміністрування покупок у групах) – досить нова послуга, яка раніше була нерегульована. Однак, ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання ринків фінансових послуг» від 02.06.2011 р., який набрав чинності 09.01.2012 р., дану послугу віднесено до фінансових послуг. Ліцензійні умови провадження діяльності з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах (далі – Ліцензійні умови) було затверджено розпорядженням Нацкомфінпослуг № 1676 від 09.10.2012, що набрало чинності 12.11.2012 р.

Узаконення цієї діяльності – це аргентинський шлях, яким пішли деякі країни Латинської Америки. Однак у більшості країн Європи подібні послуги заборонені як такі, що вводять в оману або як пірамідальні схеми.

Станом на 1 жовтня 2014 року ліцензію Нацкомфінпослуг на адміністрування покупок у групах мають 8 установ, хоча за неофіційними даними незаконно існує близько 70 подібних компаній. За інформацією Нацкомфінпослуг скарги споживачів у цьому сегменті стосуються:

- діяльності суб'єктів господарювання, які не мають статусу фінансових установ, але надають позики (кредити) шляхом адміністрування фінансових активів (коли для отримання кредиту особа повинна сплатити адміністративний платіж і у разі розірвання договору про надання кредиту цей платіж не повертається цій особі) (2013 – близько 200, I півріччя 2014 – близько 150);

- діяльності фінансових компаній, які надають фінансову послугу з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах. Споживачі скаржилися на незрозумілі умови укладених договорів, довгі строки отримання бажаного товару за укладеними договорами (2013 – близько 50, I півріччя 2014 – близько 20).

ГУМВС України в Луганській області повідомляє, що протягом 2013 відкрито 22 кримінальних провадження за фактами шахрайських дій з боку небанківських фінансових установ, які надають послуги з адміністрування фінансових активів у групах. Сумлінно надає послуги тільки 1 з 10 таких компаній, решта 9 відкриті з тією метою, щоб встигнути за час свого існування залучити якомога більшу кількість людей і заробити на їх фінансовій неграмотності.²⁵⁶

Таким чином, послуга адміністрування покупок у групах залишається досить ризикованою для споживачів.

Судова практика щодо послуг адміністрування покупок у групах стосується в основному спорів, коли споживачі скаржаться на пірамідальний характер таких послуг та, посиляючись на ЗУ «Про захист прав споживачів», вимагають визнання відповідних договорів недійсними та стягнення сплачених коштів. У середньому, кількість таких спорів становить половину усіх спорів щодо фінансових пірамід. Зокрема, у Єдиному державному реєстрі із 2341 судових рішень, які стосуються спорів споживачів стосовно пірамідальних схем, 1438 стосуються послуг з адміністрування покупок у групах. Сюди належать спори як щодо суб'єктів господарювання, які не мають статусу фінансових установ, але надають позики (кредити) шляхом адміністрування фінансових активів, так і щодо ліцензованих адміністраторів фінансових активів. Нами аналізувалися розбіжності у підходах до вирішення спорів за двома критеріями: 1) за часом – до та після прийняття Ліцензійних умов; 2) за суб'єктом складом – які стосуються ліцензованих суб'єктів та суб'єктів господарювання, які не мають відповідної ліцензії.

²⁵⁶ <http://mvs.gov.ua/mvs/control/luhansk/uk/publish/article/135383>

Визнання договорів про адміністрування покупок у групах недійсними

Судова практика до набрання чинності Ліцензійними умовами (до 12.11.2012 р.)

До набрання чинності Ліцензійними умовами судова практика була досить суперечливою, і в аналогічних справах суди як задовольняли позови про визнання відповідних договорів щодо адміністрування покупок у групах недійсними у зв'язку із порушенням прав споживача, так і відмовляли в таких позовах.

Так, Суворовський районний суд м. Херсона у рішенні від 29.01.2011 р. прийшов до висновку, що Угодою, предметом якої є надання послуг системи Авто Так, спрямованих на придбання учасниками автомобіля, порушуються права позивача як споживача відповідно до п. 4 ст. 21 ЗУ «Про захист прав споживачів», а саме: порушується принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач. При таких обставинах умови Угоди для позивача є несправедливими відносно нього як споживача послуг, а тому Угоду слід визнати недійсною.²⁵⁷

Центрально-Міський районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області у рішенні від 14.06.2011 р. дійшов аналогічного висновку, що договір, згідно з яким позивач сплачував грошові внески із метою в майбутньому отримати право на придбання автомобіля, спрямований на порушення прав позивача як споживача, а тому його слід вважати недійсним, та застосувати двосторонню реституцію.²⁵⁸ Суд зазначає, що відповідачем здійснено формування та експлуатацію пірамідальної схеми, яка передбачає надання споживачу системи послуг, спрямованих на придбання товарів за сплачені кошти виключно за рахунок залучення інших споживачів, що прямо заборонено статтею 19 ЗУ «Про захист прав споживачів». Відповідно до ч. 6 ст. 19 цього Закону правочин, здійснений з використанням нечесної підприємницької практики, є недійсним. Також у цьому рішенні, що не характерно для більшості судових рішень, прийнятих до затвердження Ліцензійних умов, суд враховує ту обставину, що відповідач не має статусу фінансової установи, а операції з адміністрування придбання в групах не віднесені законодавством до певного виду фінансових послуг.

Класичним можна вважати аналіз спірного договору про адміністрування покупки у групі, наведений у рішенні Московського районного суду м. Харкова від 17.05.2012 р. Спірний договір називався «контракт про надання послуг з ідентифікатором контракту» (!). Суд прийшов до висновку, що «система придбання автомобіля в групі Кар Кредит побудована так, що один її клієнт за свої власні кошти без інвестування коштів відповідача оплачує автомобіль іншому клієнту системи. Таким чином, клієнт сплачував свої кошти на рахунок ПАТ «Філдес Україна» до створеного ним фонду не за одержання товару чи послуги, а фактично, за можливість отримання права клієнта системи одержання автомобіля, яке, за умовами контракту, надається не за рахунок відповідача, а за рахунок інших споживачів - клієнтів системи придбання автомобіля в групі Кар Кредит та їх коштів - і залежить від розміру фонду групи та внесення коштів іншими клієнтами системи. Така схема, умови діяльності якої відображені в укладеному з ним контракті, відповідають поняттю пірамідальної схеми визначеної законом, коли споживач сплачує за можливість одержання компенсації, яка надається рахунок залучення інших споживачів до такої схеми, а не за рахунок продажу або споживання продукції.»²⁵⁹

Зазначені вище висновки у справі проти ПАТ «Філдес Україна» були підтверджені і ВСУ, який у постанові від 23.05.2012 р. зазначив, що оскільки позивач сплачував кошти не за сам товар, а за можливість одержання права на купівлю товару, ПАТ «Філдес Україна» без залучення власних коштів формувало групи клієнтів, за рахунок коштів яких здійснювалась передача права на купівлю товару одному з учасників групи, що є компенсацією за рахунок коштів інших учасників групи, залучених до умов діяльності системи «Кар Кредит», то касаційний суд помилково погодився з висновками суду апеляційний інстанції про те, що

²⁵⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24540857>

²⁵⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16734328>

²⁵⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24485096>

спірний договір - це досягнута між сторонами угода про посередницьку діяльність, яка не порушує права позивача, а діяльність ПАТ «Філдес Україна» з реалізації системи «Кар Кредит» не є такою, що вводить споживача в оману. На думку ВСУ, Закон України «Про захист прав споживачів» установив недійсність правочинів, здійснених з використанням нечесної підприємницької діяльності, яка полягає, зокрема, у введенні в оману споживачів шляхом залучення їхніх коштів з метою реалізації діяльності пірамідальної схеми.²⁶⁰

Разом із тим, у аналогічних справах мають місце протилежні за змістом рішення. Так, у справі за позовом про визнання угоди про надання послуг недійсною та застосування наслідків недійсності угоди Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська відмовив у позові, зазначивши, що послуга з адміністрування придбання у групах відповідає всім ознакам фінансових послуг, однак чинне законодавство на час укладення між сторонами угоди не передбачало обов'язку отримання відповідної ліцензії з боку відповідача, у зв'язку із чим посилення позивача на приписи ч. 1 ст. 227 ЦК України не є слушними та позов задоволенню не підлягає.²⁶¹

Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області у рішенні від 09.10.2012 р. також оцінив ту обставину, що виходячи з договорів, відповідачі здійснювали діяльність із надання фінансових послуг, а саме залучали фінансові ресурси замовників здійснювали управління ними, здійснюючи по суті діяльність по наданню фінансових послуг (ст. 1, 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»), на що не мали належних прав.²⁶²

Однак, як уже зазначалося вище, суди вкрай рідко аналізували послуги, що надавалися адміністраторами покупок, на предмет їх належності до фінансових, адже ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» у редакції, що діяла на час розгляду справ, містила відкритий перелік фінансових послуг. Сюди відносилися «інші операції, які відповідають критеріям, визначеним у пункті 5 частини першої статті 1 цього Закону». Відповідно, у більшості справ суди не аналізували, чи мав право відповідач надавати такі послуги, а згідно з ч. 1 ст. 5 фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності (далі - суб'єкти підприємницької діяльності).

Судова практика після набрання чинності Ліцензійними умовами (після 12.11.2012 р.)

Судова практика після набрання чинності Ліцензійними умовами суттєво змінилася. Як правило, у справах, у яких раніше позови задовольняли, суди стали відмовляти у позовах, якщо надавачі послуг мають відповідну ліцензію на здійснення адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах. Таку зміну у судовій практиці можна проілюструвати двома рішеннями ВССУ.

Так, в ухвалі від 28.11.2012 р. ВССУ залишив у силі рішення Апеляційного суду Рівненської області від 17.07.2012 р., яким визнано угоду між позивачем та ТОВ «Авто Просто» недійсною та стягнуто з ТОВ «Авто Просто» грошові кошти, сплачені на виконання угоди.²⁶³ Однак, постановою ВСУ від 11.09.2013 р. зазначену ухвалу скасовано, справу передано на новий розгляд. У постанові ВСУ обґрунтовує, чому діяльність ТОВ «Авто Просто» не є функціонуванням пірамідальної схеми. Одним із таких аргументів є те, що діяльність ТОВ «Авто Просто» з адміністрування фінансових коштів підпадає під поняття «фінансова послуга» у ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», та що існують відповідні Ліцензійні умови. З аналізу Ліцензійних умов, на думку суду, слід зробити висновок про те, що діяльність таких груп направлена на легітимне використання фінансової схеми із залученням грошових коштів споживачів для придбання певного виду товарів та/або послуг.²⁶⁴ Рішенням ВССУ від 13.11.2013 р., прийнятого за

²⁶⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24528561>

²⁶¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27525944>

²⁶² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27085527>

²⁶³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28033333>

²⁶⁴ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33609037>

результатами нового розгляду, касаційну скаргу ТОВ «Авто Просто» було задоволено, а рішення Апеляційного суду Рівненської області від 17 липня 2012 р. скасовано.

У аналогічній справі за позовом до ТОВ «Авто Просто» ВССУ у рішенні від 11.05.2012 р. виніс протилежне рішення до того, що описане вище. Так, суд не знайшов ознак пірамідальної схеми чи ознак несправедливості умов договорів та підставі для застосування ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів» та акцентував увагу на принципі свободи договору, передбаченому ст. 6 ЦК України. Відтак, суд ухвалив рішення, яким відмовив позивачу в позові про захист прав споживача, визнання угоди недійсною та стягнення грошових коштів.²⁶⁵

Після набрання чинності Ліцензійними умовами у більшості проаналізованих нами справ суди відмовляли у позовах про визнання договорів про надання послуг з адміністрування фінансових активів недійсними, якщо відповідачем виступав ліцензований надавач послуг. Основний аргумент – відсутність ознак пірамідальної схеми.²⁶⁶ Якщо і трапляються протилежні за змістом рішення судів першої чи апеляційної інстанцій²⁶⁷, то вони скасовуються або змінюються ВССУ²⁶⁸, а отже, судова практика у цій категорії справ на сьогодні є однорідною.

Що стосується суб'єктів господарювання, які не мають ліцензії на адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах, то тут судова практика не є однозначною.

Так, на рівні вищих судових інстанцій висловлено правову позицію, що договори про адміністрування системи з метою придбання товарів, наприклад автомобілів, порушують права споживачів. Зокрема, ВСУ у постанові від 16.01.2013 р. року зазначив, що оскільки позивач сплачував кошти не за сам товар, а за можливість одержання права на купівлю товару, ЗАТ «Філдес Україна» без залучення власних коштів формувало групи клієнтів, за рахунок коштів яких здійснювалась передача права на купівлю товару одному з учасників групи, що є компенсацією за рахунок коштів інших учасників групи, залучених до умов діяльності системи «КАР КРЕДИТ», **суд касаційної інстанції помилково погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що спірний договір - це досягнута між сторонами угода, яка не порушує прав позивача, а діяльність ЗАТ «Філдес Україна» з реалізації системи «КАР КРЕДИТ» не є такою, що вводить споживача в оману.**²⁶⁹ Аналогічний висновок зроблено ВСУ у постанові від 27.03.2013 р. у справі за позовом до ТОВ «Дія Фінанс».²⁷⁰ У першому випадку спірний договір було укладено у 2007 році, а у другому – 9 квітня 2012 року, тобто після набрання чинності Законом, яким послуги з адміністрування покупок у групах було віднесено до фінансових послуг, але до набрання чинності Ліцензійними умовами.

Якщо на рівні судів першої інстанції підходи все ще можуть відрізнятися, зокрема суди доволі часто відмовляють у позовах щодо визнання договорів недійсними²⁷¹, то як правило, такі рішення скасовуються вищими судовими інстанціями.²⁷²

Однак щодо суб'єктів господарювання, які виступають відповідачами і справи по яких не були розглянуті ВСУ, судова практика доволі різниться. Так, Апеляційний суд м. Києва в ухвалі від 12.05.2014 р. та Апеляційний суд Миколаївської області у рішенні від 04.02.2014 р. у справах проти ПП «Гранфінресурс» зазначають, що законодавець розрізняє ознаки, що застосовуються до поняття «пірамідальна схема» та «придбання товарів у групах». Якщо перше є порушенням законодавства, то друге, за умови отримання відповідного дозволу та дотримання всіх встановлених вимог, є легітимною підприємницькою діяльністю. На обґрунтування цього суди посилаються на ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про фінансові послуги та державне

²⁶⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35328390>

²⁶⁶ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37798767>

²⁶⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31664605>

²⁶⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37578805>

²⁶⁹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28841870>

²⁷⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30604038>

²⁷¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31279686>

²⁷² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32331679>

регулювання ринків фінансових послуг», відповідно до якої до фінансових послуг віднесено послуги з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах.²⁷³ Однак, суди взагалі не аналізували, чи дійсно ПП «Гранфінресурс» мало ліцензію на адміністрування фінансових активів та чи має право на надання фінансових послуг. Адже якщо такої ліцензії немає, то діяльність суб'єкта господарювання повинна оцінюватися на предмет наявності ознак «пірамідальної схеми», як це зазначено у постановках ВСУ від 16.01.2013 р. та від 27.03.2013 р.

У цьому контексті важливо визначити, на яку саме дату необхідно визначати факт наявності ліцензії на провадження діяльності з адміністрування. ВССУ в ухвалі від 16.07.2014 р. зазначив, що ухвалюючи нове рішення, апеляційний суд не перевіряв, чи вимагалось отримання ліцензії для надання послуг з адміністрування активів для придбання товарів у групах у ПП «Грандфінресурс» на час укладення між сторонами спірного договору, враховуючи, що спірний договір укладено між сторонами 15 березня 2012 року.²⁷⁴ Однак, на наш погляд, необхідно перевіряти, чи була в наявності ліцензія на дату, до якої потрібно було привести свою діяльність у відповідність із вимогами закону, а саме до 9 січня 2013 року. Адже відповідно до п. 3, 4 Прикінцевих положень ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання ринків фінансових послуг» від 02.06.2011 р. фінансові установи зобов'язані протягом одного року з дня набрання чинності цим Законом привести свою діяльність у відповідність із вимогами цього Закону (тобто до 9 січня 2013 року). Такий підхід відображено в іншій ухвалі ВССУ від 13.11.2014 р.²⁷⁵

У більшості ж проаналізованих рішень, прийнятих після вступу в дію Ліцензійних умов, суди задовольняють позови споживачів та визнають укладені договори недійсними (рішення Київського районного суду м. Полтави від 28.08.2013 р. у справі проти ТОВ «Компанія «Приват-Плюс»²⁷⁶, заочне рішення Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.04.2013 р. у справі проти ПП ТФК АКТИВ²⁷⁷) або ж застосовують наслідки нікчемності правочину з поверненням коштів споживачеві (рішення Апеляційного суду Рівненської області від 02.07.2014 р. у справі проти ТОВ «Авто Житло План»²⁷⁸, заочне рішення Печерського районного суду м. Києва від 07.08.2014 р. у справі проти «Украграндінвест ЛТД»²⁷⁹).

Відшкодування моральної шкоди

Щодо вимог про відшкодування шкоди, то мають місце неоднозначні підходи до вирішення справ як до, так і після набрання чинності Ліцензійними умовами.

Так, Центрально-Міський районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області у рішенні від 14.06.2011 р. зазначив, що не підлягає задоволенню позов у частині відшкодування завданої моральної шкоди, оскільки це суперечить положенням п. 5 ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про захист прав споживачів». Даною статтею визначено, що споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на відшкодування шкоди, завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією, а також майнової та моральної шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством. Суд аргументує свою позицію тим, що укладеними між позивачем та відповідачем договором не передбачалося право на відшкодування моральної шкоди, крім того позивачем не доведено заподіяння моральної шкоди у зв'язку із наявністю небезпечної для її життя і здоров'я продукції.²⁸⁰

²⁷³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39272836>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36995855>

²⁷⁴ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39817437>

²⁷⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35316793>

²⁷⁶ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33275660>

²⁷⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31042792>

²⁷⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39568903>

²⁷⁹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40139488>

²⁸⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16734328>

В іншій справі про стягнення грошових коштів та відшкодування моральної шкоди за нікчемним правочином Оболонський районний суд м. Києва відмовив у задоволенні вимог щодо моральної шкоди, мотивуючи це тим, що ЦК України та ЗУ «Про захист прав споживачів» не передбачено права особи на відшкодування моральної шкоди у випадку визнання правочину недійсним (нікчемним) чи застосування наслідків недійсності правочину.²⁸¹

У судовій практиці має місце і протилежний підхід. Так, Печерський районний суд м. Києва у рішенні від 07.08.2014 р., посиляючись на ч. 1, 4 ст. 23 ЦК України про право на відшкодування моральної шкоди, задовольнив позовні вимоги про відшкодування моральної шкоди за нікчемним правочином.²⁸²

Вважаємо, що судові рішення у частині про відмову у відшкодуванні моральної шкоди (за умови доведеності факту завдання шкоди та її розміру) не відповідають вимогам законодавства. Відповідно до ч. 2 ст. 216 ЦК України якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною. Норма ст. 19 ЗУ «Про захист прав споживачів», що застосовується деякими судами як підстава для відмови у відшкодуванні моральної шкоди, є спеціальною та стосується випадків відшкодування шкоди, завданої небезпечною для життя і здоров'я продукцією. Навряд чи цю норму можна застосувати до послуг з адміністрування покупок у групах чи аналогічних за характером послуг.

Висновки

- Судова практика щодо послуг адміністрування покупок у групах стосується в основному спорів, коли споживачі скаржаться на пірамідальний характер таких послуг та, посиляючись на ЗУ «Про захист прав споживачів», вимагають визнання відповідних договорів недійсними та стягнення сплачених коштів.
- Судова практика у справах щодо адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах суттєво різниться залежно від часу прийняття судового рішення (до чи після набрання чинності Ліцензійними умовами) та залежно від суб'єктів господарювання, що є відповідачами у справах (ліцензовані чи без відповідної ліцензії). До набрання чинності Ліцензійними умовами судова практика була досить суперечливою, і в аналогічних справах суди як задовольняли позови про визнання відповідних договорів щодо адміністрування покупок у групах недійсними у зв'язку із порушенням прав споживача, так і відмовляли в таких позовах. Після набрання чинності Ліцензійними умовами суди стали відмовляти у позовах про визнання договорів недійсними, якщо надавачі послуг мають відповідну ліцензію на здійснення адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах. Однак, навіть у межах однієї категорії справ мають місце неоднозначні підходи до їх вирішення.
- Основними проблемними питаннями судової практики є:
 - *Визначення належності послуг до фінансових та наявності права їх надавати.* До прийняття Ліцензійних умови суди вкрай рідко аналізували послуги, що надавалися адміністраторами покупок, на предмет їх належності до фінансових, та наявності права їх надавати (ч. 1 ст. 4, ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» у редакції, що діяла на час розгляду справ).
 - *Необґрунтована відмова у позовах щодо визнання договорів недійсними у період після набрання чинності Ліцензійними умовами у справах, у яких*

²⁸¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36745605>

²⁸² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40139488>

відповідачами є суб'єкти господарювання, які не мають ліцензії на адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах. Хоча на рівні вищих судових інстанцій чітко і неодноразово було висловлено правову позицію, що такі договори порушують права споживачів.

- *Дата, на яку потрібно визначати факт наявності ліцензії на провадження діяльності з адміністрування.* У більшості справ суди не перевіряють, на яку саме дату вимагалось отримання ліцензії для надання послуг з адміністрування активів для придбання товарів у групах. На наш погляд, необхідно перевіряти, чи була в наявності ліцензія на дату, до якої потрібно було привести свою діяльність у відповідність із вимогами закону, а саме до 9 січня 2013 року.
- *Кваліфікація укладених договорів як недійсних або нікчемних.* У аналогічних справах, посилаючись на одну й ту ж ч. 6 ст. 19 ЗУ «Про захист прав споживачів» суди або визнають договори недійсними, зазначаючи про це у резолютивній частині рішення, або ж застосовують наслідки нікчемного правочину. Хоча відповідно до ч. 2 ст. 215 ЦК України у разі, якщо правочин є нікчемним (а саме це передбачено ст. 19 ЗУ «Про захист прав споживачів» щодо правочинів, вчинених із використанням нечесної підприємницької практики), визнання його недійсним судом не вимагається.
- *Неоднакові підходи до відшкодування моральної шкоди.* У багатьох випадках суди відмовляють у відшкодуванні моральної шкоди, посилаючись на те, що такий випадок не передбачений ЗУ «Про захист прав споживачів». Суди не беруть до уваги ч. 2 ст. 216 ЦК України, відповідно до якої якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною.

IV. Судова практика щодо фондового ринку

Інститути спільного інвестування

Інститути спільного інвестування використовуються для залучення коштів фізичних осіб, установ та організацій для подальшого інвестування в різноманітні інструменти, передбачені інвестиційною декларацією.

Перші інвестиційні фонди з'явилися в Україні в 1994 році на підставі Указу Президента «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії» № 55/94 від 19 лютого 1994 року. У класичному розумінні пайові та корпоративні інвестиційні фонди з'явилися із прийняттям ЗУ «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15 березня 2001 року, який втратив чинність 1 січня 2014 року з набуттям чинності Законом України «Про інститути спільного інвестування» від 5 липня 2012 року.

За даними Української асоціації інвестиційного бізнесу, на перший квартал 2014 року в Україні налічувалось 1241 інвестиційні фонди, з яких відкритих пайових інвестиційних фондів 38, інтервальних пайових інвестиційних фондів 35, закритих диверсифікованих пайових інвестиційних фондів 9, закритих недиверсифікованих пайових інвестиційних фондів 42, венчурних пайових інвестиційних фондів 865, закритих недиверсифікованих корпоративних інвестиційних фондів 87, венчурних корпоративних інвестиційних фондів 165. Кількість компаній з управління активами становила 343, вартість активів в управлінні становила 187 117 млн. грн.

Станом на 31.03.2014 року фізичні особи – резиденти України становили 50.30% інвесторів відкритих ІСІ, 47.70% - інтервальних ІСІ, 32.75% - закритих (крім венчурних) ІСІ та 4.60% венчурних ІСІ.

У 2012 році кількість звернень, що надійшли до НКЦПФР від фізичних та юридичних осіб становила 2483 письмових звернень та 576 усних²⁸³.

За результатами аналізу питань, які порушувались у скаргах у 2012 році: 1,8% від загальної кількості звернень становили скарги власників цінних паперів інститутів спільного інвестування; 1,2% від загальної кількості - це скарги на дії торговців цінними паперами; 0,9% від загальної кількості - це скарги на дії зберігачів цінних паперів; 0,25% від загальної кількості звернень - це скарги на невиконання емітентами цільових та відсоткових облігацій своїх зобов'язань.

Основним законом, який регулює діяльність ІСІ та визначає взаємовідносини ІСІ із інвесторами, є ЗУ «Про інститути спільного інвестування». Діяльність компаній з управління активами, окрім цього, регулюється нормами ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» та «Про державне регулювання ринку цінних паперів». Існують також численні підзаконні нормативно-правові акти, що встановлюють вимоги до діяльності ІСІ, компаній з управління активами та зберігачів активів ІСІ, а також інших осіб, що здійснюють обслуговування активів ІСІ.

У цьому розділі розглядаються судові справи за винятком ІСІ, що задіяні в схемах участі фінансування будівництва.

Попри досить довгий період функціонування ІСІ, судова практика є незначною. Єдиний державний реєстр судових рішень навіть не виокремлює справи щодо ІСІ в категорії захисту прав споживачів (окрім ІСІ, що задіяні в схемах фінансування будівництва). Серед наявних в реєстрі рішень щодо ІСІ за загальною категорією позовного провадження у цивільних справах можна знайти 4 справи, що безпосередньо стосуються діяльності ІСІ, і всі вони

²⁸³ <http://www.nssmc.gov.ua/fund/investorsrights>

пов'язані з різноманітними аспектами відповідальності компанії з управління активами за несвоєчасні розрахунки із інвесторами.

Вина як підстава відповідальності за несвоєчасний викуп інвестиційних сертифікатів

Позивач звернувся з позовом до КУА про стягнення неустойки, інфляційних витрат, відсотків та відшкодування моральної шкоди у зв'язку із несвоєчасним викупом інвестиційних сертифікатів²⁸⁴.

При розгляді справи відповідачем не спростовувався факт затримки із викупом інвестиційних сертифікатів. Проте відповідач заперечував наявність своєї вини у несвоєчасному викупі, вказував на п. 7.1. договору, відповідно до якого сторони звільняються від відповідальності за часткове або повне невиконання своїх зобов'язань за цим договором у випадку настання та дії обставин, що знаходяться поза межами контролю сторін, та які сторони не могли передбачити або запобігти.

На підтвердження доводів щодо відсутності своєї вини у неналежному виконанні зобов'язань відповідач надав листи, адресовані ним до банків з вимогою повернути кошти за депозитними вкладками та звернення НБУ щодо невиконання банками вимог про повернення вкладів. Також відповідач надав постанову Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, якою встановлено, що грошових коштів на поточному рахунку відповідача було недостатньо для проведення розрахунків з усіма інвесторами; грошові кошти надходили на рахунок фонду спільного інвестування у зв'язку з реалізацією активів, одразу ж направлялися на погашення заборгованості перед інвесторами в порядку черговості отримання від них заявок на викуп. Цією ж постановою також встановлена відсутність можливості у відповідача здійснити своєчасний та повний розрахунок з інвесторами за укладеними договорами і таку затримку пояснено обставинами, що не залежали від відповідача.

Суд першої інстанції, відмовляючи у задоволенні позову, виходив з того, що затримка у проведенні розрахунку не залежала від відповідача, вимоги в частині стягнення коштів на відшкодування моральної шкоди - не доведені. Погоджуючись із рішенням суду першої інстанції, апеляційний суд вказав, що частиною першою ст. 614 ЦК України визначено, що особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Ні договором, ні законом інших умов покладення на сторону відповідальності за невиконання договору не обумовлено. Відповідно до цієї ж норми особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. При цьому законодавець обов'язок з доведення відсутності вини покладає на особу, винувату у порушенні зобов'язань (ч.2 ст. 614 ЦК України). Вказані положення узгоджуються з договором, відповідно до якого сторони звільняються від відповідальності за часткове або повне невиконання своїх зобов'язань за цим договором у випадку настання та дії обставин, що знаходяться поза межами контролю сторін, та які сторони не могли передбачити або запобігти.

На нашу думку, судом не повністю надано правову оцінку діям відповідача, а також помилково застосовано частину другу ст. 614 ЦК України щодо звільнення від відповідальності відповідача через відсутність його вини.

По-перше, ч. 1 ст. 614 ЦК України встановлює, що особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. КУА є професійним учасником фондового ринку, до керівників якого висуваються певні вимоги, в тому числі щодо професійного досвіду. Інвестор в цінні папери несе ризик зменшення вартості цінних паперів ІСІ (сертифікатів інвестиційного фонду), а не ризик того, що КУА буде зволікати із оплатою вартості ІСІ, що підлягають викупу. Тому відповідач, КУА, була цілком здатна

²⁸⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9888968>

проводити аналіз того, в яких саме банках розміщувати кошти ІСІ. Відповідач не довів, що всі банки в Україні в той час були законодавчо позбавлені можливості повертати депозити або кошти з банківських рахунків. Отже, те, що відповідач неналежним чином обрав банк, в якому розмістив активи ІСІ, може тлумачитись як необережність. Відповідно, наявною є вина відповідача у формі необережності, що спричинило порушення зобов'язання перед позивачем.

По-друге, суди не звернули увагу на природу зобов'язання, яке було грошовим. Відповідно до ч. 1 ст. 625 ЦК України боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Тому відсутність коштів у відповідача через неповернення їх йому третіми особами не звільняє його від відповідальності за несвоєчасне виконання грошового зобов'язання.

І хоча справа, що розглядається, була предметом цивільного судочинства, доцільно зауважити, що Пленум Вищого Господарського суду України в постанові від 17 грудня 2013 року № 14 «Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань» зауважив у п. 1.10 вказаної постанови: «1.10. За загальним правилом, закріпленим у частині першій статті 625 ЦК України, боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання через відсутність у нього необхідних коштів, оскільки згадане правило обумовлено заміністю грошей як їх юридичною властивістю. Тому у випадках порушення грошового зобов'язання суди не повинні приймати доводи боржника з посиланням на неможливість виконання грошового зобов'язання через відсутність необхідних коштів (ст. 607 ЦК України) або на відсутність вини (ст. 614, 617 ЦК України чи ст. 218 ГК України)».

Стягнення сум інфляційних втрат і процентів річних від простроченої суми та процентів за користування чужими коштами

Досить часто в судів виникають складнощі із правильним застосуванням норм ЦК України щодо стягнення сум інфляційних і процентів річних від простроченої суми та процентів за користування чужими коштами при розгляді справ щодо несвоєчасного викупу інвестиційних сертифікатів КУА.

Так, у лютому 2012 року позивач звернувся до КУА – відповідача із позовом про зобов'язання вчинити певні дії, а також стягнення коштів. Зокрема, позивач просив стягнути кошти в якості відповідальності за порушення грошового зобов'язання, окрім того – кошти в якості процентів за користування чужими грошовими коштами²⁸⁵.

У мотивувальній частині рішення Шевченківський районний суд м. Києва зазначив, що відповідно до ст. 6 цього Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимогу розумності та справедливості. Згідно зі ст. 628 ЦК України зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. У контексті вищенаведених правових норм, при укладенні договору сторони, самі, на власний розсуд та з власного погодження визначають зміст та істотні умови договору. Умовами укладених між позивачкою та відповідачем договорів не передбачено стягнення відсотків, інфляційних збитків та трьох процентів річних. Тому в частині позовних вимог щодо стягнення з відповідача 13966,34 грн., в тому числі - 109,80 грн. в якості відповідальності за порушення грошового зобов'язання та 3556,54 грн. в якості процентів за користування чужими грошовими коштами слід відмовити.

Аналогічне рішення цей же суд прийняв в іншій справі 21 січня 2013 року, відмовивши іншому позивачеві в стягненні 3% річних та індексу інфляції на підставі ч. 2 ст. 625 ЦК України²⁸⁶.

Вважаємо, що висновки суду частково не відповідають вимогам законодавства.

²⁸⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25101977>

²⁸⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28894009>

Так, суд правомірно відмовив позивачеві в стягненні процентів за користування чужими коштами (ст. 536 ЦК України), оскільки підставою для стягнення таких коштів є не тільки безпосередньо факт користування чужими коштами, а й встановлення розміру відповідних процентів договором або законом. Договором же такий розмір процентів встановлений не був.

Однак, на нашу думку, суд неправомірно відмовив позивачеві у стягненні інфляційних збитків та трьох процентів річних.

Стаття 625 ЦК України встановлює відповідальність за порушення грошового зобов'язання. Приписи частини другої цієї статті є диспозитивними, надаючи можливість встановити інший, аніж 3% розмір, і застосовуються, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом. Тому суд помилково відмовив в стягненні 3% річних.

Слід підкреслити, що суди досить часто помилково відмовляють у стягненні сум на підставі ст. 625 ЦК України у зв'язку з відсутністю зазначення їх розміру в договорі²⁸⁷.

За аналогічними підставами є неправомірною відмова суду в стягненні інфляційних збитків, оскільки за змістом ч. 2 ст. 625 ЦК нарахування інфляційних витрат на суму боргу та трьох процентів річних входять до складу грошового зобов'язання і є особливою мірою відповідальності боржника (спеціальний вид цивільно-правової відповідальності) за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат (збитків) кредитора від знецінення грошових коштів внаслідок інфляційних процесів та отримання компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредиторів (постанови Верховного Суду України від 6 червня 2012 р. у справі N 6-49цс12²⁸⁸, від 24 жовтня 2011 р. у справі N 6-38цс11²⁸⁹). Оскільки зазначений вид цивільно-правової відповідальності визначений законом, він не потребує дублювання в договорі.

Висновки

- ▶ Судова практика за участю споживачів та ІСІ є надзвичайно незначною, що зумовлене насамперед недостатнім розвитком та поширенням послуг із спільного інвестування, а також негативним досвідом споживачів під час кризи 2008-2009 року, коли інвестиції споживачів суттєво знецінились, що призвело до збитків споживачів.
- ▶ Суди не завжди правильно встановлюють природу взаємовідносин між КУА та споживачем фінансових послуг, а також не надають правову оцінку діям сторін.
- ▶ Найбільш проблемними з точки зору правильності застосування законодавства є спори щодо відповідальності КУА за несвоєчасні розрахунки з інвесторами. Так, суди відмовляють в задоволенні позовних вимог споживачів нібито через відсутність вини КУА, а також відмовляють у задоволенні вимог щодо стягнення інфляційних втрат та 3 процентів річних від простроченої суми.

²⁸⁷ Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві, лист Верховного суду України від 01.07.2014 року.

²⁸⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24976442>

²⁸⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19130783>

Фінансування будівництва житла

Залучення коштів для фінансування будівництва житла є лише елементом комплексу правовідносин, що виникають між споживачем та іншими особами щодо задоволення інтересу споживача – отримання у власність певної нерухомості. Тому, в такому комплексі правовідносин тільки деякі елементи містять ознаки фінансових послуг.

Для висвітлення судової практики зі спорів між споживачами й організаціями, які залучають грошові кошти для фінансування будівництва житла, необхідно визначитись із схемами, що використовуються для цього.

На даний момент відповідно до ЗУ «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, може здійснюватися виключно через фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування, а також шляхом емісії цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва. Інші способи фінансування будівництва таких об'єктів визначаються виключно законами.

Зазначена вимога закону знайшла своє відображення в судовій практиці. Так, задовольняючи позов про визнання недійсним договору пайової участі у будівництві та стягнення грошових коштів, Дарницький районний суд м. Києва зазначив, що «законодавством заборонено залучення коштів населення та підприємств на будівництво житла безпосередньо будівельними організаціями і може здійснюватись виключно через фінансові установи за наявності дозволу на здійснення фінансової діяльності»²⁹⁰.

Найпоширенішими схемами залучення коштів для фінансування будівництва є придбання споживачем цільових облігацій, участь у фондах фінансування будівництва (ФФБ) та фондах операцій з нерухомістю.

Відповідно до Річного звіту НКЦПФР за 2013 рік випуски облігацій підприємств з найбільшими обсягами, зареєстровані Комісією, за основним видом економічної діяльності будівництво склали 8.15% або 3.64 млрд. грн²⁹¹.

Перелік фінансових компаній, яким видано ліцензію Нацкомфінпослуг на здійснення діяльності із залучення коштів установників управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю (станом на 01.07.2014), – 47 компаній.

Обсяги первинного ринку нерухомості, здебільшого представлених схемами залучення коштів для фінансування будівництва житла, є значним. За підсумками 2013 року найбільший обсяг площ було введено в експлуатацію у сфері будівництва житла, а саме 11,2 млн. кв. м (за даними Державної служби статистики України). Необхідно відзначити підвищення обсягу здійснених операцій купівлі продажу житла на первинному ринку: на кінець 2013 року співвідношення первинного та вторинного ринків оцінювалось приблизно 55% на 45%²⁹².

Судова практика з розгляду спорів, що стосуються залучення коштів для фінансування будівництва житла, є значною, із багатьма аспектами неоднакового застосування законодавства. Так, Єдиний державний реєстр судових рішень на момент підготовки дослідження містив 4858 цивільних справ позовного провадження, що стосувались схем фінансування будівництва житла.

Аналіз судової практики виявив наступні основні проблеми щодо схем залучення коштів фізичних осіб з метою фінансування будівництва житла.

²⁹⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32405549>

²⁹¹ http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1402491205.pdf

²⁹² http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2014/24.02.2014/REALTY_CR_2013_02.pdf

Визнання права власності на об'єкт інвестування

Як свідчить аналіз судової практики, відсутній однаковий підхід щодо справ, за якими позивачі просять визнати право власності на **об'єкт незавершеного будівництва**.

Так, рішенням Києво-Святошинського районного суду Київської області, залишеним в силі Апеляційним судом Київської області, було відмовлено в позові щодо визнання права власності на матеріали та обладнання, що були використані при створенні квартири та щодо визнання права власності на квартиру²⁹³. Попри те, що вимоги позивача склались з двох елементів – визнання права власності на матеріали і обладнання, що були використані при створенні квартири, та про визнання права власності на квартиру, суд надав правову оцінку лише останнім, та відмовив у задоволенні позову на підставі ст. 331 ЦК України, відповідно до якої якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Оскільки будинок, який має статус новоствореного нерухомого майна, не прийнятий до експлуатації, то підстави для визнання за позивачем права власності (прав володіння користування та розпорядження) на інвестовану ним квартиру відсутні.

Недосконалість законодавства щодо питань визнання права власності на об'єкт незавершеного будівництва підтверджена й Аналізом ВСУ щодо деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ²⁹⁴. ВСУ вказав, що судам слід мати на увазі, що визнання права власності на об'єкт незавершеного будівництва (на недобудоване нерухоме майно) в судовому порядку ЦК України не передбачено. Однак, ВСУ також зазначив, що відсутність у законі норми, яка б дозволяла в судовому порядку визнавати право власності на об'єкти незавершеного будівництва, викликає чимало запитань, адже спір між суб'єктами цивільних правовідносин може виникнути і до моменту державної реєстрації. Як свідчить судова практика, суди по-різному вирішують спори про визнання права власності на новостворене майно, яке набувається фізичними особами в порядку, встановленому Законом від 19 червня 2003 р. «Про фінансово-кредитні механізми управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»; по-різному визначають об'єкт, щодо якого визнають право власності. Суди визнають право власності на «незакінчений будівництвом об'єкт»; «на будівельні матеріали під забудівлю жилого будинку», на «майнові права на нерухомість» тощо.

Однак, питання визнання **майнових прав на об'єкт інвестування** також не знаходить одноманітного відображення у судовій практиці. Так, Київський районний суд м. Одеси відмовив у задоволенні позову про визнання майнових прав на об'єкт інвестування на недобудовану квартиру, вказавши, що між сторонами виникли договірні відносини щодо інвестування будівництва квартири, тим самим позивач, будучи інвестором, вклав у будівництво об'єкту нерухомості власні кошти, а тому він до здавання об'єкту нерухомості в експлуатацію є власником майнових прав на об'єкти інвестування. Ці майнові права є відмінні від права власності на майно, вони не потребують державної реєстрації і охороняються законом. Відповідно до листа Міністерства юстиції України № 19-50-2309 від 22.06.2007 року квартира є об'єктом інвестування в об'єкті будівництва, який після завершення будівництва стає окремим майном. До завершення будівництва проінвестованого об'єкта нерухомого майна (квартири) та прийняття його до експлуатації інвестору належать майнові права на нього. Суд дійшов висновку про те, що спір між сторонами відсутній, так як позивач відповідно до вищевказаних договорів уже є власником майнових прав об'єктів інвестування однокімнатної квартири, а відтак в задоволенні позову слід відмовити²⁹⁵.

У справі за аналогічними обставинами (об'єкт будівництва – жилий будинок не введений в експлуатацію, інвесторами повністю виконані свої зобов'язання з інвестування)

²⁹³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22209422>

²⁹⁴ [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419)

²⁹⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36322097>

Малиновський суд м. Одеси визнав за інвесторами майнові права на об'єкти інвестування – квартири²⁹⁶.

Визнання права власності є фундаментальним та вкрай важливим інструментом для захисту прав споживачів фінансових послуг – інвесторів за схемами залучення коштів для фінансування будівництва житла. Тому видається доцільною розробка аналізу судової практики із зазначеного питання та доведення її до судів першої інстанції.

Термін виконання забудовником обов'язків за договором фінансування будівництва житла

Неоднаковими є підходи щодо визначення терміну виконання забудовником обов'язків за договором фінансування будівництва житла, й відповідно, розрахунку прострочення виконання.

Так, Солом'янський районний суд міста Києва вважав недотримання планового терміну введення в експлуатацію порушенням термінів виконання за договором про участь у будівництві житла, й зазначив, що «відомості, зазначені у проспекті емісії стосуються лише розміщення цінних паперів і не можуть змінювати умови окремо укладених договорів, у тому числі умови щодо термінів закінчення будівництва та передачі об'єкту у власність позивача»²⁹⁷.

В іншій справі суд відмовився визнати порушення планового терміну закінчення будівництва (готовності об'єкта будівництва) як порушення термінів виконання за договором, та пов'язав термін виконання за договором фінансування будівництва житла виключно із кінцевим строком погашення цільових облігацій²⁹⁸. Суд зазначив, що у даних правовідносинах такий термін є обмеженим природою вимог позивача, а саме, тим, що право вимоги пов'язане із чинністю цільових облігацій відповідача, а тому термін звернення із вимогою та виконання зобов'язання у будь-якому разі не може перевищувати кінцевого строку погашення облігацій, передбаченого інформацією про випуск. У той же час, не можна вважати, що термін виконання зобов'язання відповідача за договорами пов'язується із подією, що неминуче настане, як це передбачено абз.2 ч.1 ст.530 ЦК України, оскільки введення в експлуатацію об'єкта будівництва не може вважатися безумовним фактом, що настане в майбутньому, внаслідок його залежності від суб'єктивних факторів, зокрема діяльності відповідача.

Доцільним є закріплення на нормативному рівні порядку визначення терміну виконання забудовником своїх зобов'язань щодо будівництва житла. Також видається доцільною розробка аналізу судової практики із зазначеного питання, який би встановив єдиний підхід до вирішення таких справ.

Стягнення пені, відшкодування збитків у зв'язку із несвочасним виконанням учасниками схеми обов'язків за договором фінансування будівництва житла

У зв'язку із юридичною складністю схем фінансування будівництва та низьким рівнем юридичної та фінансової грамотності населення споживачі досить часто позбавлені можливості захисту своїх прав.

Так, у схемах фінансування будівництва житла з використанням ФФБ особа фактично позбавлена дієвих механізмів впливу на інших учасників схеми. Відповідно до ч. 1 ст. 1043 ЦК України управитель, який не виявив при управлінні майном належної турботливості про інтереси установника управління або вигодонабувача, зобов'язаний відшкодувати установникові управління завдані збитки, а вигодонабувачеві - упущену вигоду.

²⁹⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35602908>

²⁹⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24712355>

²⁹⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33356499>

У разі порушення забудовником строків будівництва та введення об'єкту будівництва в експлуатацію належна турботливість управителя зводиться фактично до «листування» із забудовником або споживачем.

Так, Дарницький районний суд м. Києва відмовив у задоволенні позову позивача про захист прав споживачів шляхом стягнення пені²⁹⁹. Позивач стверджував, що управитель не належним чином та не у повному обсязі повідомляв довірителя про хід виконання будівельних робіт, не вживав заходів реагування на порушення забудовником, термінів здійснення будівельних робіт тощо. Відмовляючи в задоволенні позову, суд зазначив, що управитель відповідав на лист позивача, а отже, факт неналежної турботливості не доведений. Суд також вказав, що вважає неспроможними вимоги позивача до забудовника, оскільки між останніми відсутні будь-які договірні відносини.

Суд підкреслив, що позивач повинен звертатись із вимогами до управителя про звернення до суду за захистом прав довірителя, оскільки забудовник у запланований строк здачі об'єкту інвестування останній не здав, а в разі відмови виконати такі вимоги дії управителя можуть бути в подальшому розцінені як непряма належна турботливість про інтереси позивача, що є підставою, за наявності відповідних доказів, для застосування санкцій, передбачених ч. 1 ст. 1043 ЦК України та стягнення збитків згідно ст. 22 ЦК України.

Так само, Апеляційний суд Чернігівської області відмовив позивачеві у позові до управителя у зв'язку з тим, що відсутня вина управителя у затримці термінів будівництва³⁰⁰.

У зв'язку із такими висновками аналізу судової практики доцільно розглянути можливість внесення змін до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», які б встановили необхідність укладання трьохсторонніх договорів щодо фінансування будівництва житла, за якими обов'язок забудовника щодо своєчасного введення в експлуатацію об'єкта інвестування виникав би безпосередньо перед інвестором.

Можливість розірвання договорів фінансування будівництва житла у зв'язку із простроченням виконання обов'язків учасниками схеми

Суди по-різному ставляться до можливості розірвання договорів щодо фінансування будівництва житла у зв'язку із простроченням виконання – не введенням об'єктів будівництва в експлуатацію або навіть відсутністю будівництва як такого.

Так, рішенням Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська, залишеним в силі Апеляційним судом Дніпропетровської області, позивачеві було відмовлено в задоволенні позову щодо розірвання інвестиційного договору³⁰¹. Суд, відмовляючи в задоволенні позову, попри те, що прострочення введення в експлуатацію на момент розгляду справи становило вже майже два роки, вказав, що оскільки інвестиційний договір містить умови, що «емітент має право в односторонньому порядку без пояснення причин змінити термін введення будинку в експлуатацію на термін від 60 до 180 календарних днів, при цьому інвестор має право підписати додаткову угоду чи угоду про розірвання договору», то це свідчить про те, що договором передбачено його розірвання лише за згодою сторін». А посилання позивача і апелянта на те, що будинок не введений в експлуатацію, і це є істотним порушенням умов договору відповідачем і підставою для розірвання інвестиційного договору, - не може бути прийнято до уваги, оскільки таке посилання не підтверджено належними, допустимими і достатніми доказами завдання позивачці шкоди.

У той же час, в іншій справі Васильківський міськрайонний суд Київської області задовольнив позов позивача про розірвання договору та стягнення коштів³⁰². Суд вказав, що вимогами ст. 611 ЦК України передбачено, що у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або

²⁹⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36539175>

³⁰⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37022400>

³⁰¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27492158>

³⁰² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36482248>

законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків та моральної шкоди. Частиною 2 ст. 651 ЦК України встановлено, що договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Враховуючи, що на підставі зібраних про справу доказів встановлено те, що відповідач істотно порушив умови укладеного між сторонами договору про інвестування в будівництво житла, внаслідок чого позивач позбавлений можливості отримати у власність право на об'єкт інвестування, суд дійшов висновку про наявність правових підстав для розірвання спірного договору, а також відповідно до його умов стягнення з відповідача на рахунок позивача, що відкрито у в банку-агенті, суми внесених інвестицій.

Поширення норм ЗУ «Про захист прав споживачів» на відносини, що виникають за договорами фінансування будівництва житла

Зустрічаються випадки неоднакових підходів до застосування ЗУ «Про захист прав споживачів» до відносин, що виникають за договорами фінансування будівництва житла.

Так, Октябрський районний суд м. Полтави відмовив у задоволенні позовних вимог позивача щодо стягнення пені відповідно до ЗУ «Про захист прав споживачів» у справі, в якій забудовник прострочив виконання робіт³⁰³. Суд зазначив, що оскільки право власності виникло з правочину, то суд вважає, що вимоги в частині стягнення пені за ст.10 ЗУ «Про захист прав споживачів» не підлягають задоволенню, тому що правовідносини між позивачем і відповідачем виникли з договірних стосунків, а саме з договору про резервування нерухомості для передачі у власність, але не з правовідносин, що виникли з договору послуги, що регулюються ЗУ «Про захист прав споживачів».

Приморський районний суд м. Маріуполя взагалі вказав на те, що «спірний договір є договором про дольову (пайову) участь у будівництві, де кожна із сторін несе обов'язки, відповідні ризики, а також те, що договором не передбачено штрафні санкції у вигляді пені, а також враховуючи, що даний договір є змішаним договором про інвестиційну та сумісну діяльність, то суд приходить до висновку, що норми ЗУ «Про захист прав споживачів» не можуть розповсюджуватися на дані правовідносини. При цьому суд вважає, що позивачка не є споживачем, тобто особою, яка придбає, використовує або має намір придбати чи замовити товари, роботи, послуги. За укладеним договором позивачка у відповідача не придбавала ніяких товарів, не замовляла роботу або послугу, а є одним з учасників спільної діяльності щодо дольового будівництва. У даному випадку в зазначеному договорі сторони передбачили, що загальною метою діяльності є не отримання прибутку, а створення житлового об'єкта, в якому за результатами діяльності сторони набувають право власності на створені продукти пропорційно до свого вкладу. За даним договором сторони об'єднали свої ресурси, у тому числі і фінансові, для досягнення поставленої мети, в даному випадку будівництва житлового будинку. При таких конкретних обставинах позовні вимоги позивача щодо стягнення пені на підставі ЗУ «Про захист прав споживачів» є таким, що не обґрунтовані на законі та задоволенню не підлягають³⁰⁴.

Інші суди в повному обсязі застосовують ЗУ «Про захист прав споживачів» до відносин щодо фінансування будівництва житла.

Так, Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська, задовольняючи вимоги позивача про захист прав споживача, визнання договорів недійсними з підстав застосування нечесної підприємницької практики, вказав, що після укладення вищевказаних договорів фактично інвестування, участі у фінансуванні будівництва, позивач є споживачем, а відповідач є виконавцем у розумінні ЗУ «Про захист прав споживачів»³⁰⁵. Також суд підкреслив, що у п. 2 постанови № 5 Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 року «Про практику розгляду цивільних

³⁰³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30269546>

³⁰⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39744549>

³⁰⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37555119>

справ за позовами про захист прав споживачів» зазначено, що відносини щодо захисту прав споживачів можуть виникати також з актів законодавства або з інших угод, які не суперечать Закону.

Попри те, що Аналіз судової практики з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009 - 2012 рр.) ВСУ містив висновок, що Закон про захист прав споживачів застосовується до указаних правовідносин в частині, не врегульованій спеціальним законом, суди продовжують по-різному вирішувати питання застосування цього Закону до відносин з фінансування будівництва житла.

Передача забудовником майнових прав на нерухомість, що будується

Неоднаковість застосування судами норм права щодо законності передачі забудовником майнових прав на нерухомість, що будується, неодноразово ставала предметом розгляду ВСУ та привела до формування певної правової позиції ВСУ.

Здебільшого це стосується справ, за якими забудовники передавали в іпотеку майнові права на нерухомість, що будується, за іпотечними договорами, що були укладені до 25 грудня 2008 року, оскільки до того моменту ЗУ «Про іпотеку» не передбачав можливості іпотеки майнових прав на об'єкт незавершеного будівництва. Відповідно до правової позиції ВСУ майнові права на об'єкт незавершеного будівництва віднесені до предмета іпотеки згідно із ЗУ від 25 грудня 2008 року «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва», яким були внесені зміни до законодавчих актів України, у тому числі Закону України «Про іпотеку»³⁰⁶.

За іншими правовими позиціями такі іпотечні договори також визнавались недійсними через те, що іпотекодавцем могла бути лише особа, яка могла б документально підтвердити право на набуття нею у власність відповідного нерухомого майна у майбутньому, а оскільки інвестор сплатив 100% вартості відповідного об'єкта, то саме інвестор, а не забудовник міг виступати іпотекодавцем. ВСУ зазначив, що аналіз положень ЦК України, ЗУ «Про іпотеку» та ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» свідчить про те, що майнове право, що є предметом застави (іпотеки), - це обумовлене право набуття в майбутньому прав власності на нерухоме майно (право з відкладальною умовою), яке виникає тоді, коли виконані певні, але не всі правові передумови, що є необхідними й достатніми для набуття речового права.

Виконання зобов'язань за інвестиційною угодою свідчить про вчинення дій, спрямованих на виникнення юридичних фактів, необхідних і достатніх для отримання права вимоги переходу права власності на об'єкт будівництва або набуття майнових прав на цей об'єкт.

Розпорядження цими правами будь-ким, крім особи інвестора або без його згоди на передачу майнових прав у заставу, порушує права інвестора й не відповідає вимогам частини другої статті 583 ЦК України та статті 5 ЗУ «Про іпотеку» (у редакції, яка була чинною з 23 лютого 2006 року до 25 грудня 2008 року)³⁰⁷.

Визнання договорів фінансування будівництва житла недійсними

Як свідчить проаналізована судова практика, суди досить часто приймають рішення на користь позивачів – споживачів фінансових послуг та виносять рішення про визнання недійсними договорів, за якими відбувалось залучення коштів для будівництва житла. Це, зокрема, відбувається, коли особу вводять в оману стосовно правомочностей сторони за договором, або щодо обставин, які мають суттєве значення – наприклад, наявності законних підстав для володіння або користування ділянкою, на якій планується споруджувати будинок.

Так, Апеляційний суд м. Києва залишив у силі рішення Солом'янського районного суду м. Києва, яким було задоволено позов позивача щодо визнання недійсним договору про участь у будівництві об'єкта нерухомості. Суд першої інстанції виходив з того, що відповідач,

³⁰⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31073138>

³⁰⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32213989>

який був у договорі поіменованій як забудовник, не мав ані законних підстав для користування земельною ділянкою, ані дозволів на виконання будівельних робіт³⁰⁸.

Жовтневий районний суд м. Харкова визнав недійсним договір про участь у фонді фінансування будівництва як такий, що вчинений під впливом омані, оскільки документація на спорудження об'єктів житла з інфраструктурою вводила в оману позивача³⁰⁹.

Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська також визнав недійсним договір про закріплення об'єкту інвестування та договір про придбання сертифікатів ФОН, оскільки споживача було введено в оману щодо наявності землі для будівництва та дозволів на будівництво³¹⁰. Суд зробив висновок, що ЗУ «Про захист прав споживачів» застосовується до указаних правовідносин у частині, не врегульованій спеціальним законом. У результаті вчинення недійсних правочинів, що ввели позивачку в оману, вона як потерпіла сторона була позбавлена відповідачем можливості розпоряджатися та використовувати власні кошти у своїх інтересах, тим самим протиправно зазнала збитків, що підлягають відшкодуванню в повному обсязі відповідачем. Особи, причетні до управління відповідача, своїми діями свідомо склали у позивачки, як у споживача фінансових послуг, враження, що вони кваліфіковані спеціалісти в галузі нерухомості та фінансових послуг, обманом склали враження, що управління її грошовими коштами можливо призведе до набуття нею права власності на житлову квартиру.

Водночас, якщо учасники схем фінансування будівництва житла мають усі правомочності у відповідних правовідносинах щодо будівництва житла, але наявним є порушення строків за договорами про участь у ФФБ, суд правомірно відмовляє у задоволенні позовів про визнання недійсними таких договорів, та задовольняє вимоги щодо повернення коштів за такими договорами³¹¹.

Зловживання з боку споживачів

Подекуди споживачі намагаються зловживати правом та розповсюдити норми щодо несправедливих умов ЗУ «Про захист прав споживачів» на договори кредиту, зобов'язання за якими забезпечуються шляхом передачі в заставу цільових облігацій.

Так, у справі № 2-10372/11³¹² споживач з посиланням на п.1, ч.5, ст.11 ЗУ «Про захист прав споживачів», яка передбачає, що до договорів із споживачами про надання споживчого кредиту застосовуються положення цього Закону про несправедливі умови в договорах, зокрема положення, згідно з якими: для надання кредиту необхідно передати як забезпечення повну суму або частину суми кредиту чи використати її повністю або частково для покладення на депозит, або викупу цінних паперів, або інших фінансових інструментів, крім випадків, коли споживач одержує за таким депозитом, такими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами таку ж або більшу відсоткову ставку, як і ставка за його кредитом – просив суд розірвати кредитний договір з банком, а також зобов'язати банк передати споживачеві цільові облігації та суму коштів, сплачену споживачем при обслуговуванні кредитного договору.

Відмовляючи в задоволенні позовних вимог, суд зазначив, що договори купівлі-продажу безпроцентних облігацій та інвестиційні договір на придбання квартири та гаражу передували укладенню кредитного договору, що в свою чергу унеможлиблює застосування п.1, ч. 5, ст.11 ЗУ «Про захист прав споживачів». Позичальником ще до укладення кредитного договору було прийняте рішення про викуп цінних паперів, а отже, надання в заставу цільових облігацій не було обов'язковою умовою надання кредиту, що свідчить про дотримання банком вимог ст.11 ЗУ «Про захист прав споживачів».

Загалом, суди правильно вирішують зазначену категорію справ. Намагання ж позивачів визнавати договори щодо залучення коштів для фінансування будівництва житла

³⁰⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39600410>

³⁰⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29257423>

³¹⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37555119>

³¹¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30726863>

³¹² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24996048>

недійсними з підстав, зазначених вище, зумовлені або низьким рівнем правової освіти споживачів (їх необізнаністю та складністю юридичного оформлення зазначених схем), або ж зі зловживанням правом на звернення до суду.

Висновки

- ▶ Судова практика з розгляду справ, що стосуються договорів фінансування будівництва житла, значна, різноманітна та неоднорідна. Неоднорідність судової практики зумовлена юридичною складністю схем фінансування будівництва житла, швидким розвитком законодавства з цього питання, порівняно, недовготривалою практикою існування зазначених схем, а також низьким рівнем правової освіти споживачів фінансових послуг.
- ▶ Найбільш поширеними справами у даній категорії є справи щодо:
 - *Визнання права власності.* Суди по-різному вирішують питання щодо можливості судового захисту права власності на об'єкт інвестування – житло, що будується. Деякі суди відмовляють у визнанні майнових прав на об'єкт інвестування на недобудовану квартиру, вважаючи що спір відсутній через належність таких споживачу в силу закону; інші все ж таки задовольняють позови споживачів.
 - *Терміну виконання забудовником обов'язків за договорами фінансування будівництва житла.* Суди по-різному вирішують питання щодо визначення терміну виконання за договором фінансування будівництва житла, й відповідно, розрахунку прострочення виконання. Деякі суди вважають плановий термін закінчення будівництва та введення в експлуатацію як визначений договором термін виконання зобов'язань за договором, інші ж вважають його лише плановим і таким, що не зобов'язує сторону за договором дотримуватись саме його. У договорах, що стосуються залучення коштів для фінансування будівництва житла шляхом випуску цільових облігацій, суди визначають терміном виконання граничний строк погашення облігацій, визначений умовами їх випуску.
 - *Стягнення пені, відшкодування збитків у зв'язку із несвоєчасним виконанням обов'язків учасниками схеми за договорами фінансування будівництва житла.* Суди в основному правильно розглядають справи зазначеної категорії. У більшості випадків через неналежний рівень правової обізнаності споживачі звертаються до управителів із вимогами щодо відшкодування збитків у зв'язку з несвоєчасним введенням житла до експлуатації, в той час як вони повинні звертатись до них із вимогами щодо про звернення до суду за захистом прав довірителя.
 - *Можливості розірвання договорів фінансування будівництва житла у зв'язку із простроченням виконання обов'язків учасниками схеми.* Суди в більшості випадків правильно вирішують спори цієї категорії, розриваючи договори, за якими наявним є прострочення виконання. Але трапляються випадки, коли суди не надають належної правової оцінки наявним фактам прострочення, не вважають довготривале прострочення істотним порушенням договору та відмовляють у розірванні таких договорів. Суди повинні виходити з того, що залучення коштів для фінансування будівництва житла є суттєвою обставиною для більшості позивачів, адже для цього досить часто використовуються заощадження споживачів і кредитні ресурси. Тому своєчасне введення в експлуатацію житлового будинку є важливим для споживача.

- *Поширення норм ЗУ «Про захист прав споживачів» на відносини, що виникають за договорами щодо фінансування будівництва житла.* Попри те, що Аналіз судової практики з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009 - 2012 рр.) ВСУ містив висновок, що Закон про захист прав споживачів застосовується до указаних правовідносин в частині, не врегульованій спеціальним законом, суди продовжують по-різному вирішувати питання застосування цього Закону до відносин з фінансування будівництва житла.
 - *Передачі забудовником в іпотеку майнових прав на нерухомість, що будується.* При розгляді справ щодо законності передачі забудовником в іпотеку майнових прав на нерухомість, що будується, суди повинні виходити з того, що виконання в повному обсязі зобов'язань за інвестиційною угодою свідчить про вчинення дій, спрямованих на виникнення юридичних фактів, необхідних і достатніх для отримання права вимоги переходу права власності на об'єкт будівництва або набуття майнових прав на цей об'єкт, тому розпорядження цими правами будь-ким, крім особи інвестора або без його згоди на передачу майнових прав в іпотеку, порушує права інвестора й не відповідає вимогам частини другої статті 583 ЦК України та статті 5 ЗУ «Про іпотеку».
 - *Визнання договорів фінансування будівництва житла недійсними.* Загалом, суди правильно вирішують зазначену категорію справ, визнаючи недійсними договори щодо залучення коштів для фінансування будівництва житла, коли споживача введено в оману щодо обставин (юридичних фактів), які мають істотне значення для прийняття ним рішення щодо укладення таких договорів. Також суди правомірно відмовляють у задоволенні позовів про визнання недійсними договорів щодо залучення коштів для фінансування будівництва житла, коли відсутній факт омани, а наявним є лише факт порушення зобов'язань щодо своєчасного будівництва житла. У зв'язку з цим судам слід особливо ретельно досліджувати обставини укладення та юридичне оформлення не тільки договорів щодо залучення коштів для фінансування будівництва житла, а й наявність відповідних рішень, дозволів та ліцензій уповноважених органів, які б підтверджували законність будівництва.
- ▶ З метою однакового застосування законодавства при розгляді справ, що стосуються схем фінансування будівництва житла, видається доцільною розробка Аналізу судової практики судів вищих інстанцій із зазначеної категорії справ.
 - ▶ Серед заходів нормативного регулювання доцільно розглянути можливість внесення змін до ЗУ «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», які б встановили необхідність укладання трьохсторонніх договорів фінансування будівництва житла, за якими обов'язок забудовника щодо своєчасного введення в експлуатацію об'єкта інвестування виникав би безпосередньо перед інвестором. Також доцільно на нормативному рівні визначити порядок визначення терміну виконання забудовником своїх обов'язків щодо будівництва житла.

V. Судова практика щодо фінансових пірамід

Згідно із загальноприйнятим визначенням, фінансова піраміда - це тип фінансового шахрайства, що передбачає виплату існуючим інвесторам фіктивних прибутків за рахунок коштів, внесених новими інвесторами.

На сьогодні поняття «фінансова піраміда» у законодавстві України чітко не визначено. Єдина згадка міститься у ЗУ «Про захист прав споживачів»: до дій, що вводять в оману, віднесено утворення, експлуатацію або сприяння розвитку пірамідальних схем, за яких споживач сплачує за можливість одержання компенсації, яку надають за рахунок залучення інших споживачів до такої схеми, а не за рахунок продажу або споживання продукції.

Таким чином, такі ознаки повинні існувати одночасно для того, щоб визначити дії такими, що підпадають під пірамідальну схему:

- 1) здійснення плати за можливість одержання учасником компенсації;
- 2) компенсація надається за рахунок залучення учасником інших споживачів схеми;
- 3) відсутність продажу або споживання товару.

Попри те, що різні форми фінансових пірамід законодавчо заборонені у США, Канаді, європейських країнах, Китаї, Австралії, Бразилії, в Україні на сьогоднішній день фінансові піраміди законодавчо не заборонені. Законопроект, який передбачав кримінальну відповідальність за створення, сприяння діяльності, пропозицію участі, рекламування пірамідальної схеми, тобто по суті забороняє фінансові піраміди, було прийнято лише в першому читанні. Прийняття цього закону є необхідним кроком для заборони фінансових пірамід.

Фінансові піраміди мають різноманітні форми існування та форми взаємовідносин із учасниками: можуть бути як юридичними особами, так і функціонувати без їх створення, можуть укладати із учасниками різноманітні види договорів (про інформаційні послуги тощо) або не укладати взагалі. Договори складаються таким чином, що ускладнюється звернення до суду.

За інформацією Нацкомфінпослуг, протягом 2013 року за скаргами споживачів ринку фінансових послуг Нацкомфінпослуг виявлено наступні схеми, що мають ознаки фінансових пірамід: "Лавина подарунків", "Manors Investment", "MMM" та "Businessthemан".³¹³

Судова практика за участю споживачів, яку можна умовно (за відсутності законодавчого визначення фінансової піраміди, але враховуючи законодавчі ознаки пірамідальної схеми) вважати такою, що стосується діяльності фінансових пірамід, є достатньо значною. Так, у Єдиному державному реєстрі судових рішень нами знайдено 2341 судових рішень, які стосуються спорів споживачів стосовно пірамідальних схем.

Слід також зауважити, що до 2012 року діяльність із адміністрування покупок у групах у більшості випадків також кваліфікувалася судами як діяльність із залученням пірамідальних схем, а відтак зазначена вище кількість справ у Єдиному державному реєстрі судових рішень включає і цю категорію справ. Однак, у 2012 році адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах було віднесено до фінансових послуг (Закон України від 2 червня 2011 року, який набув чинності з 8 січня 2012 року) та розпорядженням Нацкомфінпослуг 09.10.2012 № 1676 затверджено Ліцензійні умови провадження діяльності з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах. Після цього судова практика у цій категорії справ кардинально змінилася. Зважаючи на зазначене, діяльність із адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах не є предметом аналізу у цьому розділі, а розглядається в окремому розділі цього дослідження.

³¹³ <http://nfp.gov.ua/news/371.html>

Аналіз судової практики щодо діяльності фінансових пірамід дозволяє сказати, що відсутні єдині узгоджені підходи не лише щодо кваліфікації тієї чи іншої діяльності як фінансової піраміди, але і щодо визначення правових наслідків такої діяльності. Із проаналізованих нами 20 найбільш показових справ щодо діяльності славнозвісної системи MMM, можна виокремити такі проблемні питання у кваліфікації зазначених правовідносин.

Застосування ЗУ «Про захист прав споживачів»

У всіх проаналізованих справах відповідачами виступали не суб'єкти господарювання, а фізичні особи, які нібито виступали представниками системи MMM, та яким позивачі перераховували кошти на банківські ЗУ України «Про захист прав споживачів» (ст. 19) у частині вчинення правочинів із використанням нечесної підприємницької практики.³¹⁴ Водночас, судами не обґрунтовується, чи дійсно до даних правовідносин може застосовуватися ЗУ «Про захист прав споживачів».

Цей Закон, як зазначено у преамбулі, регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності. Як виконавець, так і продавець, згідно із визначеннями, наведеними у ст. 1 Закону, повинні бути суб'єктами господарювання. Стаття 19 щодо нечесної підприємницької практики, яка застосовувалася судами у цих справах, також передбачає провадження надавачем послуг підприємницької діяльності. У проаналізованих справах судами не досліджувалося питання, чи є відповідач по справі суб'єктом господарювання. Очевидно, у більшості випадків, відповідачі не мали такого статусу, а були звичайними учасниками мережі MMM. Відтак, ЗУ «Про захист прав споживачів» не може бути застосованим до даних правовідносин, що означає: неможливість кваліфікації діяльності відповідачів як нечесної підприємницької практики та неможливість визнання укладених правочинів недійсними із зазначених підстав.

З точки зору вдосконалення законодавства це, у свою чергу, зумовлює потребу у врегулюванні даної прогалини та внесенні змін до законодавства у частині чіткого та всеохопного визначення фінансових пірамід та захисту прав споживачів.

Наявність чи відсутність цивільних правовідносин (у тому числі договірних) між сторонами

У 10 із 20 проаналізованих справ суди вирішували питання про наявність чи відсутність цивільно-правових (зобов'язальних, договірних, грошових) правовідносин між позивачем та відповідачем.

Так, Апеляційний суд АРК рішенням від 12.02.2014 р. підтвердив обґрунтованість висновків суду першої інстанції про виникнення цивільно-правових відносин між позивачем та відповідачем, оскільки позивач перерахував на рахунок відповідача кошти з метою взяти участь у фінансовій системі «Всесвітня каса взаємодопомоги» і повернути цю суму з відсотками. Зважаючи на відсутність даних про реєстрацію суб'єкта господарської діяльності «MMM-2011» на території України, суд погодився із висновком суду першої інстанції про виникнення у відповідача певного грошового зобов'язання, яке оформлено усною угодою.³¹⁵ У іншій аналогічній справі цей же суд зазначає, що будь-яких доказів наявності договірних відносин між позивачем та відповідачем суду не надано.³¹⁶ За наявності внесення позивачем грошей на рахунок відповідача без наявності договору, дані правовідносини сторін регулюються ст. 1212 ЦК України, що в принципі не суперечить попередньому висновку про існування цивільно-правових відносин між сторонами. Висновок про відсутність договірних відносин зроблено у рішенні Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 08.10.2013 р.³¹⁷

³¹⁴ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39117076>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/37472817>

³¹⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37734690>

³¹⁶ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35602252>

³¹⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34676983>

Ще в одній аналогічній справі щодо «МММ-2011» Апеляційний суд АРК у рішенні від 16.09.2013 р. зазначив, що відповідачем не надано належних та допустимих доказів відносно того, що між ним та позивачкою існували будь-які відносини, які б давали підстави для виникнення цивільних прав та обов'язків, а за обставин, які склалися між сторонами, отримання відповідачем грошових коштів за рахунок позивачки слід вважати безпідставно набутим майном.³¹⁸ Такого висновку дійшов Апеляційний суд Донецької області в ухвалі від 06.05.2014 р.: ніяких належних та допустимих доказів на підтвердження наявності між сторонами зобов'язаних правовідносин позивач суду не надав.³¹⁹ Важко погодитися із висновком про відсутність зобов'язальних правовідносин між сторонами у даній категорії справ, адже набуття майна без достатньої правової підстави є також цивільним, хоча й недоговірним зобов'язанням, а тому спричиняє виникнення цивільних прав та обов'язків.

Висновок про відсутність цивільно-правових відносин між сторонами зроблено та відмовлено у позові про стягнення боргу і рішенням Микитівського районного суду м. Горлівки Донецької області від 17.10.2013 р.³²⁰

Набуття майна без достатньої правової підстави

У 14 із 20 справ суди розглядають питання про наявність чи відсутність відносин зі набуття та збереження майна (коштів) без достатньої правової підстави та застосування статей 1212-1213 ЦК України. Причому, у 4 із зазначених 14 справ суди дійшли висновку про відсутність таких правовідносин та відмовили в позові.

У більшості випадків судами правильно зазначалося, що обов'язковими умовами для виникнення зобов'язання з безпідставного збагачення є:

- набуття або збереження майна;
- набуття або збереження майна за рахунок іншої особи;
- відсутність правової підстави для набуття або збереження майна за рахунок іншої особи (відсутність положень закону, адміністративного акту, правочину або інших підстав, передбачених ст. 11 ЦК України).

У більшості судових справ, у яких винесено рішення про задоволення позову, суди досліджували факт, чи дійсно відповідачем було набуто майно у вигляді грошових коштів, належні та допустимі докази на підтвердження перерахування коштів у вигляді квитанцій, виписок із банківських рахунків відповідача, та про безпідставність отримання останнім грошових коштів.

У 6 рішеннях суди оцінювали факт реєстрації позивача в мережі Інтернет як учасника програми МММ-2011/2012. Зокрема, у 4 рішеннях обґрунтовано зазначається, що існування відповідного Інтернет ресурсу, списків осіб, факту реєстрації учасника у програмі не відповідає вимогам належності та допустимості доказів та не спростовує висновків суду щодо безпідставності отримання коштів.³²¹ Разом із тим, у 2 справах суди апеляційної інстанції відхилили доводи апеляційної скарги про те, що інформація з мережі Інтернет є неналежним доказом у справі, оскільки суд першої інстанції при ухваленні рішення, відповідно до ст. 212 ЦПК України, оцінив докази з урахуванням вимог ст.ст. 58, 59 ЦПК України про їх належність та допустимість. У результаті, апеляційні скарги апелянтів по справах, щодо яких у позові було відмовлено, були відхилені.³²²

У деяких випадках суди обмежувалися загальними фразами про ненадання відповідачем суду належних доказів укладення будь-яких правочинів між сторонами, тобто існування будь-якої правової підстави для переказу спірних коштів.³²³

³¹⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33586092>

³¹⁹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38778290>

³²⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34226350>

³²¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32345556>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32958747>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33800577>

³²² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31921671>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37100570>

³²³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37472817>

У 6 із 20 проаналізованих справ у позовах щодо повернення коштів, залучених до фінансових пірамід (MMM-2011/2012), було відмовлено.³²⁴ Зазначені справи були аналогічними до тих, які розглядалися вище та позови за якими були задоволені, що свідчить про неоднозначність застосування судами законодавства у зазначеній категорії справ. Основними аргументами судів на користь відмови в позові були:

добровільність об'єднання MMM-2011/2012, існування якого не заборонено законодавством та реєстрації її учасників через офіційний сайт системи мережі Інтернет, тобто відсутність підстав вважати грошові кошти безпідставно набутими відповідачем;

добровільність прийняття публічної пропозиції зареєструватися в системі MMM, перерахування коштів на виконання програми MMM, а тому відсутність підстав вважати грошові кошти безпідставно набутими відповідачем;

врахування інформації з мережі Інтернет про реєстрацію учасників як належного та допустимого доказу;

відсутність цивільно-правових відносин, а натомість суд вбачає склад кримінального правопорушення;

відсутність будь-яких договірних відносин між сторонами (при цьому, питання наявності недоговірних зобов'язань судом не розглядається взагалі).

Також суди вибірково застосовували ст. 11 ЦК України, говорячи про те, що підставами виникнення цивільних прав та обов'язків є договори та інші правочини. Однак, перелік підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, передбачений ч. 2 ст. 11 ЦК України, не є вичерпним. До них належать також інші юридичні факти, яким можна вважати факт перерахування коштів на банківський рахунок відповідача.

Відшкодування шкоди

У незначній частині судових справ суди кваліфікували відносини між споживачами та фінансовими пірамідами як недоговірні зобов'язання з відшкодування шкоди (глава 82 ЦК України). Так, Куйбишевський районний суд м. Донецька у рішенні від 16.07.2013 р. одночасно застосовує ст. 22 ЦК України щодо завдання збитків, ст. 1166 ЦК України щодо відшкодування шкоди, ст. 400 ЦК України щодо обов'язку недобросовісного володільця негайно повернути майно особі, яка має на нього право власності, та ст.ст.1212-1214 ЦК України щодо набуття та збереження майна без достатньої правової підстави.³²⁵ Баглійський районний суд м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області у рішенні від 12.02.2013 р. виходив з того, що діями відповідача, на банківський рахунок якого було перераховано кошти позивача з метою участі в системі MMM, завдана шкода, яка підлягає відшкодуванню на підставі ст. 1166 ЦК України.³²⁶ Апеляційний суд Дніпропетровської області рішенням від 27.06.2013 р. змінив це рішення, зазначивши про задоволення позову на підставі ст. 1212 ЦК України. На думку суду, з якою ми погоджуємося, обставини справи свідчать не про завдану позивачці діями відповідачки шкоду в розумінні ст. 1166 ЦК України, а про отримання нею без достатньої правової підстави грошових коштів. Відтак, такі правовідносини регулюються ст. 1212 ЦК України.³²⁷

Відповідальність за невиконання грошового зобов'язання

У 4 із 21 проаналізованих справ судді вирішували питання про наявність чи відсутність грошового зобов'язання між сторонами та, як наслідок, про можливість стягнення пені та індексу інфляції. Причому, тут також застосовувалися різні підходи:

³²⁴ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37100570>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34226350>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38778290>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31921671>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38325058>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35297861>

³²⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32738582>

³²⁶ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29523501>

³²⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32129102>

Судова практика щодо фінансових пірамід || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

- у рішенні Апеляційного суду АРК від 12.02.2014 р. говориться про відсутність грошового зобов'язання;³²⁸
- в ухвалі Апеляційного суду Донецької області від 06.05.2014 р. говориться про відсутність договірних зобов'язань між сторонами (зокрема, договору позики), а відтак, неможливість застосування ч. 2 ст. 625 ЦК України як такої, що передбачає захід цивільно-правової відповідальності у вигляді стягнення пені та інфляційної складової за договором позики;³²⁹
- у рішенні Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 08.10.2013 р. йдеться про неможливість застосування ст. 625 ЦК України щодо стягнення індексу інфляції та 3% річних у зв'язку із відсутністю договірних правовідносин (хоча судом визнається наявність відносин із набуття майна без достатньої правової підстави).³³⁰ Рішення залишено в силі ухвалою Апеляційного суду Хмельницької області від 28.11.2013 р.³³¹
- у рішенні Куйбишевського районного суду м. Донецька від 16.07.2013 р. встановлюється наявність відносин з набуття та збереження майна без достатньої правової підстави та застосовується ст. 625 ЦК України щодо відповідальності за прострочення виконання грошового зобов'язання;³³²
- у рішенні Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 25.09.2013 р. встановлюється наявність відносин з набуття та збереження майна без достатньої правової підстави та застосовується ст. 536 щодо відповідальності за користування чужими грошовими коштами.³³³

Висновки

- Судова практика у справах щодо фінансових пірамід є доволі суперечливою, що зумовлено насамперед відсутністю визначення «фінансової піраміди» у законодавстві та чітких правових наслідків їх створення та діяльності.
- Основними проблемними питаннями судової практики у зазначеній категорії справ є:
 - неузгоджені підходи до вирішення питання про наявність чи відсутність цивільно-правових (зобов'язальних (договірних чи не договірних), грошових) правовідносин у аналогічних справах;
 - неоднозначне застосування до правовідносин норм ЗУ «Про захист прав споживачів» у частині вчинення правочинів із використанням нечесної підприємницької практики (ст. 19);
 - розбіжності у підходах щодо кваліфікації відносин як зобов'язання із набуття та збереження майна (коштів) без достатньої правової підстави чи зобов'язання з відшкодування шкоди;
 - вирішення питання про наявність чи відсутність грошового зобов'язання між сторонами та, як наслідок, про можливість стягнення пені та індексу інфляції;
 - різні підходи до визнання інформації з мережі Інтернет у якості належного та допустимого доказу.

³²⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37734690>

³²⁹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38778290>

³³⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34676983>

³³¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35563947>

³³² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32738582>

³³³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33800577>

Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг
|| Судова практика щодо фінансових пірамід

► Фінансові піраміди мають різноманітні форми існування та форми взаємовідносин із учасниками. Через це споживачам важко розібратися у правових нюансах їх взаємовідносин із фінансовими пірамідами та правильно сформулювати позовні вимоги. Як наслідок, окрім таких підстав для відмови у позовах, як: добровільне волевиявлення учасника, принцип свободи договору, відсутність цивільно-правових відносин між сторонами,— доволі часто до відмови в позові призводить необґрунтованість або неправильне формулювання самих позовних вимог.

► Прийняття закону, який би визначав поняття «фінансової піраміди» та встановив кримінальну відповідальність за створення, сприяння діяльності, пропозицію участі, рекламування пірамідальної схеми, було б позитивним кроком на шляху попередження створення фінансових пірамід та упорядкування судової практики у таких справах.

Висновки та рекомендації

Причини, що призводять до виникнення спорів щодо фінансових послуг, лежать у сфері відповідальності як споживачів (зокрема, недостатня обізнаність з вимогами законодавства щодо укладення договорів; нехтування ознайомленням із правилами надання послуг чи іншими документами, які на доповнення до укладених договорів регулюють відповідні договірні відносини), так і фінансових установ (прояви недобросовісності, зловживання своєю компетентністю у відносинах із громадянами з недостатньою високим рівнем фінансових знань та досвіду; включення несправедливих стосовно споживачів умов до договорів про надання відповідних послуг). Крім цього, існують об'єктивні причини, пов'язані з частими змінами законодавства щодо фінансових послуг, які ускладнюють правозастосування.

На даний час найбільш застосовуваним на практиці механізмом захисту прав споживачів фінансових послуг є судовий. Проведеним дослідженням виявлено значну кількість проблемних питань судової практики вирішення зазначеної категорії спорів, пов'язаних із неправильним застосуванням судами норм матеріального чи процесуального права, а також неоднаковими підходами до вирішення аналогічних справ:

1. **Невизнання частиною суддів за споживачами фінансових послуг загального статусу споживача** і, як наслідок, незастосування ряду процесуальних гарантій, передбачених законодавством у справах за позовами споживачів (зокрема, невизнання обґрунтованим застосування територіальної підсудності за вибором споживача, а також заперечення правомірності звільнення споживача від сплати судового збору).
2. **Превалювання формального підходу до вирішення спорів**; нерозвиненість у вітчизняному судочинстві традицій вирішення спорів шляхом застосування поряд із відповідними правовими нормами загальних засад цивільного законодавства – добросовісності, розумності, справедливості, забезпечення балансу прав та обов'язків сторін договору.
3. **Не завжди повний, об'єктивний та глибокий аналіз обставин справи**, невикористання процесуальних повноважень зі сприяння учасникам процесу, у першу чергу, споживачам, у зборі (у т.ч. шляхом призначення судових експертиз з питань, що потребують спеціальних знань фахівців) та наданні доказів, що дозволяють встановити істину у справі.
4. **Спільними проблемними питаннями для всіх фінансових послуг є:**
 - звужене тлумачення судами сфери застосування ЗУ «Про захист прав споживачів» до договорів про надання фінансових послуг та, як наслідок, відмова у застосуванні гарантій, що впливають із нього;
 - при розгляді спорів щодо визнання недійсними договорів про надання фінансових послуг – непроведення достатньо глибокого аналізу умов договорів на предмет їх відповідності законодавству та загальним засадам захисту прав споживачів; ненадання правової оцінки інформації, з якою був ознайомлений споживач до укладення договору у випадках, коли таке ознайомлення вимагається законом; змішування обставин, які свідчать про недотримання форми та досягнення згоди з усіх істотних умов договору; не завжди правильна кваліфікація послуг як фінансових чи нефінансових та наявності права їх надавати;
 - не завжди правильне та однакове застосування законодавства у справах про відшкодування моральної шкоди, стягнення неустойки, процентів річних та інфляційних втрат за договорами про надання фінансових послуг;

- не завжди правильне встановлення закону, який підлягає застосуванню до тих чи інших правовідносин залежно від часу їх існування, з огляду на постійні зміни в законодавстві.
5. **Стосовно банківських вкладів (депозитів)** найбільш поширеними проблемними питаннями захисту прав вкладників є нарахування та виплата банком процентів за користування коштами до дня їх фактичного повернення вкладнику; відмова у видачі вкладів у разі запровадження мораторіїв НБУ. Менш поширеними є спори, що виникають у зв'язку з невизнанням банками договорів банківських вкладів, протиправно укладених їх працівниками з привласненням коштів вкладників; спори щодо можливості внесення банком змін до умов договорів в односторонньому порядку.
 6. **У сфері банківського кредитування** основними проблемними питаннями є застосування норм щодо наслідків недотримання форми правочину та недосягнення згоди з усіх істотних умов правочину; неналежна оцінка всіх обставин у справах про визнання кредитних договорів недійсними як укладених внаслідок введення в оману; неоднакові підходи до встановлення правової природи правочину, яким змінюється валюта кредиту та деякі інші умови за кредитним договором; поєднання в одному провадженні стягнення заборгованості за кредитним договором та звернення стягнення на заставлене майно або предмет іпотеки. Нагальним питанням, що потребує вирішення, є усунення розбіжностей у застосуванні судами нещодавно прийнятого ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті».
 7. **У сфері страхування** має місце неоднакове застосування судами положень законодавства щодо визнання недійсними умов договорів страхування через їх несправедливість стосовно страхувальників; визначення законності підстав відмови у виплаті страхового відшкодування; не завжди повна та правильна оцінка доказів, що підтверджують завдану шкоду, а також відповідності такої шкоди характеру і обставинам страхового випадку; розмежування реституції та суброгації; визначення розміру стягуваних сум.
 8. **У сфері діяльності кредитних спілок** виявлено неоднакове застосування судами положень законодавства щодо повернення пайових внесків, а також розмежування пайового внеску із внеском (вкладом) члена кредитної спілки на депозитний рахунок; надання повної інформації споживачу до укладення кредитного договору та його зміст; визнання умов договору несправедливими. Майже аналогічні проблеми існують при вирішенні спорів за участю ломбардів, зокрема, щодо визнання договору фінансового кредиту недійсним та визнання умов договорів несправедливими.
 9. **У сфері недержавного пенсійного забезпечення** найбільш проблемними є спори щодо переведення пенсійних коштів з НПФ до страхової організації чи на банківський депозитний рахунок. Часто відбувається підміна понять «договору банківського вкладу (депозиту)» та «договору про відкриття пенсійного депозитного рахунку»; помилково встановлюються підстави для здійснення пенсійних виплат відповідно до ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення». Суди не завжди правильно встановлюють природу та сторони пенсійного контракту.
 10. **У сфері адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах** судова практика суттєво різниться залежно від часу прийняття судового рішення (до чи після набрання чинності Ліцензійними умовами) та залежно від суб'єктів господарювання, що є відповідачами у справах (ліцензовані чи без відповідної ліцензії). Основними проблемними питаннями є визначення належності послуг, що надаються, до фінансових та наявності права їх надавати; необґрунтована відмова у позовах щодо визнання договорів недійсними; встановлення дати, на яку потрібно визначати факт наявності ліцензії на провадження діяльності з адміністрування; неоднакові підходи до відшкодування моральної шкоди; кваліфікація укладених договорів як недійсних або нікчемних.

11. Питаннями у сфері використання споживачами інструментів інвестиційних фондів є відповідальність КУА за несвоєчасні розрахунки з інвесторами, відмова судів у стягненні інфляційних і процентів річних від простроченої суми та процентів за користування чужими коштами у разі несвоєчасного викупу інвестиційних сертифікатів КУА.
12. У сфері залучення коштів для фінансування будівництва житла проблемними є питання визнання права власності інвестора на об'єкт інвестування, визначення терміну виконання обов'язків забудовником, відшкодування збитків у зв'язку із несвоєчасним виконанням таких обов'язків та розірвання договорів щодо фінансування будівництва житла у зв'язку із простроченням виконання обов'язків учасниками схеми.
13. У справах щодо фінансових пірамід судова практика є надзвичайно неоднорідною, що зумовлено, насамперед, відсутністю визначення «фінансової піраміди» у законодавстві та чітких правових наслідків їх створення та діяльності. Мають місце неузгоджені підходи до вирішення кваліфікації відповідних відносин як цивільно-правових; як договірних чи недоговірних; неоднозначне застосування до правовідносин норм ЗУ «Про захист прав споживачів» у частині вчинення правочинів із використанням нечесної підприємницької практики.

3 метою усунення зазначених вище недоліків рекомендуємо:

1. Вести постійну роз'яснювальну, навчальну роботу, покликану допомогти суддівському корпусу поступово змінити інструментарій, з використанням якого здійснюється оцінка доказів та виносяться судові рішення, на такий, що відповідає принципам справедливості, незловживання правом, переважання суті над формою.
2. За допомогою узагальнення чи аналізу судової практики вищих судових інстанцій надати суддям роз'яснення з питань:
 - поширення на споживачів фінансових послуг загальних норм законодавства про захист прав споживачів та норм щодо визначення територіальної підсудності, звільнення від сплати судового збору;
 - належної кваліфікації послуг як фінансових чи нефінансових, оцінки наявності права їх надавати;
 - належної оцінки всіх обставин справи у справах про визнання договорів недійсними внаслідок їх суперечності закону, укладення внаслідок введення в оману, недотримання форми тощо;
 - належної оцінки всіх істотних умов договору та застосування наслідків їх відсутності;
 - застосування законодавства у справах про відшкодування моральної шкоди, стягнення неустойки, процентів річних та інфляційних втрат (особливо за зобов'язаннями, вираженими в іноземній валюті) за договорами про надання фінансових послуг;
 - порядку нарахування процентів на банківських вклад, дій банку щодо зміни процентів в односторонньому порядку;
 - відповідальності банку за невиконання грошових зобов'язань за договором банківського вкладу;
 - правової кваліфікації обставин, які є перешкодами у виконанні банком грошових зобов'язань за договором банківського вкладу (зокрема, мораторіїв);
 - сфери застосування ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» у контексті кредитних правовідносин;
 - застосування ЗУ «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті»;

- розмежування інститутів регресу та суброгації у страхових спорах;
- єдиної методики визначення розміру страхових відшкодувань, які підлягають присудженню у тих чи інших видах страхових випадків;
- розмежування вкладів та пайових (членських внесків) до капіталу кредитних спілок;
- природи та сторін пенсійного контракту; переведення коштів з НПФ до страхової організації чи на банківський депозитний рахунок;
- правильного застосування законодавства у спорах, які стосуються схем фінансування будівництва житла (визнання права власності, відповідальність за прострочення виконання обов'язків учасниками схеми);
- узгоджених підходів у спорах щодо фінансових пірамід, залежно від форми існування та відносин із учасниками.

3. Внести низку змін до законодавства:

- до ЦПК України в частині допуску до розгляду в суді касаційної інстанції всіх касаційних скарг, що надходять у передбачені строки та відповідають встановленим вимогам щодо їх оформлення та подання;
- до ЗУ «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» щодо визначення наслідків ситуації, якщо банк-учасник Фонду гарантування вкладів фізичних осіб усупереч покладеному на нього обов'язку ознайомити до укладення договору банківського вкладу, який не гарантується Фондом, під підпис фізичну особу, яка має намір розмістити такий вклад, таке повідомлення не здійснює;
- до ЦК України щодо обов'язку банку нараховувати та виплачувати проценти, встановлені договором банківського вкладу, до надання вкладнику реальної можливості фактичного розпорядження сумою вкладу;
- до ЦК України, що про зменшення процентів за договором банківського вкладу банк зобов'язаний повідомити вкладника не пізніше, ніж за десять днів до дня, з якого проценти нараховуються за новою ставкою, у спосіб, встановлений договором, який дає можливість встановити дату відправлення та отримання повідомлення вкладником;
- до ЗУ «Про страхування» в частині закріплення обов'язку страховиків надавати страхувальникам примірник роздрукованих правил страхування під підпис;
- до ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у частині виключення правової норми, яка дозволяє повідомляти про страховий випадок лише страхувальнику;
- до ЗУ «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», встановивши порядок визначення терміну виконання забудовником своїх обов'язків щодо будівництва житла та необхідність укладання трьохсторонніх договорів фінансування будівництва житла, за якими обов'язок забудовника щодо своєчасного введення в експлуатацію об'єкта інвестування виникав би безпосередньо перед інвестором;
- прийняти закон, який би визначав поняття «фінансової піраміди» та встановив кримінальну відповідальність за створення, сприяння діяльності, пропозицію участі, рекламування фінансової піраміди.

Додаток. Перелік проаналізованих судових рішень

Проблемні питання застосування процесуального права

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 318

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 56

1. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 26.06.2014р. у справі № 22-ц/796/8666/2014
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39503202>
2. Рішення Сихівського районного суду м. Львова від 25.12.2013 р. у справі № 464/5349/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36619307>
3. Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 18.03.2014 р. у справі № 464/5349/13
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37848401>
4. Ухвала ВССУ від 14.07.2014р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39870662>
5. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 21.05.2014 у справі № 200/5984/14-ц – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370286>
6. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 13.06.2014 у справі № 200/8496/14-ц – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370326>
7. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 13.06.2014 у справі № 200/8262/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370322>
8. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 13.06.2014 у справі № 200/8139/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370320>
9. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 13.06.2014 у справі № 200/8003/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370297>
10. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 13.06.2014 у справі № 200/8014/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370296>
11. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 13.06.2014 у справі № 200/7999/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370290>
12. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 13.06.2014 у справі № 200/8008/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370300>
13. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 13.06.2014 у справі № 200/7991/14-ц - <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370293>
14. Постанова ВСУ від 06.06.2012 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24976431>
15. Ухвала Апеляційного суду Чернігівської області від 30.05.2014 р. у справі № 6-3107/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39030895>
16. Ухвала Суворовського районного суду м. Херсона від 10.01.2014 р. у справі № 668/187/14-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37292499>
17. Ухвала Апеляційного суду Черкаської області від 14.08.2014 р. у справі № 22-ц/793/2184/14
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/40173476>
18. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 22.07.2014р. у справі № № 127/10664/14-ц
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/39918589>
19. Ухвала Броварського міськрайонного суду Київської області від 14.08.2013 р. у справі № 361/2105/13-ц <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33079439>
20. Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 11.12.2012р. у справі № 0604/2-3836/12
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28399754>
21. Ухвала Жовтневого районного суду м. Луганська від 20.02.2013 р. у справі № 435/1759/13-ц -
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29445017>

22. Ухвала Апеляційного суду м. Севастополя від 05.12.2012 р. у справі № 22ц-3018/2012р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35252200>
23. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 20.05.2014 р. у справі № 127/16424/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38779554>
24. Ухвала ВССУ від 19.09.2012 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26426830>
25. Ухвала Вишгородського районного суду Київської області від 07.03.2014 р. у справі № 363/970/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37529280>
26. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 29.08.2011 р. у справі № 2-10753/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18052110>
27. Ухвала Зарічного районного суду м. Суми від 21.01.2011 р. у справі № 2-1131/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13593313>
28. Ухвала Апеляційного суду Волинської області від 20.01.2012 р. у справі № 2-7231/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21242201>
29. Ухвала ВССУ від 28.11.2013 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37069870>
30. Ухвала ВССУ від 23.05.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39012106>
31. Ухвала Корольовського районного суду м. Житомира від 23.04.2014 р. у справі № 296/1550/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30394568>
32. Рішення Ужгородського міськрайонного суду від 29.03.2013р. у справі № 2-1596/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30726892>
33. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 18.12.2013р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36614542>
34. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 24.12.2013 р. у справі № 22-ц/778/6232/13
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36312485>
35. Ухвала ВССУ від 23.07.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39933382>
36. Ухвала ВССУ від 04.06.2014р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39085943>
37. Ухвала ВССУ від 26.02.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37550556>
38. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 28.03.2012 р. у справі № 2-5387/11 -
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22399371>
39. Ухвала ВССУ від 31.07.2014р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40038343>
40. Ухвала ВССУ від 01.08.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40066838>
41. Ухвала ВССУ від 08.05.2014р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39012103>
42. Ухвала ВССУ від 18.08.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40178636>
43. Ухвала Красноградського районного суду Харківської області від 13.06.2014 р. у справі № 626/1201/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39323319>
44. Рішення Апеляційного суду Луганської області від 23.07.2013 р. у справі № 437/7270/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32622898>
45. Рішення Ковельського міськрайонного суду від 12.12.2011р. у справі № 2/0306/764/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19930904>
46. Рішення Апеляційного суду Волинської області від 14.03.2012р. у справі № 2/0306/764/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22420467>
47. Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 22.12.2011 р. у справі № 2-3311
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21938288>
48. Ухвала Харцизького міського суду Донецької області від 07.07.2011 р. у справі № 2-1874/2011р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17128054>
49. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 17.04.2014 р. у справі № 22ц/775/3382/2014
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38715791>

Додаток. Перелік проаналізованих судових рішень || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

50. Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 10.11.2011 р. у справі № 2-3097/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22348566>
51. Рішення Стахановського міського суду від 14.06.2013 р. у справі № 432/1676/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31831413>
52. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 09.09.2011 р. у справі № 2-10933/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18615092>
53. Ухвала Московського районного суду м. Харкова від 07.03.2012 р. у справі № 2027/4105/2012
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22419235>
54. Ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.07.2013 р. у справі № 214/1377/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32475368>
55. Ухвала Чортківського районного суду Тернопільської області від 18.05.2011 р. у справі № 2-386/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15997315>
56. Ухвала Апеляційного суду Тернопільської області від 30.06.2011 р. у справі № 22-ц-929/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17240179>

Судова практика у справах щодо банківських послуг

Банківські вклади (депозити)

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 1086

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 55

1. Рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 19.12.2013 р. у справі № 403/11076/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37047720>
2. Постанова ВССУ від 25.04.2012 р. у справі № 6-20цс12
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24068110>
3. Постанова ВССУ від 06.06.2012 р. у справі № 6-17цс12
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24976417>
4. Рішення Піщанського районного суду Вінницької області від 10.06.2014 р. у справі № 2-п/142/2/14
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3944903>
5. Рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 19.12.2013р. у справі № 403/11076/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37047720>
6. Ухвала Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 19.02.2014 р. у справі № 124/10174/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37413690>
7. Рішення Апеляційного суду Вінницької області від 15.01.2014 р. у справі № 127/2809/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36740284>
8. Рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 20.05.2013 р. у справі № 127/2809/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31424411>
9. Постанова ВСУ від 02.07.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39689404>
10. Рішення Ленінського районного суду м. Харкова від 24.09.2013 р. у справі № 642/5957/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33705250>
11. Ухвала Апеляційного суду м. Харкова від 03.12.2013 р. у справі № 642/5957/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36005691>
12. Рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 25.12.2012 р. у справі № 1003/15415/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31084322>
13. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 22.05.2014р. у справі № 22-ц/796/6441/2014
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39160568>
14. Рішення Суворовського районного суду м. Херсону від 30.09.2014 р. у справі № 668/11919/14-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40760538>

15. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 24.04.2014 р. у справі № 161/5223/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38542595>
16. Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 25.09.2012 р. у справі № 0907/2-6862/2011 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27020686>
17. Рішення Шевченківського районного суду м. Львова від 05.06.2012 р. у справі № 1328/2412/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27088383>
18. Рішення Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 23.04.2013 р. у справі № 0426/9186/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30892555>
19. Рішення Богунського районного суду м. Житомира від 20.03.2014 р. № 295/19131/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37857753>
20. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 22.05.2014р. у справі № 22-ц/796/6441/2014 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39160568>
21. Постанова Судової палати у цивільних справах ВСУ від 25.12.2013 р. у справі № 6-140цс13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36475623>
22. Рішення Богунського районного суду м. Житомира від 01.08.2014р. у справі № 295/5041/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40491465>
23. Ухвала Апеляційного суду м. Києві від 31.10.2013 р. у справі № 22ц/796/13984/13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34679484>
24. Рішення ВСУ від 28.03.2012 р. у справі № 6-36736вов10 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22547726>
25. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 20.12.2011 р. в справі № 2-6539/11 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21260127>
26. Рішення Будьоннівського районного суду м. Донецька від 29.05.2012 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31650001>
27. Рішення Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 28.05.2012 р. у справі № 436/1879/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24453966>
28. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 27.09.2012 р. у справі № 436/1879/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27032833>
29. Рішення Піщанського районного суду Вінницької області від 10.06.2014 р. у справі № 219/1929/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39449031>
30. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 25.07.2013 р. у справі № 1522/13038/11 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32792006>
31. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 27.09.2012 р. у справі № 436/1879/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27032833>
32. Рішення Куйбишевського районного суду м. Донецька від 25.04.2013 р. у справі № 259/2456/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31074333>
33. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 25.07.2013 р. у справі № 1522/13038/11 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32792006>
34. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 18.08.2014 р. у справі № 2-3842/14 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40418384>
35. Рішенням Київського районного суду м. Харкова від 03.07.2012 р. у справі № 2018/9628/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25090476>
36. Рішення Самарського районного суду м. Дніпропетровська рішенням від 28.05.2012 р. у справі № 436/1879/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24453966>
37. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 27.09.2012 р. у справі № 436/1879/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27032833>
38. Рішення Будьоннівського районного суду м.Донецька від 29.05.2012 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31650001>

Додаток. Перелік проаналізованих судових рішень || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

39. Рішення Київського районного суду м. Харкова від 09.07.2012 р. у справі № 2018/9924/2012
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25262142>
40. Ухвала Апеляційного суду м. Києві від 31.10.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34679484>
41. Рішення Апеляційного суду м. Києва від 19.11.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35393017>
42. Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 16.10.2013 р. у справі № 756/10987/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34255025>
43. Ухвала Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 24.10.2012 р. у справі № 22-ц/0190/5444/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27240234>
44. Постанова ВСУ від 29.05.2013 р. № 6-39цс13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31701326>
45. Ухвала ВССУ від 14.12.2011 р. у справі № 6-27972св11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21115522>
46. Ухвала ВССУ від 03.10.2012 р. у справі № 6-27717св12
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26478854>
47. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 01.08.2012 р. у справі № 2-2387/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25593447>
48. Рішення ВССУ від 07.11.2012 р. у справі № 6-44415св11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27901167>
49. Рішення Апеляційного суду м. Києва від 27.03.2013 р. у справі № 22-ц/796/4658/-2013
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30257798>
50. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 05.02.2013 р. у справі № 2608/11538/12
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29281753>
51. Ухвала ВССУ від 25.04.2013 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31130341>
52. Ухвала ВССУ від 18.04.2012 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23930307>
53. Постанова Судової палати у цивільних справах ВСУ від 09.04.2014 р. у справі № 6-12 цс 14
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38376811>
54. Постанова Судової палати у цивільних справах ВСУ від 18.09.2013 р. у справі № 6-65цс13
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33890131>
55. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 01.08.2012 р. у справі № 2-2387/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25593447>

Банківські кредити

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 2099

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 35

1. Рішення Біляївського районного суду Одеської області у справі № 1506/3907/2012 від 10.10.2012 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27459935>
2. Рішення Ірпінського міського суду Київської області у справі № 367/306/13-ц від 29.03.2013 р. // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30280668>
3. Постанова Верховного Суду України у справі 6-8цс13 від 17.04.2013 р.
<http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/6-8цс13.doc>
4. Рішення Тисменицького районного суду Івано-Франківської області у справі № 2-1034/11 від 24.10.2012 р. // Правова база Ліга-Закон
5. Ухвала Апеляційного суду Івано-Франківської області у справі № 0915/2-1034/2011 від 17.12.2012 р. // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28081159>
6. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-3344св13 від 05.06.2013 р. // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31709878>

7. Рішення Дзержинського міського суду Донецької області у справі № 0512/3593/2012 від 11.09.2012 р. // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27680773>
8. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-4179св13 від 24.04.2013 р. // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31006969>
9. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-49576св12 від 06.02.2013 р. // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29246450>
10. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області у справі № 369/1990/13-ц від 26.06.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32284760>
11. Ухвала Апеляційного суду Київської області у справі № 369/1990/13-ц від 01.10.2014 р. // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33896987>
12. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-44570ск13 від 21.10.2013 р. // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34307480>
13. Ухвала Апеляційного суду Тернопільської області у справі № 22-ц-1738/11 від 29.12.2011 р. // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21255753>
14. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-2456св12 від 01.08.2012 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25635717>
15. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва у справі № 2-260/12 від 21.11.2012 р. // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27631975>
16. Ухвала Апеляційного суду м. Києва у справі № 22-ц/796/1555/2013 від 31.03.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29193642>
17. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-9519ск13 від 05.04.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30611418>
18. Рішення Апеляційного суду Харківської області від 26.09.2012 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28575841>
19. Ухвала Апеляційного суду Сумської області у справі № 22-ц-1409/11 від 27.10.2011 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19482711>
20. Рішення Краснолиманського міського суду Донецької області від 07.11.2014 р. у справі № 236/1970/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41272853>
21. Рішення Новотроїцького районного суду Херсонської області від 13.11.2014 р. у справі № 662/1687/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41341696>
22. Рішення Орджонікідзевського районного суду міста Маріуполя Донецької області <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41320595>
23. Рішення Кіровського районного суду м. Кіровограда від 07.10.2014 р. у справі № 404/4673/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40782378>
24. Рішення Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 09.11.2011 р. у справі № 2-3165/11 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21713991>
25. Рішення Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 13.11.2014 р. у справі № 274/2674/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41353571>
26. Постанова ВСУ від 17.09.2014 р. у справі № 6-53цс14 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40731232>
27. Постанова ВСУ від 17.09.2014 р. у справі № 6-125цс14 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40731226>
28. Рішення Заводського районного суду м. Дніпродзержинська від 01.02.2012 р. у справі № 2-2018/11 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28351370>
29. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 04.11.2014 р. у справі № 161/13515/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41244931>
30. Рішення Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 06.11.2014 р. у справі № 303/6137/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41253522>

Додаток. Перелік проаналізованих судових рішень || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

31. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 12.11.2014 р. у справі 200/2825/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41382515>
32. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 04.11.2014 р. у справі № 521/5979/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41336736>
33. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 12.11.2014 р. у справі 522/13460/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41370480>
34. Рішення Апеляційного суду Кіровоградської області в своєму рішенні від 05.11.2014 р. у справі № 22-ц/781/2726/14 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41287945>
35. Ухвала ВССУ від 29.10.14 р. у справі № 6-32198св14 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41214824>

Судова практика у справах щодо небанківських фінансових послуг

Страхування

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 984

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 50

1. Ухвала ВССУ від 06.08.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40098171>
2. Рішення Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 03.07.2013 р. у справі № 410/6379/12 - <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32183588>
3. Рішення Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 03.07.2013 р. у справі № 410/6379/12 - <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32183588>
4. Ухвала ВССУ від 25.12.2013 р. - <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36473616>
5. Рішення Апеляційного суду Тернопільської області 16.01.2014 р. у справі № 607/5440/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37315058>
6. Ухвала ВССУ від 26.06.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39927164>
7. Ухвала ВССУ від 11.07.2011р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17680701>
8. Рішення Суворовського районного суду м. Одеси від 10.02.2014 р. у справі № 523/14694/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37667509>
9. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 09.04.2014р. у справі № 523/14694/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38382179>
10. Ухвала ВССУ від 16.06.2014р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39256394>
11. Постанова ВСУ від 25.12.2013р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37401913>
12. Рішення Галицького районного суду Івано-Франківської області від 26.12.2012 р. у справі № 0904/1597/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28724636>
13. Ухвала Апеляційного суду Івано-Франківської області від 11.03.2013 р. у справі № 0904/1597/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30078589>
14. Рішення Ленінського районного суду м. Донецька від 22.07.2013 р. у справі № 2/260/1243/2013 - <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32563607>
15. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 14.04.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38282871>
16. Ухвала ВССУ від 30.07.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39980605>
17. Ухвала ВССУ від 14.08.2013 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32997568>
18. Ухвала ВССУ від 17.07.2013 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32558691>
19. Ухвала ВССУ від 16.07.2014р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39817402>
20. Ухвала ВССУ від 02.07.2014р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39782976>

21. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 20.03.2014 р. у справі № 754/1540/14-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37734488>
22. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 03.07.2014 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39655681>
23. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 22.02.2010 р. у справі № 22-ц/796/6176/2014
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8086688>
24. Ухвала ВССУ від 11.04.2012 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23930165>
25. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 05.02.2014 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37071504>
26. Ухвала ВССУ від 11.06.2014 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39192759>
27. Ухвала ВССУ від 26.02.2014 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37550556>
28. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 13.05.2014 р. у справі № 2-165-14
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38839295>
29. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 25.06.2014р. –
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39470015>
30. Рішення Апеляційного суду Донецької області від 08.04.2013р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31538940>
31. Ухвала ВССУ від 02.12.2013р. – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35986230>
32. Рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 20.05.2013 р. у справі № 607/5440/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32016252>
33. Ухвала Апеляційного суду Тернопільської області від 30.08.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33316114>
34. Ухвала ВССУ від 13.11.2013 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35337695>
35. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 01.11.2012 р. у справі № 2-202/12 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27321695>
36. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 14.03.2013 р. у справі № 22-ц/796/1001/2013 року
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30102365>
37. Ухвала ВССУ від 04.09.2013р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33366479>
38. Ухвала ВССУ від 04.06.2014р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39060709>
39. Рішення Хмельницького міськрайонного суду від 02.10.2013 р. у справі № 686/9840/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38074610>
40. Рішення Апеляційного суду Хмельницької області від 25.12.2013 р. у справі № 686/9840/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36526683>
41. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 01.11.2012 р. у справі № 2-202/12 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27321695>
42. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 14.03.2013 р. у справі № 22-ц/796/1001/2013 року
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30102365>
43. Рішення Гощанського районного суду Рівненської області від 16.01.2013 р. у справі
№ 1703/1282/2012 - <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28641738>
44. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 10.04.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30636931>
45. Ухвала Апеляційного суду м. Севастополя від 01.07.2013 р. у справі № 22ц-797/31/2013р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32274634>
46. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 09.04.2012 р. у справі № 2-3625/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23686249>
47. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 03.05.2012р. у справі №
0308/4777/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24051473>

Додаток. Перелік проаналізованих судових рішень I | Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

48. Ухвала Апеляційного суду Волинської області від 10.10.2012 р. у справі № 0308/4777/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26862949>
49. Рішення Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області від 19.09.2011 р. у справі № 2-16/11 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19816165>
50. Рішення Апеляційного суду Черкаської області від 11.11.2011 р. у справі № 22-ц-2586/11 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20921984>

Кредитні спілки

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 790

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 51

1. Постанова Верховного Суду України від 20.11.2013 р. у справі №6-126цс13 [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/872F0907EC35CA13C2257C92003A6DFB](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/872F0907EC35CA13C2257C92003A6DFB)
2. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.12.2013 у справі № 6-40682св13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36878214>
3. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21.04.2014 р. №6-10094св14 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38884178>
4. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22.01.2014 р. у справі №6-39435св13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36855897>
5. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ суду від 23.10.2013 у справі №6-35000св13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34412778>
6. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25.09.2013 р. у справі №6-31969св13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33982080>
7. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 06.02.2014 р. у справі №6-48652св13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37097429>
8. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 13.08.2014 р. № 212/497/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40146064>
9. Рішення Ясинуватського міськрайонного суду Донецької області від 06.05.2014 р. у справі №250/189/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38544116>
10. Рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 16.10.2013р. у справі № 127/17038/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34262886>
11. Ухвала Стахановського міського суду Луганської області від 07.04.2014 р у справі № 432/1025/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38124499>
12. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 26.04.2011 р. у справі №2-3589/11 <http://pravoscope.com/act-rishennya-2-3589-11-malinnikov-o-f-04-05-2011-ne-viznacheno-s>
13. Рішення Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 22.05.2014 р у справі № 689/588/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38937837>
14. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 18.02.2014 р. у справі №228/1441/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37699930>
15. Рішення Купянського міськрайонного суду Харківської області від 19.09.2011 р. у справі № 2023/2-66/11 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18406331>
16. Ухвала Апеляційного суду міста Севастополя від 21.12.2011 у справі № 22ц-1926/2011р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20673742>
17. Ухвала Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.03.2012 р. у справі №6-2281ск12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22463269>
18. Рішення Оратівського районного суду Вінницької області від 25.03.2014 р. у справі № 141/14/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37963514>
19. Рішення Апеляційного суду Волинської області від 15.02.2012 у справі № 2-7231/11 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21871021>

20. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 26.07.2010 р. у справі № 2-1509/10
http://pecherskiy-sud.jurportal.org/ua/writ_base/10722207
21. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.06.2014 р. у справі №6-10418св14 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39394137>
22. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 04.02.2014 у справі № 22-ц/774/1345/14
<http://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-2-2078-11-rud-v-v-07-02-2014-spori-shho-vinikayut-iz-dogovoriv-poziki-kreditu-bankivskog-s>
23. Рішення Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 07.08.2014 р. у справі №264/14420/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40115914>
24. Рішення Солом'янського районного суду міста Києва від 11.06.2010 р. у справі № 2-1965-1/10
<http://pravoscope.com/act-rishennya-2-1965-1-10-zinchenko-sergij-volodimirovich-11-06-2010-ne-viznacheno-s>
25. Рішення Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 11.08.2014 р. у справі № 524/2634/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40125249>
26. Рішення Приморського районного суду міста Маріуполя Донецької області від 25.06.2014 у справі №0541/6911/2012р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39570476>
27. Рішення Апеляційного суду м. Києва від 04.11.2010 р. у справі № 22-23486/10
<http://pravoscope.com/act-rishennya-22-23486-10-nemirovska-olena-vilenivna-04-11-2010-ne-viznacheno-s>
28. Ухвала Апеляційного суду Київської області від 24.12.2013 р. у справі № 381/4979/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36344148>
29. Рішення Приморського районного суду міста Маріуполя Донецької області від 25.06.2014 у справі №0541/6911/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39570476>
30. Рішення Корольовського районного суду м. Житомира від 24.04.2013 р. у справі № 296/185/12-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32089707>
31. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 17.03.2014 р. у справі № 1519/14129/2012
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38069750>
32. Ухвала Апеляційного суду Сумської області від 27.03.2013 р. у справі №1805/9890/2012
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30365800>
33. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 20.02.2013 р. у справі №6-37135св12 <http://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-6-37135sv12-gvozdik-p-o-20-02-2013-ne-viznacheno-s>
34. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 06.09.2013 у справі №6-38598ск13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33802861>
35. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 25.01.2012 р. у справі № 22-115/12
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21201925>
36. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 14.02.2011 р. у справі № 2-2777/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14732601>
37. Рішення Кіровського районного суду м. Макіївка Донецької області від 13.05.2014 р. у справі № 0526/3427/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38955297>
38. Заочне рішення Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 20.02.2012 р. у справі № 1318/84/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21675255>
39. Заочне рішення Соснівського районного суду м. Черкаси від 14.02.2013 р. у справі № 2-2129/12
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29691887> Ухвала
40. Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21.05.2012 р. у справі № 6-15928ск12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24942355>
41. Рішення Іршавський районний суд Закарпатської області 10.04.2012 у справі 705/879/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22630556>
42. Заочне рішення Солом'янський районний суд м. Києва від 7.09.2010 р. у справі № 2-3055-1/10
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11446877>

Додаток. Перелік проаналізованих судових рішень || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

43. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 03.12.2009 р у справі № 2-2114
http://sviatoshinskiy-sud.jurportal.org/ua/writ_base/7349297
44. Рішення Мелітопольського міськрайонного суд Запорізької області від 17.07.2014 у справі № 320/3977/14ц <http://pravoscope.com/act-rishennya-320-3977-14-c-baxayev-i-m-17-07-2014-spori-pov-yazani-iz-zastosuvannyam-zakonu-ukra-ni-pro-s>
45. Рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 11.07.2014 у справі № 127/6968/14-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39866526>
46. Рішення Краматорського міського суду Донецької області від 11.08.2014 року у справі № 234/6319/14-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40104031>
47. Рішення Кіровського районного суду міста Макіївка Донецької області від 13.05.2014 р. у справі № 0526/3427/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38955297>
48. Рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 31.03.2014 р. у справі № 127/2936/14-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37994287>
49. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 04.09.2013 р у справі № 753/7699/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33572003>
50. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 26.02.2014 у справі № 22ц/778/1072/14
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37451187>
51. Ухвала Здолбунівського районного суду Рівненської області від 24.04.2013 р. у справі № 562/1141/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31234311>

Ломбарди

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 1750

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 23

1. Рішення Московського районного суду м. Харкова від 21.06.2011 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16908312>
2. Ухвала ВССУ від 13.01.2012р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21429338>
3. Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 24.03.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37954066>
4. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 13.04.2011 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15615974>
5. Ухвала ВССУ від 30.11.2011 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20204936>
6. Рішення Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 30.08.2012 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25843640>
7. Рішення Комінтернівського районного суду м. Харкова від 24.04.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30904549>
8. Рішення Комінтернівського районного суду м. Харкова від 20.12.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36368514>
9. Рішення Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 09.09.2013р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33364553>
10. Рішення Калінінського районного суду м. Горлівка Донецької області від 06.05.2014р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38559623>
11. Рішення Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 11.12.2012 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28096238>
12. Рішення Ленінського районного суду м. Донецька від 26.11.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35889301>
13. Ухвала ВССУ від 17.07.2013 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32558819>
14. Рішення Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 27.08.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33223530>

15. Рішення Апеляційного суду Харківської області з від 07.10.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34081334>
16. Ухвала ВССУ від 05.03.2014р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37659896>
17. Рішення Апеляційного суду Донецької області від 17.06.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31964744>
18. Рішення Кіровського районного суду м. Донецька від 20.06.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32355818>
19. Ухвала Харцизького міського суду Донецької області від 07.07.2011 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17128054>
20. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 17.04.2014 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38715791>
21. Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 10.11.2011 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22348566>
22. Рішення Стахановського міського суду від 14.06.2013 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31831413>
23. Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 22.12.2011 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21938288>

Недержавне пенсійне забезпечення

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 243

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 4

1. Рішення Апеляційного суду м. Києва у справі від 12.03.2014 р. № 753/19612/2013
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37763033>
2. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 17.09.2012 р. у справі № 2610/15481/2012
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26072251>
3. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 29.10.2013 р. у справі № 522/9211/13-ц
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34863626>
4. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 08.04.2013 р. у справі № 1552/27284/12
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30843907>

Адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 1438

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 25

1. Рішення Суворовського районного суду м. Херсона у справі № 2-3454/11 від 29.01.2011 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24540857>
2. Рішення Центрально-Міського районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області у справі № 2-1384/11 від 14.06.2011 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16734328>
3. Рішення Московського районного суду м. Харкова у справі № 2027/4102/2012 від 17.05.2012 р.
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24485096>
4. Рішення Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/16529/13-ц від 20.01.2014 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/36745605>
5. Постанова Верховного Суду України від 23.05.2012 р. у справі № 6-35цс12
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/24528561>
6. Рішення Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 401/1167/12 від 05.06.2012 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27525944>

Додаток. Перелік проаналізованих судових рішень || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

7. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області у справі № 2/2218/5038/12 від 09.10.2012 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27085527>
8. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-35121св12 від 28.11.2012 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28033333>
9. Постанова Верховного суду України у справі № 6-40цс13 від 11.09.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33609037>
10. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-40674св13 від 13.11.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35328390>
11. Рішення Харцизького міського суду Донецької області у справі № 248/91/14-ц від 19.03.2014 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37798767>
12. Ухвала Апеляційного суду Волинської області у справі № 157/210/13-ц від 03.06.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31664605>
13. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-28923св13 від 26.02.2014 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37578805>
14. Постанова Верховного Суду України у справі № 6-161цс12 від 16.01.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28841870>
15. Постанова Верховного Суду України у справі № 6-161цс12 від 27.03.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30604038>
16. Рішення Дарницького районного суду м. Києва у справі № 753/3357/13-ц від 14.05.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31279686>
17. Рішення Апеляційного суду м. Києва у справі № 22-ц/796/8783/2013 від 03.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32331679>
18. Ухвала Апеляційного суду м. Києва у справі № № 22 ц - 796/6404/2014 від 12.05.2014 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39272836>
19. Рішення Апеляційного суду Миколаївської області у справі № 490/4866/13-ц від 04.02.2014 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36995855>
20. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-19341св14 від 16.07.2014 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39817437>
21. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-22835св13 від 13.11.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35316793>
22. Рішення Київського районного суду м. Полтави у справі № 552/2811/13-ц від 28.08.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33275660>
23. Заочне рішення Новозаводського районного суду м. Чернігова у справі №751/2754/13-ц від 26.04.2013 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31042792>
24. Рішення Апеляційного суду Рівненської області у справі № 570/463/2014 від 02.07.2014 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39568903>
25. Рішення Печерського районного суду м. Києва у справі № 757/16560/14-ц від 07.08.2014 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40139488>

Судова практика щодо фондового ринку

Інституту спільного інвестування

(за винятком ІСІ, що стосуються будівництва та спорів щодо спадкового майна, де до спадщини входять інвестиційні сертифікати)

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 243

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 4

1. Рішення Апеляційного суду м. Києва у справі від 12.03.2014 р. № 753/19612/2013 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37763033>

Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг
 || Додаток. Перелік проаналізованих судових рішень

2. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 17.09.2012 р. у справі № 2610/15481/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26072251>
3. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 29.10.2013 р. у справі № 522/9211/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34863626>
4. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 08.04.2013 р. у справі № 1552/27284/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30843907>

Фінансування будівництва житла

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 2010

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 20

1. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 01.07.2013 р. у справі № 753/4125/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32405549>
2. Ухвала Апеляційного суду Київської області від 23.02.1012 р. у справі № 22-ц-1420/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22209422>
3. Рішення Київського районного суду м. Одеси від 23.12.2013 р. у справі № № 520/14567/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36322097>
4. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 07.11.2013 р. у справі № 521/13927/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35602908>
5. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 02.07.2014 р. у справі № 22-ц/796/7769/2014 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39600410>
6. Рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 11.06.2012 р. у справі № 2012/2-219/11р <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29257423>
7. Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 11.03.2014 р. у справі № 201/1870/14 ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37555119>
8. Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 15.04.2013 р. у справі № 712/21651/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30726863>
9. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 17.12.2013 р. у справі № 753/10603/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36539175>
10. Ухвала Апеляційного суду Чернігівської області від 04.02.2014 р. у справі № 22-ц/795/252/2014 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37022400>
11. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 12.11.2012 р. у справі № 22-ц/490/11539/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27492158>
12. Ухвала Васильківського міськрайонного суду Київської області від 10.12.2013 р. у справі № 362/6497/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36482248>
13. Рішення Октябрського районного суду м. Полтави від 12.03.2013 р. № 1622/8505/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30269546>
14. Рішення Приморського районного суд міста Маріуполя Донецької області від 08.07.2014 р. у справі № 0541/6825/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39744549>
15. Постанова ВСУ від 17.04.2013 р. у справі № 6-8ц13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31073138>
16. Постанова ВСУ від 12.06.2013 р. у справі № 6-45ц13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32213989>
17. Рішення Солом'янського районного суду міста Києва від 11.06.2012 р. у справі № 2-1141/12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24712355>
18. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.08.2013 р. у справі № 369/6727/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33356499>
19. Рішення Деснянського районного суд м. Чернігова від 16.01.2014 р. у справі № 750/10267/13-ц <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36675563>

Додаток. Перелік проаналізованих судових рішень || Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг

20. Рішення Жовтневого районного суду м.Дніпропетровська від 29.02.2012 р. у справі № 2-10372/11
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24996048>

Судова практика щодо фінансових пірамід

Всього проглянуто в Єдиному державному реєстрі судових рішень 2341

Проаналізовано судових рішень у цивільних справах 21

1. Рішення Тальнівського районного суду Черкаської обл. у справі № 704/716/13-ц від 05.09.2013 р.
2. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39117076>
3. Рішення Хмельницького міськрайонного суду у справі № 686/199/14-ц від 26.02.2014 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/37472817>
4. Рішення Апеляційного суду Автономної Республіки Крим у справі № 123/2917/13-ц від 12.02.2014 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/37734690>
5. Рішення Апеляційного суду Автономної Республіки Крим у справі №:123/9739/13-ц від 26.11.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/35602252>
6. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області у справі № 686/14959/13-ц від 08.10.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/35563947>
7. Рішення Апеляційного суду Хмельницької області у справі № 686/14959/13 від 28.11.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/34676983>
8. Ухвала Апеляційного суду АРК у справі № 115/3454/13-ц від 16.09.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/33586092>
9. Ухвала Апеляційного суду Донецької області у справі № 263/1734/14-ц від 06.05.2014 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/38778290>
10. Рішення Микитівського районного суду м. Горлівки Донецької області у справі № 252/5412/13-ц від 17.10.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/34226350>
11. Рішення Куйбишевського районного суду м. Донецька у справі № 259/5350/13-ц від 16.07.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/32738582>
12. Рішення Будьоннівського районного суду м. Донецька у справі № 254/588/13-ц від 04.06.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/32403031>
13. Рішення Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області у справі № 442/3583/13-ц від 25.09.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/33800577>
14. Рішення Апеляційного суду Херсонської області у справі № 666/1801/13-ц від 09.07.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/32345556>
15. Рішення Сакського міськрайонного суду АРК у справі № 115/3454/13-ц від 07.08.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/32958747>
16. Ухвала Апеляційного суду м. Києва у справі № 22-ц/796/8259/2013 від 13.06.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/31921671>
17. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області у справі № 334/3782/13 від 11.02.2014 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/37100570>
18. Рішення Куп'янського міськрайонного суду Харківської області у справі № 628/4216/13-ц від 14.04.2014 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/38325058>
19. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 752/4801/13-ц від 12.11.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/35297861>
20. Рішення Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області у справі № 404/5134/12 від 12.02.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/29523501>
21. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області у справі № 404/5134/12 від 27.06.2013 р.
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/32129102>

